

Yaşar Yılmaz

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

2020

İMİB

İSTANBUL MADEN İHRACATÇILARI BİRLİĞİ

*Teşekkürler,
Bu çalışma değerli hocam Prof. Dr. Erdoğan Yüzer'in desteğiyle gerçek-
leşmiştir. Kendisine teşekkür ederim. Eşim H. Sevgi Yılmaz, yabancı
kaynaklardan çevirileriyle katkıda bulunmuştur. Kendilerine teşekkür
ederim. Ayrıca kitabın baskısında emeği olan Bülent Tatlıcan'a, İMİB
yetkililerine ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.*

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYA'DAKİ İZLERİ

Yazar:

Yaşar Yılmaz

ISBN:

978-605-63410-4-5

Baskı Tarihi:

Ocak 2020 / 1. Baskı

Baskı:

Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık Limited Şirketi
Litros Yolu 2.Matbaacılar sitesi B-Blok No:2BB4 Topkapı
İSTANBUL 0212 501 66 00
www.ozlemmatbaa.com.tr

Matbaa Sertifika No:

45257

Yayın Yönetmeni:

Bülent Tatlıcan

Grafik Tasarımı:

Ebru Vechi (Kare Tasarım)

Yayıncı:

Kare Tasarım
Arabayolu Cad. No: 11/A Tarabya/İstanbul
0212 262 07 66 / info@krmedya.com

Yayıncı Sertifika No:

26391

İMİB

İSTANBUL MADEN İHRACATÇILARI BİRLİĞİ

İçindekiler

Önzsöz 6

Giriş 16

İlk Müzeler ve Tarihi Eser Toplama 18

Osmanlı'da Tarihi Eser Bilincinin Durumu 20

Fransızlar Anadolu'da 26

Almanlar Anadolu'da 32

İngilizler Anadolu'da 56

Amerikalılar Anadolu'da 58

Sonsöz: Neler Yapmalıyız? 62

Almanya'ya Götürülen Eserlerimiz 64

Fransa'ya Götürülen Eserlerimiz 150

ABD'ye Götürülen Eserlerimiz 168

İngiltere'ye Götürülen Eserlerimiz 192

Avusturya'ya Götürülen Eserlerimiz 206

Diğer Ülkelere Götürülen Eserlerimiz:

Yunanistan 228

Danimarka 230

Hollanda 234

Rusya 238

ÖNSÖZ

Aydın Dinçer
İMİB Yönetim Kurulu Başkanı

Antik Assos'tan (Behramkale) kaçırılmış Athena Tapınağı bazalt kabartmaları. MÖ 6. yüzyılda yapıldığı düşünülüyor. Günümüzde Fransa'da bulunan Louvre Müzesi'nde sergileniyor. Env. No: MA2833

YERALTINDAN YERYÜZÜNE ÇIKAN SANAT ESERLERİ...

*Anadolu'muzdan tüm dünyaya uzanan değerlerimiz...
Doğal taşlarımız. "Turkish Stones"*

Antik yerleşmelerden günümüze kadar farklı coğrafyalarda gördüğümüz doğal taşlar, doğanın insanlığa armağan ettiği çeşitli renk ve desendeki sanat eserleri topluluğudur. Yeraltından yeryüzüne çıkan bu nadide parçalar, çıkarıldığı bölgenin tüm jeolojik yapısını ve kodlarını içermesi sebebiyle hepimiz için önemli bir öge, mimari ve tüm sanatsal çalışmaların tasarımlarını güçlendiren vazgeçilmez bir enstrümanlar topluluğudur...

Ülkemizin zengin jeolojik ve tektonik yapısı sayesinde çok farklı yapılarda ve çeşitlilikte madenlere sahibiz. Bu nedenle diğer coğrafyadaki ülkelere göre çok daha avantajlı konumdayız. Günümüzde dünyada yaklaşık 90 çeşit madenin üretimi yapılırken, ülkemizde bu rakam 70'i buluyor.

Türkiye'de 650'ye yakın renk ve desende mermer türü bulunmasının yanı sıra 150'ye yakın traverten, kireçtaşı, granit ve diğer doğal taşlardan bulunmaktadır. Özellikle 80'in üzerinde değişik türde mermer ve traverten bulunması ülkemizi adeta bir doğal taş cenneti yapmaktadır.

Böylesine önemli bir armağanın antik çağdan günümüze gelen hikayesini konu alan "**Anadolu Doğal Taşlarının Dünyadaki İzleri**" kitabına İMİB olarak destek olmaktan gurur ve mutluluk duyuyoruz. Ülkemizden çıkan bu yeraltı zenginliği adına yapılan tüm çalışmalar bizler için kıymetli olmakla birlikte; Anadolu ocaklarının ve bu ocaklardan çıkarılan heykel ve mimari binlerce eserin çarpıcı görsellerle yeni nesil ile tanıştırılmasını oldukça önemsiyoruz.

Biz **İMİB** olarak Anadolu'muzun topraklarından dünyanın farklı noktalarına dağılan Türk doğal taşının izini sürmeye devam edeceğiz. Bununla beraber, sürdürülebilir bir ekonomi için ülkemizdeki kaynakların zengin çeşitliliğini ve geniş uygulama alanlarını "**Turkish Stones**" mottosuyla tüm dünyaya tanıtmak amacıyla hareket ediyoruz.

Dolayısıyla "**Anadolu Doğal Taşlarının Dünyadaki İzleri**" kitabını doğal taşımızın hikayesinin manifestosu olarak görüyor, herkesin bu değerli kaynaktan istifade etmesini arzu ediyoruz.

Herkesin keyifle okumasını dilerim,

Aydın Dinçer

İMİB Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Erdoğan Yüzer

*Libya veya Türkiye kökenli mermer, MS 1.-2. yy. Louvre Müzesi,
Paris. Env. No. Ma.589*

UYGARLIK BELGELERİ DOĞAL TAŞLAR

Değerli Dostum,

Öncelikle ‘**Anadolu Taşlarının Dünyadaki İzleri**’ başlıklı kitaba doğal taşlarla ilgili bir önsöz yazma onurunu bana verdiği için araştırmacı yazar Yaşar Yılmaz’a özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Sizi **Springer-Natura** (Almanya) yayınevi tarafından önerilen ‘**Natural Stones of Anatolia from Antiquity to the Present**’ kitabının içeriğini belirleme aşamasında **sizin ile** büyük bir mutlulukla tanıştım. ‘**Anadolu Antik Tiyatroları**’, ‘**Antik Kentler**’ ve ‘**Anadolu’nun Gözyaşları**’ başlıklarını taşıyan kitaplarınızı okudukça, İTÜ İnşaat Fakültesi mezunu aydın bir mühendis gözü ile antik kentlerimizdeki eserlerin nasıl gözlemlendiğini ve 68 kuşağının yürekli bir temsilcisi tarafından analitik olarak nasıl değerlendirildiğini hayranlıkla izledim. Özellikle bu eserlerin önemli bir bölümünün yurt dışına götürülüşünü (!) açıklarken, bilinenlerin dışında, yürek sızlatan, deyim yerinde ise ezber bozan (!) türdeki belgelere dayalı açıklamalarınızı öğrendim! Yurtdışındaki çeşitli müzelerde yeralan paha biçilmez bu eserlerimizin Amerika’dan başlayarak, çeşitli Avrupa ülkelerindeki izlerinin envanter numaraları ile birlikte belirlenip kayıt altına alınmasındaki emek ürünü titizliğinizi, yorulmak bilmez insan üstü gayretlerinizi, belki biraz kıskanarak (!) ama genelde özenerek ve örnek alarak izledim. İnanıyorum ki Prof. Dr. C. **Şengör** ve Prof. Dr. Y. **Yılmaz** ile hazırlamakta olduğumuz yukarıda anılan kitap, sizin de aramıza katkılarınızla ayrı bir değer kazanacaktır.

Bana gelince, yaklaşık 60 yıldan bu yana **doğal taş sevdasına** kendini kaptırmış biriyim. Bu önsözde de yeryuvarının oluşumuna ve insanlık tarihinin gelişmesine tanıklık eden doğal taşların bilinmesinde yarar gördüğüm özelliklerini özetlemeye çalıştım. Umarım, ‘**Doğal Taş**’ ve ‘**Anadolu Doğal Taşları**’ denildiğinde aşağıda özetlenen bu bilgilerle kitabınıza sınırlı da olsa bir katkıda bulunabilirim.

Yerkabuğundan çıkarılarak kullanılan maddeler içinde “**Doğal Taşlar**”ın önemli bir yeri vardır. Taş, tarihsel çağlar boyunca insan ile bütünleşen bir malzemedir. İnsanın yaşamı içinde, barınmadan, korunmaya, duygularını, mesajlarını geleceğe aktarmaya, sonsuza yolculuğunda bedenini emanet etmeye kadar, sağlamlığına, sır tutmasına inandığı ve güven duyduğu bir malzeme olmuştur.

Bu nedenlerle taşlar, ilk insandan günümüz çağdaş insanına kadar şekil ve işlev değiştirerek onun yaşamı ile bütünleşerek ve sürekli kullanılagelmiştir.

Neden Doğal Taş?

Doğal Taş deyimi, doğada (tabiatta) bulunan değişik köklerdeki her türlü taş için kullanılan geniş kapsamlı genel bir terimdir. Son yıllarda başta seramikler olmak üzere bazı yapay malzemede gelişmiş ileri teknoloji ile yapılan taklitler nedeni ile yalın olarak ‘**Taş**’ yerine onun kökenini de belirleyen ‘**Doğal Taş**’ deyiminin kullanılması yeğlenip yaygınlaşmaktadır.

Bu arada bilimsel anlamdaki ‘mermer’lerin doğal taş şemsiyesi altında olduğunu, ancak her doğal taşın mermer olarak isimlendirilmemesi gerektiğini de anımsatmakta yarar vardır.

Doğal Taşların Nitelikleri

Doğal taşlar, Türkiye gibi farklı jeolojik oluşum özelliğine sahip olan ender ülkelerde renk ve desen açısından çeşitlilik, olağanüstü zenginlik ve özgünlük sunarlar. Bu durum, doğanın ülkemize sunduğu ve mutlaka değerlendirilmesi gereken bir lütfudur. Doğal taşlar fiziksel özelliklerine uygun mekanlarda, usulüne uygun kullanıldıklarında, her türlü işlevsellik ve ince zevkin tatmin edileceği, dayanıklı, sağlam ve güvenilir bir malzeme türüdür. Bu güven, tarihsel çağlar boyunca da duyulduğu için, doğal taşlar geçmişten geleceğe mesajların taşıdığı kalıcı bir araç olarak kullanılmaya devam etmiştir(!)

Doğal taşlar, yukarıda da belirtildiği gibi, bir taraftan oluştukları jeolojik ortamın koşullarını yansıtarak, milyonlarca yıllık **Dünya Tarihi**’nin gelişimine tanıklık ederken, diğer taraftan da tarihsel dönemler boyunca belge niteliğinde kullanılmaları ile binlerce yıllık **İnsanlık Tarihi**’nin gelişimine de ışık tutarlar.

Anadolu’da Yerleşik Taşa Kazınmış Yazılı Uygarlıklar

Hitit’ten Günümüze Taş Kültürü

Anadolu, binlerce yıldan bu yana üzerinde barındırdığı insanlara uygun yaşam ortamı yaratmak için, havası, suyu, taşı, toprağı, kısacası **doğası** ile çok cömert davranmış, bunun sonucunda da, her köşesi zenginliklerle bezenerek “**Uygarlıkların Beşiği**” olarak bilinen, haklı ününe kavuşmuştur. Anadolu’da yaşayanlar, daima yaşam ortamlarını geliştirmenin ve güzelleştirmenin yollarını aramış, insan hünerinin sergilendiği eserler yaratmışlardır. Bu eserlerin çoğunda geçmişin geleceğe taşınacağı en güvenilir malzeme olarak **Doğal Taş** seçilmiştir. Yerine ve zamanına göre yontulup, onunla korunulup avlanılmış, içine girip barınılmış, inançları doğrultusunda tanrılaştırılıp tapınılmış, kısacası insanın iç ve dış dünyasındaki gereksinmelerinin yansıtıldığı çeşitli şekillere büründürülmüştür.

Aşağıda, yerleşik uygarlıkların Anadolu’da taşlara kazınmış izlerinden bazı örneklerin verilmesine gayret edilmiştir. Böylece, anılan örneklerle sergilenecek eserlerin güzelliklerinin paylaşılması ve taşlar aracılığı ile kurulacak evrensel dostlukların vazgeçilmezliğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Eski uygarlıklarda tarihi eserlerin yapımı için genel olarak yakın çevrelerin taşlarından yararlanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, **Eski Mısırlıların**, çoğunlukla **Aswan Granitlerini**, **Hititlerin** yakınındaki **bazaltları**, Batı Anadolu’da **Helenistik** dönem uygarlıklarının **beyaz ve renkli mermerleri** kullanmaları rastlantı değildir. Bu uygulamalarda, kaynaktan yapı yerine malzeme taşınmasının daha kolay ve

ekonomik oluşunun etkisi açıktır. Ancak görsel etkide sınırlı kalındığında ve çeşitlilik ile birlikte zenginlik ve ihtişam da arandığında, uzak yörelerden hatta dış ülkelerden de taşların getirildiği örnekler görülmektedir.

MÖ 3500 yıllarında taş tabletler üzerine yazılan ilk yazılar **Akadlar, Elamlılar, Babiller, Asurlar, Hititler** ve **Urartu**'lara aittir.

Urartular, Doğu Anadolu'da genellikle savunma kolaylığı sağlayan yüksek tepeler üzerinde görkemli kalelerini, saraylarını ve tapınaklarını inşa etmişlerdir. Büyük kalker blokları ile oluşturulan Van'daki Eskikale, Toprakkale ve Çavuştepe'de kayalara oyulmuş üç katlı saray, Süphan Dağı eteklerinde andezitlerden yapılmış **Kef Kalesi** (Adilcevaz) bu dönemin en önemli eserleridir. Urartu Uygarlığı'nın düzeyini öne çıkaran özellikleri, sanat yapılarının yanı sıra planlı yerleşmeler, su yapıları, anıtsal mezarlar ve kayalar üzerinde bıraktıkları 500'den fazla çivi yazılı tabletlerinde görülmektedir. Özetle, Doğu Anadolu'da 1960'lardan sonra yoğunlaşan kazılarla gün ışığına çıkarılan Urartu Uygarlığı'nın mirası özenle korunmaya değer niteliktedir.

1960'lı yıllarda İngiliz arkeologların Halet Çambel ile birlikte **Çatalhöyük**'te yaptığı kazılardan, Hint-Avrupa kökenli **Hititlerin MÖ 1700-1500** arasında krallık, **MÖ 1400-1200** yılları arasında da imparatorluk dönemlerini sürdürdükleri, başkentinin **Hattuşas** (Boğazköy) olduğu yazılı **Kaya**'daki bazaltlardan oluşan açık hava tapınağının kaya kabartmalarından ve çivi yazılı tabletlerinden anlaşılmaktadır. Hattuşas'ta **MÖ 13. yy**'da yapılan tapınakta 36 tonluk yekpare bir taş kullanılmıştır. Bu ağırlıktaki bir taşın 200 m uzaklıktaki bir ocaktan getirildiği sanılmaktadır. Aynı tapınakta, **Yozgat**'taki granit ocaklarından getirilen granit bloklar da kullanılmıştır. (O. Bingöl, 2004)

Gaziantep'in 20 km güneydoğusundaki **Yesemek** bazalt taş ocağında, **MÖ 1200-800** yılları arasında çalışıldığı belirlenen bir **Heykel Atölyesi** bulunmaktadır. Buradan çıkarılan yarı işlenmiş 5-10 ton ağırlığındaki blokların ve heykellerin Anadolu'daki tapınakların anıtsal girişlerinde kullanıldığı bilinmektedir. **Geç Bronz Çağı** olarak adlandırılan bu dönemin sonunda, **MÖ 1200** yıllarında Güneydoğu Avrupa'dan gelen kavimlerle Anadolu'daki **Hitit, Miken** ve **Truva VI**. Krallıkları yıkılmış, Ege kıyılarında **Ion** ve **Dor** kentleri gelişmeye başlamış, daha sonra bunlar **Ionya, Kayra** ve **Likya** uygarlıklarını oluşturmuşlardır.

MÖ 2000'nin son yüz yıllarında, Doğu Avrupa'dan gelerek İç Anadolu'nun büyük bir bölümünü ele geçiren **Frigler**'in en yoğun olduğu yerler daha önce **Hititler**'in ana yurdu olarak bilinen yerlerdi. **Boğazköy**'de yontu sanatının ilginç bir örneği olan, büyük bir olasılıkla Anadolu'nun **Doğa Tanrıçası** olarak bilinen, "**Kybele**"nin heykeli bulunmuştur. Doğa Tanrıçası Kybele'nin adının Yunanca'daki karşılığı da "**Kaya Kadın**"dır. Polatlı'nın kuzeybatısında yer alan Frig başkenti "**Gordion**" dolayında çok sayıda Tümlüs (kral mezarı) bulunmaktadır. Bunlardan birinde **Kral Midas**'ın olduğu savunulan yapıya rastlanmıştır (S. Lyod, 1999). Frig anıtlarının yoğun olduğu yerlerden birisi de, Eskişehir'in güneydoğusundaki dağlık bölgede yer alan kayalar üzerinde heykellerin de bulunduğu, "**Midasın Mezarı**" olarak adlandırılan "**Yazılı Kaya**"dır.

MÖ 2. yy dolayında Antakya Körfezi'nden, kuzeyde Fırat Nehri kıyılarına kadar uzanan bölgede hüküm süren **Kommagene Krallığı**'nın ünlü kralı **I. Antikhos (MÖ 69-36)**'un 2100 m yüksekliğindeki **Nemrut Dağı** (Adıyaman)'ndaki kireçtaşları (kalker) ocaklarından sağlanan tümlüs mezarın her iki yanındaki heykel ve kabartmalar hayret uyandırıcıdır. Yüksekliği 9 metreyi bulan bu heykellerin, binlerce yıldır çetin topoğrafik ve atmosferik koşullara rağmen sağlam kalabilmiş olmaları şaşırtıcıdır.

Frig Kralı Kral Midas adına MÖ 8. yy'da yapılan anıt mezar (Yazılı Kaya)

Hasankeyf ve **Göreme**, Anadolu uygarlıklarına sessiz tanıklık eden önemli yörelerdir. İlk çağ öncesi dönemlerde **Kuzey Mezopotamya**'da hükümlanlık sürdüren, **Sümerlerin**, **Asurların** ve **Babillerin mağara devri kültürlerinde**, **Hasankeyf**'in ayrı bir yeri vardır. Bu antik kentte kolay kazılabilen ve "**Midyat Kalkerleri**" olarak bilinen oldukça yumuşak tebeşirli kireçtaşları içinde sayıları **4000'e** ulaşan mağaralar açılmıştır.

Batı Anadolu'da **MÖ 7-2. yy.**ları arasına yayılan ve "**Helenistik Çağ**" olarak bilinen dönemde Orta ve Doğu Anadolu'da kullanılan koyu renkli sert, **andezit** ve **bazalt** türü taşların yerine, genellikle beyaz kolay işlenebilen renkli kalker ve mermerler yaygın olarak kullanılmıştır.

Ephesus (Efes)'deki **Artemis Tapınağı**, **Milet**, **Prien** (Söke) ve **Pergamon** (Bergama)'daki görkemli saray, tiyatro, agora ve benzeri mermer yapılar bu dönemin ürünleridir. Yine bu dönem, heykel sanatının doruğa ulaştığı bir zaman aralığıdır. Yurtdışına götürülen **Berlin**'deki **Bergama Müzesi**'nin taşlarının çoğu **Marmara Adası**'ndan getirilmiştir.

İlkçağ ve öncesi dönemlerde Kuzey Mezopotamya'da hükümlanlık süren Sümerlerin, Asurların ve Babillerin yerleştiği Hasankeyf'de tebeşirli Midyat Kireçtaşları içinde açılmış, kısmen bugün de kullanılan Anadolu'nun ilkçağ mağara evleri

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Marmara Adası'ndaki güncel ve antik taş ocakları (Yüzer, 2015)

Marmara Adası mermerlerinden yapılmış Bergama Zeus Sunağı (Yüzer, 2017)

Helenistik Çağı izleyen **Roma İmparatorluğu** döneminde de beyaz ve renkli mermerlerle yapılan tapınak ve heykellere gösterilen ilgi eksilmeden sürmüştür, **Marmara Adası** (Prokonnesos), **Afyon-İscehisar** (Dokimeion), **Şuhut** (Synnada), **Seferhisar** (Teos), **Babadağı** (Salbakos), **İzmir-Belevi**, **Bilecik** (Bithynia) ve **İznik** (Nicaea) ocaklarından özel taş kesme yöntemleri ile çıkarılan mermerlerle sadece yöresel değil, deniz aşırı taşımalarla **Roma İmparatorluğu**'nun çeşitli kentlerinde de yaygın kullanım sağlanmıştır.

Efes ve dolayındaki antik eserlerde kullanılan mermerlerin önemli bir bölümü, **Belevi** ve **Kuşini** yeraltı ocaklarından elde edilmiştir. Bu ocakların açılması ve stabilitesinin sağlanması konusunda gösterilen özen, o çağın bilim düzeyini yansıtmaktadır (S. İleri, 1988, Ö. Aydan ve Diğerleri, 2003).

Pergamon ve **Afrodisiyas** antik kentlerinde mermercilik okullarının açılması sonucunda burardan yetişen sanatçılar eli ile heykelticilik sanatı doruğuna ulaşmıştır. Bunların en güzel örnekleri **Afrodisiyas Antik Kenti**'nde ve müzesinde görülebilir. 1960'lı yıllardan sonra Arkeolog Prof.Dr. Kenan **Erim**'in gayretleri ile ortaya çıkarılan bu antik kentteki, yakınındaki ocaklardan sağlanan mermerler ile yapılan 10.000 kişilik tiyatrosu ve 30.000 kişilik stadyumu hayranlık uyandırmaktadır.

Marmara Adası (Prokonnesos) Saraylar-Viran Köyü'deki Antik Mermer Ocağında işletme izleri (Erguvanlı, 1989).

Afyon-İscehisar (Dokimeion) Dangiç tepedeki lama ile kesim yapılmış antik mermer ocakları. Antik ve güncel işleme izleri (Yüzer, 1968).

Bilecik-Taşkesen mevkiindeki Roma-Bizans Çağında işletilen Blok taş ocağındaki izler (Erguvanlı, 1989).

İznik-Deliktaş köyündeki Roma Dönem Antik Mermer Ocakları (Yüzer, 2017).

Ege ve Marmara bölgelerinde **Eski Yunan** ve **Roma** dönemlerinden başlayarak günümüze kadar işlenen çok sayıda doğal taş ocağı bulunmaktadır.

Arkeolog Nuşin **Asgari**'ye göre bu dönemin beyaz mermer ocakları Marmara Adası ve İznik'te, konglomera ve kalker ocakları **Gebze**, **Hereke**, **Vezerhan**, **Gülümbe**'de, granit ve bazalt-andezit ocakları da **Heandria** (Ezine), **Alexandria Troas** ve **Assos**'ta bulunmaktadır.

Çeşitli dönemlerde anıtsal etkinliğin en yoğun olduğu **İstanbul**'daki tarihi eserler, kullanılan taşlar açısından incelendiğinde bu kentin gerçek anlamda bir "**Doğal Taş Müzesi**" zenginliğine sahip olduğu görülmektedir. En fazla kullanılan taş türleri, bugün ocak yerleri yapılaşma ile kaybolmuş, Bakırköy Küfekisi (Mactralı Kalker) ve **Marmara Adası** Mermerleridir. Bunları **Kestanbol Graniti**, **Lapseki-Bi-ga mermerleri**, **Hereke pudingi**, **Gebze fosilli kalkerleri**, **Karamürsel (Odaş)** ve **Edincik-Şirinçavuş volkanik tüfleri** izlemektedir.

İstanbul'daki eserlerde sadece Marmara Bölgesi'nden çıkarılan doğal taşlarla da sınırlı kalınmayıp, **Afyon-İscehisar**, **Kütahya-Yoncalı**, **Seferihisar (Teos)** gibi Batı Anadolu'nun diğer yerlerinden, hatta deniz aşırı ülkelerden **Mısır** ve **Ege Adaları**'ndan getirilen pembe porfiri granit (Aswan), eski kırmızı porfir, serpantin breşi, eski yeşil porfir gibi ünü bilinen taşlar da kullanılmıştır.

İstanbul'da **Roma Çağı**ndan günümüze ulaşan **Hipodrom**, **Valens Kemer**i ve **Kara Surları** gibi eserlerde Bakırköy küfekisinin yoğun olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan **Mısır**'dan getirilen **Aswan** granitleri ve kırmızı porfirler yerli taşların yanı sıra kullanılmıştır. Örneğin, Çemberlitaş'taki **Dikilitaş**, eski kırmızı porfirlerden MS 390'da **Mısır**'da hazırlanıp getirilerek bugünkü yerine yerleştirilmiştir.

Roma çağının bir diğer zenginliği de **Göreme** (Cappadoccia)'dir. Göreme, olağanüstü doğal yapı şekillerinin sergilendiği bir yöredir. Bu bölgedeki **Erciyes** ve **Hasandağ** volkanlarının püskürme ürünü olan volkanik tüflerde erozyon sonucu oluşan **Peri Bacaları**, insan eli ile kolayca kazılarak açılan **Mağara Evleri**, fresklerle bezenmiş **Kiliseler**, çok katlı **Yeraltı Şehirleri** iç içedir.

Göreme’de, **Ihlara Vadisi**’ndeki çok sayıdaki kilisenin yanı sıra 1960’lı yıllardan sonra varlıkları öğrenilen yeraltı şehirleri de yapım tekniği açısından ilgi çekicidir. Hristiyanlığın ilk yıllarında (MS 100-150) dinsel inançlarını korumak amacı ile, volkanik tüflerin kolay kazılabilme ve izolasyon özelliklerinden yararlanarak barınılan bu yapılar, yıllar öncesinde uzun süreli yeraltı yaşamının sergilendiği dünyadaki müstesna örneklerdir.

Bizans döneminde, Roma çağının beyaz mermerleri yerine, tuğla ve renkli mermerlerin kullanılması yaygınlaşmıştır. Bu dönemin eserlerinin doruğa ulaştığı en güzel örnek **Ayasofya**’dır.

Ayasofya’da, imparatorluk sınırları içinde kalan çeşitli ocaklardan çıkarılan değişik renk ve desendeki mermerler iç mekânda kaplama ve taşıyıcı sütun olarak kullanılmıştır. Varolan kayıtlara göre Ayasofya’nın yapımında Anadolu’nun yanı sıra Mısır’dan, Kuzey Afrika’dan, Pirenelerden, Yunanistan ve adalarından getirilen doğal taşlardan yararlanılmıştır. Özellikle sütunlarda kullanılan serpantin breşi (Tessalya-Molosis), kırmızı porfir (Mısır-Cebel Duhan) dikkat çekicidir. Ayasofya’da yukarıda belirtilenlerin dışında **Mısır** (Aswan) granitleri, Karamürsel volkanik tüfleri (odtaşı) ve Gebze fosilli kalkerlerinin de kullanıldıkları görülmektedir.

Bizans döneminden, Osmanlı dönemine geçiş sırasında ortaya çıkan Anadolu beyliklerinde de yapı malzemesi olarak daha çok yöresel doğal taşlardan yararlanılmıştır. Konya’yı başkent yapan **Selçuklu Türkleri**, Bizans’tan boşalan Anadolu’da, kendilerine özgü mimari teknikle eserler oluşturmuşlardır. **Anadolu Selçukları**’ndaki eserlerde mermer, daha önceki dönemlere oranla, öne çıkan bir malzeme olarak görülmemektedir. Bu dönemde yapılan kervansaray, köprü, medrese, cami ve türbelerde daha çok, kolay yontulup şekil verilebilen ve Anadolu’da bol bulunan **volkanik kökenli tüfler** ve yumuşak kalkerler kullanılmıştır. Bazı yapılarda daha sert, **andezit** ve **bazalt** gibi taşlar, tuğla ile birlikte kullanılmıştır. Sayılan bu malzeme ile oluşturulan en ünlü örnekler arasında **Sivas Gökmedrese**, **Konya Alaeddin Camii**, **Kayseri Ulu Camii** sayılabilir.

Üç kıtada büyük bir imparatorluk kuran ve bunu 600 sene sürdüren **Osmanlı** Döneminde meydana getirilen eserlerde ise, doğal taşta verilen önem geçmiş dönem uygarlıklarından daha farklı olmuştur. Bizanslıların taş-tuğla almaşık örgülü duvar tekniği, Osmanlılar tarafından değişik taşlarla, **traverten**, **küfeki**, türündeki taşların kullanımı ile sürdürülmüştür. Bu dönemde, yörede bulunan antik kalıntıların yapısal öğelerinden de devşirme yolu ile yoğun olarak yararlanılmıştır. Bunların en güzel örnekleri Osmanlıların ilk başkenti **Bursa**’daki eserlerde görülmektedir. **Bursa**’daki örnekler daha sonra **Edirne**, **Amasya** ve **Manisa**’da da tekrarlanmıştır.

Bursa’da kullanılan taşların çoğu, günümüzde işletilmeyen Muradiye-Cilimboz ve Uludağ eteklerindeki traverten ocaklarından elde edilmiştir.

Başkent **Edirne**’ye geçmesinden sonra, eserlerin yapımı burada yoğunlaşmıştır. Bu eserlerde genellikle yerel olarak bulunan ve “**Bademli Küfeki**” olarak adlandırılan fosilli kalkerler kullanılmıştır. Serpantin, renkli granit, damarlı mermerler gibi değişik taşlardan oluşturulmuş mimari öğelerinin çoğu devşirmedir.

İstanbul’un fethinden sonra en yaygın olarak kullanılan malzeme **Bakırköy Küfekisi** ve **Marmara Adası Mermerleridir**. Bunun dışındaki malzemenin çoğu, sadece İstanbul’dan değil, Marmara bölgesinin diğer Bizans ve Roma antik kentlerinden **devşirme** yolu ile sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin **Klasik Çağ Türk Mimarlığı**nın sembolü olarak bilinen eserleri, **Mimar Koca Sinan**'ın imzasını taşımaktadır. Onun döneminde yapılan cami, medrese, türbe, saray, köprü, su kemerleri v.b. eserlerin oluşturulmasında kullanılan mimari üslup ve yöntem, izleyenler için daha sonra bir **"ekol"** olarak benimsenmiştir. **Süleymaniye Camii** ve **Külliyesi**'nde 19 ayrı yerden getirilen taş türleri kullanılmıştır. Bakırköy küfekişi ve Marmara Adası mermerleri başta olmak üzere, Aswan graniti (Mısır), eski yeşil porfir (Yunan Adaları), eski kırmızı porfir (Mısır), serpantin breşi (Yunanistan) gibi devşirme taşların yanı sıra, Kestanbol, Armutlu, Kapıdağ granitleri, Bilecik, Bandırma, Gebze, Hereke, Karamürsel, Denizli ve Ergani'den getirilen çeşitli taşlar kullanılanlar arasındadır.

Mimar Sinan'ın tasarımını 80 yaşındayken yaptığı ve 1574 yılında tamamlanan **Edirne Selimiye Camii**'nin ayrı bir yeri ve önemi vardır. **Selimiye Camii**'nde kullanılan taşların çoğu **Taşlı Müsellim köyü** dolayındaki fosilli kalker antik ocaklarından sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. ve 19. yy.lardaki son döneminde, **Klasik Osmanlı Mimari Üslubu**'nun terk edildiği, bunun yerine batı etkisinde kalınarak oluşturulan görkemli sarayların yapıldığı görülmektedir. **Çırağan Sarayı**, **Dolmabahçe Sarayı**, çok sayıda yazlık köşk ve kasırlar batı üslubunun baskın olduğu örneklerdir. Bu eserlerde de yoğun olarak Bakırköy küfekişi ve Marmara Adası mermeri ve bazı devşirme taşlar kullanılmıştır.

Cumhuriyet döneminin ekonomik açıdan zorlu geçen ilk yıllarında başkentte yapılan kamu binalarında, yöresel taşlar, örneğin **Ankara Andezitleri** yoğun olarak kullanılmıştır. Bu dönemin doğal taş kullanımındaki dönüm noktasını Ankara'da **Anıtkabir**'in yapımı oluşturmuştur. **1928** yılında yapılan ünlü **Taksim** anıtında kullanılan doğal taşların tümünün İtalya'dan getirildiği düşünülürse, **1944** yılında yapımına başlanan ve **1953** yılında tamamlanan başkentteki bu eserde, sadece Türkiye'nin çeşitli illerinden getirilen başta travertenler olmak üzere serpantinler, diğer renkli taşların, mermerlerin kullanılmış olması yerli taşlarımıza verilen önem açısından takdir edilecek bir husustur.

Buraya kadar yapılan açıklamalarla, insanlık tarihinin son 4000 yılı içinde **Anadolu**'da yaşayanların doğal taşlara kazınan yaratıcılıkları ile günümüze kadar ulaştırdıkları evrensel zenginliklerin ancak bir bölümünün örneklenmesine çalışılmıştır.

Çanakkale-Ezine Akçakeçili köyü granit sütunları (Yılmaz, 2018)

Ülkemizde geçmişte olduğu gibi günümüzde de Anadolu doğal taşları ile bezenerek yapılmış nice eserin geleceğe bırakılacağı kuşkusuzdur. Ancak bu arada eşsiz güzellikte doğal taşlara sahip Türkiye gibi bir ülkenin bazı kamu binalarında yurt dışından getirilen 'ithal taşlar'ın kullanılması çok üzücü ve düşündürücüdür. Sabiha Gökçen ve İstanbul Havaalanlarında kısmen de olsa, yerli sert taşların (granitlerin) kullanılması teselli vericidir.

Türkiye 'Doğal Taş Sektörü' temsilcilerinin önemli bir bölümünü bünyesinde barındıran **İstanbul Maden İhracatçıları Birliği (İMİB)**'in anlamlı katkıları ile ortaya çıkarılan bu eserin, yurt dışına götürülmüş(!) tarihi zenginliklerimizin bir an önce yaratıldıkları topraklara, vatanımıza getirilmesindeki girişimlere de değerli katkılar sağlayacağı inancımı belirtirken, Araştırmacı/Yazar Y.Müh. Yaşar Yılmaz'ı bir kez daha gönülden kutluyorum.

Prof.Dr. Erdoğan YÜZER

ÖNSÖZ KAYNAKÇA:

- ASGARİ, N., (1981-1994). Prokonnesos (Saraylar) Araştırması Kazı Sonuçlar Toplantıları, Türk Tarih Kurumu Vol. IV, IV1, VI, IX, X, XI, XII, Ankara.
- ASGARİ, N., (1978-1981), Marmara Adası Saraylar Köyü Kazı Çalışmaları, Arkeoloji ve Sanat Dergileri.
- AYDAN, Ö., KUMSAR, H., (2005), Kuşini Antik Yeraltı Mermer Ocağı'nın Mühendislik Jeolojisi ve Kaya Mühendisliği Açısından Değerlendirilmesi, Mühendislik Jeolojisi Bülteni, Sayı 20, s. 41-60, Ankara
- BAŞGELEN, N., (2005), Van Kalesi'nin Kahraman Kralları Urartular, Seramik Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran, Sayı 9, s. 126-136, İstanbul.
- BİNGÖL, O., (2004), Arkeolojik Mimaride Taş, Homer Kitabevi, İstanbul.
- CARPICECI, A., C., (1994), Art and History of Egypt. Casa Editrice Bonechi, Florance.
- DOSTOĞLU TÜRKÜN, N., (2001), Osmanlı Döneminde Bursa. Cilt I ve II. Stil Matbaacılık A.Ş., İstanbul.
- ERGUVANLI, K., AHUNBAY, Z., AHUNBAY, M., ERİŞ, İ., (1989), Marmara Bölgesi Eski Taş Ocakları.TÜBİTAK MAG-681 Projesi, İstanbul.
- İLERİ, S., (1988), Tarih Öncesi Anadolu Mermercileri, Mermer Dergisi, Sayı 20, s. 19-24, İzmir.
- İLERİ, S., KUN, N., N.-TÜRKMEN, F., (2001), Antik Dönemde Anadolu Mermerciliğinde Jeolojinin Önemi, Mermer Dergisi, Sayı 28, s. 16-20, İzmir.
- LYOD, S., (1999), Türkiye'nin Tarihi. Bir Gezgın Gözü ile Anadolu Uygarlıkları, Tübitak Yayını, Ankara.
- SAYAR, M., ERGUVANLI, K., (1955-1962), Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları. İTÜ Yayını, İstanbul.
- STONE 2003, (2003), DOĞAL TAŞ VE ENDÜSTRİSİ KATALOĞU, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayını, İstanbul.
- STONE 2005, (2005), DOĞAL TAŞ VE ENDÜSTRİSİ KATALOĞU, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayını, İstanbul.
- YAVI, E., (1996), Mimarlık ve Sanatta Anadolu Mermerleri. Yazıcı Yayınevi, İzmir.
- YÜZER, E., (1971), Marmara Adası Mermerlerinin Mühendislik Jeolojisi Anizotropik Özelliklerinin Araştırması, Doçentlik Tezi, İTÜ Maden Fak. İstanbul.
- YÜZER, E., (1991), Dünya ve Türkiye Mermerciliğinin Genel Değerlendirilmesi. Mermer Dergisi. Sayı 18, İstanbul.
- YÜZER, E., vd., (2000), Dolmabahçe Sarayı'nda Kullanılan Taşların Korunmuşluk Durumlarının, Ayrışma Nedenlerinin Belirlenmesi, Koruma ve Onarım Yöntemlerinin Saptanması Projesi. İ.T.Ü Geliştirme Vakfı, İstanbul.
- YÜZER, E., (2001), Dünya Bloктаş Sektörünün Son Yıllardaki Değişimi, Bloктаş (Mermer) Teknolojisi Semineri YMGV, İstanbul.
- YÜZER, E., (2003), Düünden Bugüne Doğal taş Kullanımı, Doğal taş ve Endüstrisi Kataloğu, STONE 2003, YEM Yayını, İstanbul.
- YÜZER, E., ANGI, S., (2005), Anadolu Uygarlıklarında Taşa Bırakılmış Belgeler-1. Natural Stone-Doğal Taş Dergisi. Sayı 13, S27-3. İstanbul Anadolu Yakası Mermerciler Derneği Dergisi Yayını, İstanbul.
- YÜZER, E., ANGI, S., (2006), Anadolu Uygarlıklarında Taşa Bırakılmış Belgeler-2. Natural Stone-Doğal Taş Dergisi. Sayı 14. İstanbul Anadolu Yakası Mermerciler Derneği Dergisi Yayını, İstanbul.
- YÜZER, E., ERDOĞAN, M., (1996), Türkiye Mermer Sektörünün Genel Değerlendirilmesi. Türkiye Mermer Envanteri ve Mermerlerin Mühendislik Özellikleri Araştırma Projesi, DPT Projesi, 90K120720 Cilt, I, II, III, IV, İstanbul.
- YÜZER, E., GÜNGÖR, Y., ANGI, S., (2006), Doğal Taş Deyince. Granitaş Kültür Yayınları. Detay Matbaacılık, İstanbul.
- YÜZER, E., GÜNGÖR, Y., AYDOĞAN, S., (2016), Doğal Taşın Öyküsü. Doğal Taş Kültür Yayınları. Frs Matbaacılık. İMİB, İstanbul.

GİRİŞ

*Anadolu'daki bir tapıntan mermer Mars başı, MS 2. yy. 1984
I Kelsey Arkeoloji Müzesi, Michigan Üniversitesi, ABD.*

Geçmişten gelen kültür hazineleriyle dolu **Anadolu**, birbirinden farklı üç güzel denizin kucakladığı bir yarımadadır. Bu yarımadayı diğer coğrafyalardan ayıran özellik, onun üst üste yığılmış değişik eşsiz **kültür zenginliği**dir. Bu ayrıcalıklı durum onu, **Asya'nın** ve **Mezopotamya'nın** zengin kültürünü Batı'ya aktaran bir **kültür köprüsü** yapmıştır. Bu kültür zenginliği öylesine derindir ki, dünyanın en eski inanç kültü olduğu belirlenen **Göbekli Tepe** eserleri günümüzden yaklaşık **12.000** yıl önce bu yarımada gelişebilmişti. Ayrıca, dünyamızdaki başka bir ilk, bizim coğrafyamıza nasip olmuş; ilk yerleşik yaşam, Orta Anadolu'da Aşıklı Höyük ve Nevali Çori, günümüzden yaklaşık **11.000** yıl önce başlamıştı. Yerleşik yaşam demek, tarım alanında ve hayvancılıkta evcilleştirmeye üretimin başlaması demektir. Bu adım insanlığın önemli bir devrimci eylemiydi. Kültürel zenginliğimiz **Göbekli Tepe'den, Çatal Höyük'ten** sonra, yaklaşık 4000 yıl önce **Luvilerle, Hititlerle, Frigyalılarla, Makedonyalılarla ve Romalılarla** devam etmiş, **Doğu Romalılardan Türklerin** devraldığı **kültür zincirinin** halkaları günümüze kadar gelmiştir. Her dönem, kendi damgasını vurarak farklı üslupta eserler bırakmıştır. Bu köklü birikim Anadolu'ya özgü sayısız eserlerin üretilmesine sebep olmuş ve bu kültür Anadolu'nun çevresindeki adalarda, sonra da Ege'nin karşı kıyılarında etkisini göstermiş, oraları etkilemiştir. Ayrıca, bu kültür zenginliği coğrafyamızın farklı bölgelerinde gelişen değişik kültürler, farklı diller, farklı mimari yapılar, farklı tapınma biçimlerine uygun tapınaklar, değişik mermer yontu karakterleri ve farklı ölü gömütlerini bile şekillendirmiştir. Örneğin Likya'da tasarlanmış bir mermer lahit, **Karia'dakinden** değişik ve kendine hastır. Ayrıca, **Likya** bölgesinin dili olan **Likçe** ile Karia bölgesinin dili olan **Karca**, ya da **İyonya** bölgesinin dili olan **İyonca** birbirlerinden farklı gelişmişti. Anadolu'da üretilmiş bir yontuyu Mısır'da, Mezopotamya'da Yunanistan'da üretilmiş bir yontudan hemen ayırabiliriz. Bu coğrafyada insanın kültürü ayrımlı şekillenmiş, duyguları taşlarda hayat bulmuştur. Özellikleri başka ülkelerinkine benzemeyen çok sayıdaki tarihi eserlerimiz ülkemize ait geçmişin **parmak izleridir**. Onlar bizim **tarihsel belleğimizdir**. Bu eserlerimiz kimliğimizi güçlendiren ana öğelerden biridir. **Tarihi eserler, tarihi tarihlendirir**. Gelecek kuşaklara taşımakla ödevli olduğumuz tarihi eserlerimiz **150'**ye yakın antik kentimizde bol bol bulunmaktadır.

Diğer canlılardan **tasarım** ve **üretim** yönüyle ayrılan **insan**, ürettiği eserlerin kalıcı olabilmesi için kullanacağı ham maddenin **dayanıklı doğal taşlardan** seçilmesi gerektiğini keşfetmişti. Bu bağlamda, başta inanç yapıları olmak üzere Göbekli Tepeden bu yana, tapınaklarını, kiliselerini, camilerini, sanat eserlerini üretirken doğal taşlara yönelmişlerdi. Taştan ürünlerin çoğu, yer sarsıntısı, yangın gibi nedenlerle ya da özel olarak kırılıp dökülmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Bu **bilinçli seçim** nedeniyle, taştan tanrıları, taştan tapınakları ve mimari yapı elemanlarını inceleme şansına eriştik. Aynı dönemlerde yapılan ahşaptan ve kerpiçten malzemelerin çoğu bize ulaşmamıştır. Kısacası, insanoğlu aradığı **ölümsüzlüğü doğal taşa** bulmuştur.

Anadolu'muz, doğudan batıya akan **kültür ırmağının** yatağı olurken; başta **DNA** araştırmaları olmak üzere, son yıllardaki çalışmalar, bizim yarımadamızdaki **anakara kültürünün** başat kültür olduğunu, bu kültürün **Ege Adaları, Girit ve Balkanlar** yoluyla **batıya doğru** yol izlediğini göstermiştir. Dolayısıyla, **Arkeolojik Kazılarla** kanıtlanan **Bronz Çağı** eserleri, Anadolu'da yaklaşık **MÖ 3000**'lerde görülürken Girit ve daha sonra karşı kıyı Yunanistan'da **MÖ 2500**'lerde, Avrupada ancak 2000'lere doğru görülebilmisti.

İLK MÜZELER VE TARİHİ ESER TOPLAMA

Batıda 14-15'inci yüzyıllarda aydınlanma (**Rönesans**), her alanda insanlığın önünü açtığı gibi tarihi eser bilincinin gelişmesinin de önünü açmıştı. Kendi ülkelerinde tarihi eser pek bulunmayan Batılı ülkeler, erken uyanmanın üstünlüğü ile henüz uyuyan doğuya yöneldiler. Bu arada zengin kültür varlığına sahip **Anadolu eserleri** Batılıların gözünden kaçmamıştı. Osmanlı coğrafyasına ait başta **Anadolu** ve **Trakya** olmak üzere, **Yunanistan**, **Bağdat**, **Şam** vilayetlerinin yanı sıra **Kıbrıs** adasının zengin, görkemli sanat eserleri Batılıların ilgi alanına girmiş, **1632**'den itibaren bilinçli ve sistemli olarak bu bölgelerin tarihi eserlerini görmek, incelemek, taşımak üzere seferlere başlamışlardı. Batılı gezginler **1400**'lerden itibaren **antik kentlerimizin** çizimlerini yapmaya, Roma döneminden kalma haritalardaki yerlerini belirlemeye, belgelemeye özen göstermişlerdi. **1800**'lerin başında İngiliz Denizci Francis **Beaufort** (**1774-1857**) bu haritalama işine son şeklini vermişti. Böylece ellerindeki birikmiş haritalar ve gezginlerin daha önceki notları sayesinde, antik kentlerimizdeki tarihi eserlerimizi elleriyle koymuş gibi buluyor ve kültür varlıklarımıza ulaşabiliyorlardı.

Aynı dönemlerde, Vatikan'daki din adamları, içinde yaşadıkları **Roma Kenti**'nde bulunan kalıntılara bir miras olarak sahip çıkıyor, öncülük ediyorlardı. Kendisi ünlü bir din adamı olan Hollandalı Erasmus, yobaz Hıristiyanlar ve özellikle hurafeye kaymış din adamlarını yererek dinde reforma yardım eden "**Deliliğe Övgü**" kitabını **1508**'de yazmıştı. Roma'daki dini kurumların **1571**'den itibaren açtığı **St. Peter Müzesi**, **Capitoline Müzesi**, **Galeri Borghese (1610) müzeleri** dünyadaki planlı ilk müzelerdi (**Osmanlı'da ilk müzeciliğin Rodoslu Ahmet Fethi Paşa** öncülüğünde, **İtalya**'daki ilk müzeden yaklaşık **275 yıl sonra, 1846**'da kurulduğu kabul edilir).

Vatikan'ın tarihi eser toplamasına öykünen varlıklı kişilerin eser toplamaya başlaması tarihi eserleri gündeme getirdi. **İngiliz Kraliyet Ailesi**'nin öncülüğünde soyluların tarihi eserlere ilgi gösterip evlerinde bulundurmasıyla bir model oluştu. İlkçağın tarihi eserlerine ilgi artık entelektüel kesimde yaygınlaşmaya başlamıştı. Palazlanan burjuvalar, soylulara öykünerek tarihi eser toplamayı, evlerinde gösteriş için eser bulundurmayı sınıf atlama aracı olarak görüyorlardı. Bu bağlamda bir sivil toplum örgütü olarak tarihi eserleri sevenler tarafından **Dilettanti Cemiyeti**' kurulmuştu. Bu örgüt ilk toplantısını **1732**'de yapmış, iki yıl sonra da tüccar, mimar, soylu ve burjuvalardan oluşan kurucu heyetiyle geziler düzenlemeye başlamıştı. Bu cemiyet, devletten bağımsız bir sivil toplum örgütü olarak bağışlar toplamış, piyangolar düzenlemiş, Anadolu'dan Okyanus adalarına kadar her yerdeki kazıların destekçisi olmuştur. İngiltere'deki müzelerin salonlarının dolmasına yüz yıllardır katkı veren bu sivil toplum kurumu, bugün de katkılarını sürdürmektedir.

Tarihi eserlerin değerinin anlaşılması ve eser toplayıcılığı modası devam ederken **arkeoloji** de bir bilim dalı olarak ortaya çıkmaya başladı. **Filolojik** incelemelerden yola çıkarak geçmiş kültürleri açıklamaya çalışmanın yerini artık, toprak altını kazarak o coğrafyada yaşamış insanların bıraktığı eserleri inceleme, toprağı katmanlar halinde özenle kazarak tarihleme, belgeleme, yorumlama almıştı. **Kazıbiliminin (arkeoloji)** doğmaya başlaması Alman **Johann Joachim Winckelmann'ın (1717-1769)** çalışmalarıyla olgunlaşmıştır. J.J. Winckelmann, İtalyadaki çalışmalarında insanlığın geçmişini aydınlatılabilmek için bilimsel kazı çalışmasının önemini vurgulamış, eserlerin üslup farkına dikkat çekmiş, sınıflandırmanın gerekliliğini ifade etmiş ve kazıların uzman arkeologlar tarafından yapılmasının zorunluluğuna işaret etmişti. Bu doğrultuda arkeoloji bilimi ilerledi. Yazdığı **Eski Çağ Sanatı Tarihi (1764)** kitabı modern arkeolojinin kilometre taşı sayılır. Bu yıllardan sonra arkeolojinin önemi kavranmış, bir bilim dalı olarak üniversitelerde kürsüler açılmaya başlanmış, kazılar için kaynaklar ayrılmaya, yeni kurulan imparatorluk müzelerini eserlerle doldurmak için kaynak ülkelerde çalışmalar hızlanmıştı. Kendi yolunda ilerlerken; arkeoloji, yeni metotlar geliştirmeye başlamış ve geçmiş belgelenmeye devam ederken Orta Doğu kökenli tek tanrılı dinlere ait **Kutsal Kitap**'ların da arkeolojiye katkısı yadsınamaz oranda olmuştur. Kutsal Kitaplar bilindiğı üzere öyküler anlatırlar. Adı geçen öykülerin geçtiğı yerleri ve olayların doğruluğunu kazı yoluyla araştırarak kendi kitaplarının ötekilerden daha gerçekçi olduğunu kanıtlama yarışı arkeolojinin gelişmesine ayrıca katkı sağlamıştı.

Anadolu'dan mermer, MÖ 3. yy. Sanat Tarihi Müzesi, Viyana, Avusturya. Env. No. I 638

Osmanlı'da Tarihi Eser Bilincinin Durumu

Batılılar Yunanistan'ı kendilerinden saymaya başladıktan sonra oradaki tarihi eserleri rahat bırakıp (1820'lerdeki centilmenlik görüşmeleriyle), Osmanlı'nın öteki vilayetlerine yönelmişlerdi. **Sultan II. Mahmut**'tan sonra batılılaşmaya çaresizce öykünen, onları kendinden üstün görmeye başlamış Osmanlı yöneticileri, Batılı gezginlere **tezkere** ve **ferman** türünde yetkiler veriyor, onlar da bu belgelerle Anadolu'da, **Basra** ve **Şam** vilayetlerinde rahatça dolaşabiliyorlardı. Başlangıçta elinde tezkere olmayanlar eser götürürken gümrük vergisi ödüyor, ferman sahipleri ise gümrük vergisi ödemiyorlardı. Ayrıca Batılı devletler, antik kentlerimize yakın yerleşimlere **diplomatik dokunulmazlığı** olan konsoloslar atıyorlar, bu konsoloslar eserleri belirlemek ve taşımakla görevlendiriliyorlardı. Diplomatik ayrıcalıklar eser götürmelerini kolaylaştırıyordu. Örneğin **Halep**'teki İngiliz konsolosu, başta **Karkamış** olmak üzere bölgeden eserlerin götürülmesine öncülük ediyordu. İzmir, Çanakkale ve Kıbrıs'taki Batılı konsolosların eser götürme eylemleri ayrıntılarını bildiğimiz diğer örneklerdendir.

Osmanlı eğitiminde tarihi eser ve tarih bilinci öğretilmiyordu. Çoğunlukla dini konuların işlenmesi, pozitif bilimlerin göz ardı edilmesi gerçek aydınların yetişememesine, bunun sonucu olarak analitik düşünemeyen yöneticilerde tarihi eser bilincinin gelişmemesiyle sonuçlanmıştı. Osmanlı yöneticilerinde astronomi, fizik, kimya, doğa bilimi merakı yokken, **Batılılar Papalığın** ve İngilizlerin öncülüğünde tarihi eserlerin bilincine **1500**'lerin sonuna doğru varmışlardı. Nitekim İngiliz **Arundel Kontu**,

bir papazı klasikçi (Klasik çağda üretilmiş antik eserleri bilen, ötekilerden ayırt edebilen uzman) olarak yetiştirmiş ve bu kişiyi göndererek **1622** yılında Osmanlı coğrafyasından eserler toplatmıştı. Bugün Oxford'daki

Ashmolen Müzesi'nde sergilenen eserlerimiz;

Priene, Bergama, İzmir, Milet, İstanbul

ve **Atina**'ya yapılan bu geziden toplan-

mıştı. Bu eserlerimizin çoğu iki metre-

ye yakın mermer yontular ve mimari

elemanlardır. Bunlar ülkemizden koleksiyon

erimli ilk tarihi eser götürme eylemidir. Osmanlı yöneticileri

her alanda aydınlanma olan **Rönesans**'ı ve onun getirdiği yeniliklerin

önemini kavrayamamıştı. Batıda

İngiliz, Portekiz, İspanya ve Hol-

landa'da gökbilimi (Astronomi) ve

gemi mühendisliği önem kazanmıştı.

Özellikle deniz kuvvetleri, okyanu-

sa açılacak kadar modern teknolojiyle

Bergama Antik Kenti'nden götürülmüş sütun başları MÖ 2. yy.a ait. Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

donatılmış gemiler ve güçlü yelkenlilerle açık denizlere hatta okyanuslara egemen olmuşlardı. Osmanlı'ya gelir sağlayan İpek Yolu ise artık önemini yitirmişti. Osmanlı donanması **Tuna Nehri** ve **Ege**'de daha küçük boyutlu gemilerle yetinmekteydi. Okyanusa açılacak gemi ve donanıma, bu konudaki mühendislik bilgisine ne yazık ki sahip değildi. Sorgulayıcı, fizik, kimya, felsefe, astronomi gibi bilimler Osmanlı eğitim sisteminde hala doğru dürüst yer almamaktaydı. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra, medreselerdeki eğitim sisteminden, astronomi, felsefe başta olmak üzere birçok pozitif bilim konusu derslerden çıkartılmıştı. Kimse dinlemese de **Kâtip Çelebi**, akla dayanan ilimlerin önemine değinmişti.² Batıda **astronomi 1590**'dan itibaren gelişirken aynı yıllarda **Tophane sırtlarında Semerkant'tan** ve **Suriye**'den gelen gözlemcilerin kurduğu **gözlemevi** yobazların etkisiyle topa tutulup yok edilmişti. Bugün İstanbul Tophane sırtlarında kurulduğu düşünülen **Takiyüddin El Rasid (1526-1585) Rasathanesi**'nin herhangi bir kalıntısına bile ulaşamıyoruz. Aynı yıllarda, Avrupada bilim hızla geliyordu. Danimarka yakınlarında bir adada gözlem yapan **Tycho Brahe (1546-1601)** çalışmalarıyla ilgili devletten destek görüyor ve Brahe, sonraki yıllarda Alman astronom **Kepler** ile birlikte Prag'da yaptıkları gözlem ve hesaplamalar sonucu bugünkü astronominin temellerini atıyorlardı. Osmanlı medreseleri ise; sadece dini konularla yetiniyorlardı. Bizim coğrafyamıza ait tarihi eserler, Müslümanlık öncesi eserler olarak görülerek önem verilmiyordu. Batıda Rönesans'la hızlanan pozitif bilimler, tek tanrılı din olan Hıristiyanlık'taki reformlar ne yazık ki, Osmanlı'da ve öteki Müslüman doğu toplumlarında görülmedi. Özetlersek, bu gelişmelere paralel olarak **1500**'lerden itibaren **Papalığın** öncülüğünde tarihi eserlere kıymet verme fikri gelişti. Ondan sonraki iki yüzyıl içinde arkeoloji, bir bilim dalı olarak şekillendi ve üniversitelerde kürsüler kuruldu, Batı'da müzeler oluştu, öte yandan **tarihi eser koleksiyonculuğu** (toplayıcılığı) bir tür saygınlık göstergesi ve **sınıf atlama aracı** olarak bu dönemde önem kazanmaya başladı. Sonraki yıllarda, sermaye sahibi zengin tüccarlar doyumsuz bir iştahla tarihi eserleri toplamaya devam ettiler.

Milet'ten götürülen mermer eser, MS 160-170 yılları, Bergama Müzesi, Berlin. Env. No.Sk1797

Bugün, Anadolu kökenli doğal taşlardan yapılmış tarihi eserlerimiz dünyanın önde gelen müzelerinde sergilenmektedir. **Avrupa** ve **Kuzey Amerika**'daki müzelerin eserlerimize ilgi göstermeleri, doğal taşlarımızın kalitesi yanında eşsiz tasarımlarının sıra dışı oluşu nedeniyle. Özellikle antik çağda, yapıları, tapınakları, kent meydanlarını süsleyen mermer yontular ve yapı elamanlarına o kadar ilgi duyulmuştur ki; bu ilgi, ne yazık ki, eserlerimizin yağmalanmasına, Batılı müzelerin salonlarının bu eserlerle doldurulmasına kadar varmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı yöneticileri, **1830-1922** arasındaki tarihi eserlerimizin soygununa neden seyirci kaldı sorusuna samimi yanıtlar aramalıyız. Bu sorulara vereceğimiz içten yanıtlar gelecek kuşaklara borcumuzdur.

Günümüze kadar süren kültür varlıklarına ilgisizliğin birçok etkenin sonucu olduğunu artık biliyoruz. Öncelikle, **eğitim eksikliği** önemli bir yol oynuyordu. Ayrıca, tarihi eserlere kendini yabancı hissetme, eski eserleri kendi kültürünün bir parçası olarak görmeme ve konuya dini açıdan bakış da diğer önemli etkenler arasındaydı. Oysa ki, bir esere o coğrafyanın insanların tasarlayıp ürettiği **kültür varlığı** olarak bakılırken, eseri yapan ustanın milliyetine, inancına bakılmaması gerekiyordu. Örneğin Cilalı Taş Devri'nden ya da Demir Çağ'ından kalma bir eseri üretenin milliyetini ve inancını bilemeyiz. Bizi ilgilendiren, eserin eşsizliği, geçmişimize ışık tutan bir eser oluşudur. Onlar bizim topraklarımızda tasarlanmış, bir yurttaşımız, belki de hemşerimiz tarafından üretilmişti. Bu nedenle, o eserlerin mirasçısı bizleriz. Bu durum her ülkede böyledir. Örneğin, Iraklılar da Irak'ta üretilmiş eserlerin mirasçılarıdır. Osmanlı yönetiminin çöküşünden önceki son yüzyılında, kültür varlıkları bilincinin gelişmemişliği yanında, savaş şartları ve ekonomik iflasla (**1875 Ramazan Kararnamesi**) imparatorluğun dağılma sürecine girişi; Batılı soyguncuların işlerini kolaylaştırdı. Ancak, bu etkenler içinde en çok da kültür varlıkları konusundaki bilinç eksikliği eserlerimizin kaybına neden olmuştur. Yukarıda değinildiği üzere **Fatih**'ten sonra eğitime yobazlığın egemen oluşu, akli, felsefeyi, araştırmayı öne alan eğitim sisteminden uzaklaşmış yeni kuşakların katma değeri yüksek, yenilikçi üretime yönelmelerinin ortamı yaratılamamıştı. Birçok konuda olduğu gibi kültür varlıkları konusunda da bilinçsizlik bu tutumun doğal bir sonucuydu. Batıda gelişen arkeoloji ve tarihi eserlerin değerini kavrama süreci bizde **1850**'li yıllarda yeterli olmasa da anlaşılmaya başlanmıştı. **Fethi Paşa**'yla başlayan **müzecilik**, gereksinim duyulduğu için bu konuda eleman yetiştirmek için okul açılmasına kadar varan düşünceler şekillenmiş, sonuç alınmasa da gündeme gelmişti: "Bilindiği üzere Tanzimat Devri eski

İzmir'den götürülen mermer eser, MÖ 200'lü yıllarda yapılmış günümüzde J. Paul Getty Müzesi, Los Angeles, ABD'de sergileniyor.

kuruluşların yenilediği ve birtakım yeni kuruluşların meydana getirildiği devirdir. Bu dönemde; yeni okullar ve Batılı örneğinde bilim, sanat ve fikir kuruluşları açılmıştır. Tanzimat Devri'nde, yeniliğe, Batılı kuruluşlara gitmeye taraftar samimi aydınlar yetişmişti. Lakin buna taraftar olmadıkları halde taraftar gibi görünen ikiyüzlüler ve bu türlü hareketlere karşı olanlar da çoktu. Batılılaşma fikrini benimseyenler, fırsat buldukça düşündüklerini hayata geçiriyorlardı. Batılılaşma fikrini benimseyenler, fırsat buldukça düşündüklerini hayata geçiriyorlardı. İlk Türk müzesinin de, -tehlikesine rağmen- Osmanlı Devleti'ne Avrupai bir kuruluş kazandırması fikrinden doğmuş olduğu şüphesizdir. Plastik sanatların henüz put telakki edildiği, Müslüman evine sokulmadığı bir devirde müze kurma işinin ne derece tehlikeli bir hareket ve cesurca ortaya atılmış bir fikir olduğu meydandadır. Teşebbüs tehlikesine rağmen benimsenmiş, **Ahmet Fethi Paşa** tarafından meydana getirilen kuruluş **1868** tarihinden itibaren **Müze-i Hümayun** diye adlandırılmıştır.”³

İlk müzemizin kuruluşuyla birlikte tarihi eserleri korumaya yönelik bir de tüzük hazırlanması düşünülmüştü. Ayrıca mevcut müze binasının (**Aya İrini**) nemli oluşu ve bulunduğu konum nedeniyle halkın giriş çıkışının da zor olduğu göz önünde bulundurularak Çemberlitaş'ta yeni müze binası yapılması fikri de ortaya atılmıştı. Maarif Nezareti **Meclis-i Kebir-i Maarif Dairesi**'nden (bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı) çıkan bir yazıda: “Kuruluş amacı milli eğitimin ve güzel sanatların gelişmesini hedef tuttuğu halde

böyle bir sonucun alınmayacağına aşikâr bulunduğu kaydedildikten sonra, ‘ilim ve irfana hizmet etmek isteyenleri zorluklardan kurtarmak müzenin kuruluşundan ve umuma arzından beklenen faydayı sağlamak üzere Çemberlitaş hizasında bulunan bir arsanın satın alınarak üzerine altı üstlü muntazam ve rabitali bir daire yaptırılması, binanın üst katının, sabahtan akşama kadar açık bulunmak üzere bir umumi kütüphane, alt katının ise Müze-i Osmanî yapılması’ teklif ediliyordu. Aynı yazıda, binanın müzeye tahsis edilecek bölümüne mevcut eski eserlerin nakledilerek güzel bir surette tertip ve tanzim edilmesi ve ‘mutedilce giriş ücreti alınarak umuma seyir ve temaşa ettirilmesi’ uygun olacağı da ayrıca kaydedilmekte idi.”⁴

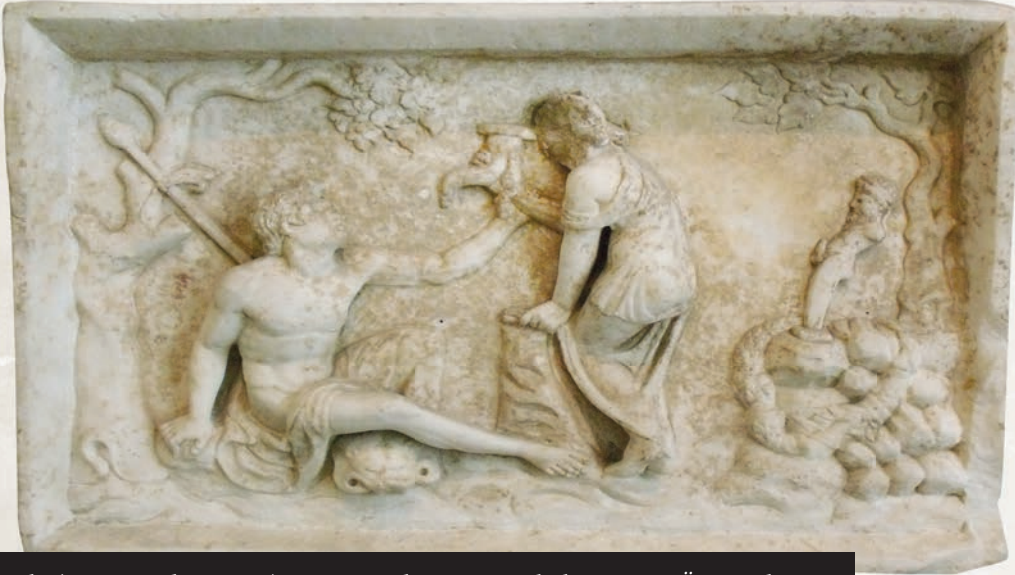

Anadolu'dan götürülen mermer gömüt (mezar) sireni, günümüzde Kopenhag'da (Hollanda) sergileniyor.

Çemberlitaş civarında halkın daha rahat ziyaret edebileceği müze ne yazık ki, kurulamadı. Büyük olasılıkla arsasına para bulunamamıştı. Bu tarihten yıllar sonra **Sultan**'ın kendi sarayının **Has Bahçesi**'nden arsa bağışlamasıyla bugünkü **İstanbul Arkeoloji Müzesi** kurulabilmişti. "Eğer **Meclis-i Kebir-i Maarif**'in ileri sürdüğü fikir kabul edilip uygulanabilseydi, ilk Türk müzesi olan İstanbul Arkeoloji Müzesi **1872** tarihinde, yani bugünkü binanın yapılışından aşağı yukarı yirmi yıl önce yeni bir müze binasına kavuşmuş, öte yandan İstanbul'un daha kalabalık ve kolayca ziyaret edilebilecek bir semtine nakledilmiş olacaktı.

Ahmet Fethi Paşa tarafından kurulan müzenin ilk defa Müze-i Hümayun adıyla adlandırılması, düzenlenip toplumun faydasına arzı, yukarıda açıklandığı üzere, **Âli Paşa**'nın Sadrazamlığı devrine rastlar. Bu devirde bir kısım Türk aydınlarının, özellikle Maarif Nezareti Meclis-i Kebir-i Maarif üyelerinin ileri bir müzecilik görüşüne sahip oldukları anlaşılıyor. Bu daireden çıkan müze ile ilgili kararlar incelendiği zaman, eski eserlerin bir araya toplanmasıyla basit bir koleksiyonculuk amacı güdülmeyeceği, öğretim ve eğitim hizmeti görecek bir kuruluş meydana getirilmesi için çalışıldığı görülür."⁵

Yaklaşık dokuz yıl süreyle müze müdürlüğü yapan **Dr. Dethier** döneminde tarihi eserlerin yurt dışına çıkışını yasaklamayan **Tarihi Eser Koruma Tüzüğü** (üçte bir yasası olarak bilinen) her ne kadar tarihi eser konusunu yönetimin gündemine getirmişse de, Osmanlı yönetiminin ekonomik ve siyasî yönden güçsüz oluşu **eser talanına** engel olamamıştır. "Osmanlı Devleti'nin malî ve siyasî gücü yeterli olsaydı, bu tüzükle dahi yabancı hâfirler (kazıcılar) tarafından meydana çıkarılan eserlerin değerlerini kendi müzelerimize mal etmek mümkün olabilirdi. Hâlbuki ilk **Eski Eserler Tüzüğü'nün** yürürlüğe girdiği devir Osmanlı İmparatorluğu'nun gırtlığına kadar borçlandığı, siyasî nüfuz ve itibarını kaybettiği bir devirdir. Bu dönem, padişah fermanı ile yabancılara her türlü imkânların bahşedildiği korkunç bir yaranma dönemidir. Böyle bir ortamda, Dethier gibi bir yabancından eski eserlerin dışarıya çıkmasını kesin olarak önleyecek tedbirlere başvurulması, bizim adımıza, kahramanlık göstermesi beklenemezdi."⁶

Düzce-Konuralp (Prusias ad Hypium) tiyatrosundan mermer kabartma, MÖ 1. yy.da yapıldığı düşünülüyor. Bugün Altes Müzesi'nde (Berlin) sergileniyor. Env. No.27.7

Milet'ten (Balat-Söke)' uyuyan mermer aslan. MÖ 550 yılı yapımı. Berlin'deki Bergama Müzesi'nde yer alıyor. Env. No.SK 1790

Dethier döneminde 8 üyeli daimi bir müze komisyonunun kurulmuş olması önemli bir adımdı. Ayrıca bu dönemde yabancıların kazılarını denetleyecek elemanlara ihtiyaç duyulmuş, tarih eserlerden anlayan kimsenin olmaması sebebiyle eleman yetiştirilmesine karar verilmişti. O zamanki Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Sadarete (Başbakanlığa) yazılan yazıda bu okulun kuruluş amacı kapsamlı bir şekilde açıklanmıştı. Bu okuldan mezun olacaklar kazı ve araştırmalara devlet adına katılmak, denetlemek, yeni eser çıkabilecek yerleri belirlemek ve araştırma yapmaktı. Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş Latince, Grekçe, Fransızca bilen 12 kişi Müze Müdürü Dethier'in idaresinde iki yıl özel eğitim alacaklardı. Bu öğrenimde sikkeler, mermer ve bronz heykeller öğretilecek, bunlardan alçı kopya alma metodunun yanında çizim ve fotoğraf sanatı konularında da eğitim alınacaktı. Okulun bir müdürü, bir müdür yardımcısı ve iki de öğretmeni bulunacaktı. Öğrenciler, Pazar ve Cuma günleri dışında haftada beş gün ders görecektirdi. Bu okulun 16 maddelik bir tüzüğü de hazırlanmıştı.⁷ "Okulun açılması Sadrazamlıkça uygun görülmüş ve (1877) yılında da (bu dönemde Müze-i Hümayun'a bağlı) iradesi çıkmıştır. (dipnot34; Türkiye Maarif Tarihi, Osman Ergin, c.II, s.595.) Hatta bir taraftan ders araçları da tedarik edilmiştir. Lâkin okulun açılıp açılmadığı, açıldı ise ne kadar zaman öğretim yapıldığı, kaç öğrencisi olduğu bilinmemektedir. Kanaatimizce şartlar çok ağır olduğu için öğrenci bulunamamış ve bu okul hiç açılmamıştır. Ancak, müze okulu fikrinin bu devirde doğması ve resmi makamlarca da benimsenmiş olması önemlidir. Tanzimat devrinde okullarda coğrafya öğretimini sakıncalı bulan devlet nazırları mevcuttu. Böyle bir devirde müze açmak işi ne kadar önemli bir iş ise; müzecilik öğretimi ile meşgul olacak bir okulun açılması işine girişmek de o derece önemlidir. Bu kadar toprak altı ve toprak üstü eski eser zenginliği olan bir memlekette böyle bir okula ihtiyaç bulunduğu bir gerçektir. Bu gerçeğe Tanzimat devrinde cesaretle değinilmiştir. Ama o dönemden sonra böyle bir teşebbüsün peşine düşen de olmamıştır."⁸

Osmanlı'dan sonra **Genç Cumhuriyet** döneminde de, tarih bilinci kısmen eksik gelişmiştir. Batıdaki imparatorluklardan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan halkların ırk merkezli ulus inşasına yönelmeleri örneği, Osmanlı'dan en son kopan bizi de 1071'le başlayan **İrk Temelli Ulus** inşasına itti. Bu kez de 1071 öncesi üretilmiş, Türk olmayanların ürettiği eserlere yabancı kalmaya başladık. Oysaki biz tarihimizi ve ulus inşamızı ırk temelli anlayış yerine, **Coğrafya temelli** anlayışla ele alsaydık bu coğrafyada yaşamış tüm kültürlerin bu günkü devamı olduğumuzu görecektik ve içselleştirecektik. Böylece Anadolu coğrafyasında yaşamış tüm kültür katmanlarının bizim yurttaşlarımız tarafından üretildiğini kavrayarak, eserlerimize sahip çıkacaktık. Kültür konusunun ırk konusuyla sınırlanamayacağını kavrayacaktık.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

FRANSIZLAR ANADOLU'DA

*Anadolu'dan mermer eser, MÖ 3. yy. Sanat
Tarihi Müzesi, Viyana, Avusturya. Env. No. I 638*

Fransız arkeolog Charles Texier 1833 yılında başladığı ilk gezisine dört yıl sonra 1837'de bitirdi. İkinci gezisine ise 1843'de başladı. Birinci gezi, Sultan II. Mahmut'un batılılaşma hareketlerini başlattığı döneme denk gelmektedir. Bu dönem, kendilerine öykünülen batılıların Osmanlılar arasında saygı gördüğü dönemdir. Nitekim Texier, bu anlayış nedeniyle gezisi boyunca her yerde iyi karşılanmıştı. Texier, deniz yoluyla kıyılarda yaptığı inceleme ve gezilerini Fransız hükümeti'nin emrine verdiği bir savaş gemisiyle yapmıştı. Karada yaptığı yolculukları elde ettiği bir fermanla yanında götürdüğü teknik ekip, çevirmen, kavas, aşçı, rehber ve seyislerle gerçekleştirmişti. İlk yolculuğunu idari ve askeri makamlara hitaben çıkarılan bir padişah fermanında Der Sadet'ten, yani İstanbul'dan, Tarsus'a kadar olan bölgelerde inceleme ve gezi yapmak üzere almıştı. Geçmişte gezginler nehir vadilerini takip etmeye öncelik verirlerdi. Texier de kuzeybatıdan başlayarak Muğla yöresine doğru güneye inen bir çizgiyi izledi. Bu yola önce Bythina (Bitinya) Bölgesi'nden başladı, bugünkü Bursa, İzmit, Bolu, Sakarya, antik kentlerini inceleyerek Mysia (Misya) Bölgesi'ne geçti, günümüzde Balıkesir, Manisa ve Çanakkale bölgesindeki, antik kentleri gezerek Karia Bölgesi'ne kadar geldi, bu bölge günümüzde Muğla, Aydın yöresini kapsar. Sonraki gezilerinde Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki tarihi kentlerden taşınabilir eserleri inceledi.

İstanbul'dan yola çıkarak ilk gittiği İzmit (Nicomedia) kentinde araştırma yapan Fransız gezgin, tarihi kalıntıların kentin farklı üç dönemine ait olduğunu belirler. Birinci dönem Bythina Dönemi yapılar, ikinci dönem Roma Döneminin gelişmiş mühendisliğini gösteren yapılar ve Doğu Roma (Bizans) dönemi yapıları olduğunu gözlemler. İzmitliler geçmişte balıkçılık ve ormancılıkla geçinirlerdi. Roma Dönemi'nde imparatorluk güvencesinin sağlanmasıyla yukarıdaki tepelerden sahile doğru kentin yaşam alanı kıyıya kaymıştı. Bu dönemde, "Her tarafa düzgün yollar inşa edildi, limanlar yapıldı ve eyaletleri kıyı şehirleriyle doğrudan doğruya birbirine bağlamak için kanallar açıldı. Bitinya'yı kaplayan ormanların işletilmesi, en çok dikkat çeken, kârlı bir iş olmuştu. Binaların süslenmesiyle ilgili talep Roma'ya ve Avrupa'ya kadar uzanıyordu. Eşrafın zengin köşklerini süslemek için kıymetli eşya ve malzeme göndermeyle baş edemiyorlardı. Marmara Adası (Proconnèse)'nda tükenmez bir beyaz mermer ocağı vardı; fakat kıymetli ve az bulunan taş merakı, artık gına getirecek derecede artıyordu. İzmit'in çağdaş malzemelerle dolu tersanelerinde, İtalya'ya kadar kıymetli mermerler, renkli jaspeler (yeşim) taşları ve süslemede kullanılan madenî maddeler taşıyan gemiler yapılıyordu. İzmit'te, şehrin kendi binalarının inşası için de birçok güzel taş ocağından faydalanılıyordu. Kyzikos (Cyziqie)'a Dindymène Dağı'ndan granitler, Sakarya Vadisi'nden jaspeler, Lybissa'nın volkanik arazisinden kaba malzemeler geliyordu. Binalarda kullanılan kalker taşları, körfezin karşı yakasındaki dağlardan çıkarılıyordu; çünkü şehrin yeri ile çevresinin oluşumu tebeşir değildi."⁹

Gezginin gözleri İzmit'te Dioclétien döneminde yapılan görkemli hipodromu arasa da herhangi bir iz bulamaz. Eski mermer saraylardan, tersaneden, darphaneden de pek iz kalmamıştı. **MS 4. yy.**da şiddetli bir yer sarsıntısıyla (depremler) yıkılan İzmit'in durumunu **Libanius'un 354** yılında yazdığı uzun betimlemelerde önce tiyatronun, hamamın, tapınakların ve yapıların birbiri üzerlerine nasıl yıkıldığını aktarır. Muhakkak ki, deprem anında kent içindeki yangınlar da ayrıca kente büyük zararlar vermişti.

Osmanlı donanmasının İzmit Tersanesi'nde üretime devam ettiğini belirten yazar, her aileyi altı kişi sayarak, kentin nüfusunun **30.000** olduğunu kaydeder. Bunun dağılımı, 2500 Türk aile, **1200 Rum*** aile, **800** Ermeni aile ve **500** Yahudi aile olarak kaydeder. İzmit'i, **19'u** Türklerin, **3'ü** Hıristiyanların ve biri Yahudilerin olmak üzere **23** mahalle olarak kaydeder. İzmit'te iki önemli ticari malzeme olarak kereste ve tuzu belirten gezgin körfezin sonundaki tuzlalardan devletin öşür aldığını da belirtilmiştir. Ermeniler ise, İzmit'in derilerini İstanbul'a satan tüccarlardı.

Fransız gezgin, bu yörede Roma Prensesi Hélène'nin yaptırdığı Drépanon Kaplıca Hamamları'nın bulunduğu, daha sonra adı Hélénépolis olarak anılan Yalova (Yalovatch) köyünden bahseder. Körfezin karşı kıyısındaki Gebze'den (Guébizé), Pendik'ten (Pantichium) ve tepesinde gömülü hayali hazineleri bulmak için kazılar yapılan Maltepe'yi (Hazine Tepesi) ve Kadıköy'ü (Kalkedon) anlatır. "Kadıköy burnunun oluşturduğu küçük koyun sonunda, güzel bir çınar ağacı ile gölgelenmiş çeşmesiyle Haydarpaşa Bahçesi vardır. Bu çeşme, eski zamanlarda Hermagoras kaynağı adıyla anılırdı."¹⁰ Kalkedon'lular (Kadıköy) balıkçılık ve iplikçilik konusunda tanınmışlardı. Yazar gezisi boyunca Sakarya (Sangari) Nehri, Sapanca (Sophon) Gölü, Gerede (Cratia), Bolu (Claudiopolis), **MS 318'de** dini meclisin toplanarak Katolik mezhebinin kurallarını kararlaştırdığı İznik (**Nice**) kenti ve (Bursa) **Prusias** yöresini anlatır.

İznik şehrinin güçlü surlarından, şehrin dört kapısından ve bir yamaca dayanmaksızın düzlükte inşa edilmiş Roma Dönemi tiyatrosundan söz eden yazar, yaz aylarında kentin havasının kötülüğü yüzünden din adamlarının Geyre'de yaşadıklarına değinir. Gemlik'in (Kios) Bursa'da üretilen ipekli gömleklerin ihraç edildiği yer olarak dikkat çekiyordu. Burası Marmara Denizi (Propontide, Marmaro)'nin önemli bir iskelesi iken, yolunun düzgünlüğü yüzünden Mudanya'nın öne geçtiğini gözlemlerinde belirtir. Mysia kentlerinin içinde en önemli şehri Kyzikos'tu. Bugün Erdek (Artace) yakınlarında bulunan kentin görkemli tiyatrosu, mermer anıtları ve yapılarıyla Mysia'nın başkenti durumundaydı. "Kyzikos (Cyzique)'a Dindymène(Murat) Dağından granitler, Sakarya Vadisi'nden jaspeler, Lybissa'nın volkanik arazisinden kaba malzemeler gelirdi."¹¹ Bu kentin ilk çağdan kalan mimari yapı elemanları Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı dönemlerinde kilise ve camilerin inşası için taşınmıştı. Bu bölge depremden sık sık zarar görmüş, taş yapıları tekrar tekrar yenilenmiştir. **1835** Nisan ayında Fransız Hükümeti'nin La Mésange gemisiyle Marmara Adası'na giden arkeolog gezgin Texier, bu adadan iyi türden mermerin ihraç edildiğini belirtir.

Gezgin, İznik (**Nice**), İzmit, Düzce'de tarihi eserleri kaydetmeye devam eder. Bolu (Claudiopolis), Mudurnu (Modrenae), Gerede (Cereatia)'da incelemelerde bulunur. Kuzeybatı Anadolu'daki antik kentlerde inceleme yaparak Çanakkale ve Balıkesir yöresindeki kentlerimizden götüreceği eserleri belirler. Bugün **Louvre Müzesi**'nde gördüğümüz Behramkale (**Assos**) eserlerini bu gezgin götürmüştür. Bu kentimizi yaklaşıırken şöyle betimler; “Şehrin uzun ve güzel surları, artık gözlerimize açılır. Çizgilerin niteliği ve düzeniyle, bir harabeden çok yeni başlamış bir esere benzer. Tepeye ulaşıncı, burasını ziyaret etmiş olan bütün gezginlerle beraber **Stratommnicuz**'un (Kitaracı Stratonikos) şiirini tekrar etmek gerekir:

*‘Ölümünün yaklaşmasını istersen, Assos’a çıkmayı dene’.*¹²

Aristo'nun da ders verdiği bu ünlü kentimizin eserleri, önce Fransızlar tarafından, yaklaşık 50 yıl sonra Amerikalılar tarafından yurt dışına götürülmüştür.

Konya ve Kapadokya bölgesinde incelemelerde bulunan Fransız Texier, Kapadokya'nın önde gelen şehri Kayseri (**Césarée**) civarında geniş incelemelerde bulunmuş tarihi eserleri tespit etmiştir. Ziyaret ettiği **Yozgat**'ta nüfusunun on beş bin kadar olduğunu bu nüfusun %40'ının Hristiyan olduğunu belirtir. Eski adı Mazaka olan Kayseri'nin (Césarée) MS 3. yy.da Kayseri'nin nüfusunun dört yüz bin civarında olduğu belirtilir.¹³ Bu şehrin Mazaka adını Roma İmparatoru Tiber Césarée olarak değiştirir. Yazar XI. yüzyılın başında Kayseri'ye gelen Alpaslan'ın St. Basil (Mammas) kilisesinin iki kanatlı kapısını sökerek İran Şahı'na gönderdiğini belirtir.¹⁴ Süslü kapıları söküp götürme örneğine: 8. yy.da, Ankara kapılarının da **Harûn er-Reşit** tarafından götürüldüğünü ayrıca 9. yy.da Erzurum'dan Rus general **Paskowitchni** tarafından camii kapılarının götürülüşünü örnek verir. Kayseri'deki dini tarihi eserlerin İran, Ermeni etkilerini taşıdığını da vurgular. Kentin nüfusunun ziyaret ettiği günlerde (1830'ların sonuna doğru) yaklaşık altmış bin kadar olduğunu, bu nüfusun elli bininin Türk, sekiz bininin Ermeni, iki bininin Rum olduğunu kaydeder. 1 Ağustos 1835 tarihinde sabaha doğru meydana gelen depremin minareleri yıktığını, yedi yüze yakın insanın öldüğünü not düşer. 1837'de **Hamilton**'un, 1848 Ağustos'unda kendisinin Develi, Everek tarafından çıktığı zirvede barometreyle yüksekliğin 3840 m olduğunu, buna Kayseri'nin deniz seviyesine olan 1084 m'nin ayrıca eklenmesi gerektiğini vurgular. Kayseri yakınındaki İncesu'da Rum kadınlarının gümüş takılarının başlarındaki ve omuzlarının yanında ayak bileklerine gümüş halkalar taktıklarını, bu halholların eskiden adının (pèiscèlide) olduğunu ve ilk Çağ'dan beri kullanıldığını söyler. Erkilet (Herkilet) dağlarının volkanik yapısından söz ederek Ürgüp ve çevresini anlatırken “Tabiat, bir gezgine burası kadar ilginç bir manzara sergilememiştir”¹⁵ der. Ürgüp'ün kuru meyvelerinin Kayseri yoluyla İstanbul'a gönderildiğini belirten Fransız gezgin, Göreme Nevşehir'i (**Nyssa**) ve çevresini inceleyerek Derin Kuyu'daki (Melahubi) kuyunun derinliğini 66 m olarak ölçer. Niğde (Tyane) ile eski haritalarda Andabalıs (Andavilis) ile Tyane arasını 12 mil olarak kaydederek, bu bölgedeki Andaval Köyü'nün ünlü at yetiştiricisi Pampulas'ın yazlık evinin burada olduğunu belirtir. **Kapadokya**'nın en güzel atları

bu bölgede yetiştirmiş. O dönemlerde, Tyane (Niğde) şehri, eski gezgin ve haritacıların çevredeki yerleşimlerin mevkilerini belirlemede yardımcı oluyormuş.

Kozan (Sis), Kadirli (Flaviapolis) bölgesine yönelen gezgin, yaklaşık üç bin kişinin yaşadığı Kozan (Sis)'da Ermenilerin önemli bir inanç merkezinin olduğunu vurgular. Dini yönden Sis'e bağlı Haçin kasabasında (Saimbeyli) bir manastır ve Ermenilerin bağ bahçe yetiştirmedeki ustalığını ve çevredeki Kürtlere kafa tuttıklarını anlatır. 1835 Haziran'ında Göksun'a ulaşan keşifçi gezgin bu bölgedeki halkın çok yoksul olduklarını ağaç gövdelerinden yapılmış kulübelerde yaşadıklarına örnek olarak o günkü Göksun Köyü'nü betimlemesi şöyleydi; *"Göksun'daki günlerimiz çok acı geçti. Ağaç gövdelerinden yapılmış kulübelerde, bataklıklarla çevrilmiş, toprağı yüzyıllardan beri birikmiş bir pislik yığılıydı. Çevre bataklıklar kadar cıvık olan köyün çevresi dışına bir adım atamıyorduk. Gece vardık (28 Haziran 1835) ve bir ağacın içinde ölmek üzere olan bir adamın yattığı bir kulübeden başka bize vereceği yoktu. Kulübenin bir köşesine adamın üzerinde yattığı döşek çekildi, etrafına ayrı bir daire oluşturacak biçimde hasırlar çevrelendi. Diğer köşede de bize yatak gibi bir şey serildi. Ama hastanın inlemelerinden gözümüze uyku girmiyordu; gece vakti, gidip ağayı uyandırması ve bize başka bir barınak bulması söylendi. Zavallı adam, arkasında çavuşu, bütün evleri yoklamaya başladı; fakat odaya üşüşmüş hiçbir ailenin bize verebileceği bir köşesi yoktu. Sonunda ağanın aklına sevindirecek bir fikir geldi. Sultan adına, bir kümesten kümes hayvanlarını ve koyunları çıkarttı ve kümesi bize bıraktı. Bu sırada, ailenin ocağında oturuyorduk; hemen hemen hepsi boğmacaya tutulmuş altı çocuğun üst üste yığıldığı tek bir göz vardı. Kızların en büyüğü, en genci kollarında sallıyordu; zekâ geriliği olan nine neredeyse çırlıçiplak, bir halıya oturmuş, evine yabancıların yerleştiğini gördüğünü mırıldanıyordu. Sonunda kümesimizi teslim aldık."*¹⁶ Buradan Maraş'a (Antiochia ad Taurum) doğru yol alırlar. Maraş'ın altı bin nüfusu olduğunu, bu nüfusun üçte birini Ermeniler'in meydana getirdiğini belirten araştırmacı gezgin, Maraş'ta dokumacılığın gelişmiş olduğunu tespit ederek Fırat Havzası'na yönelir. Kendisinden önce bölgenin haritasını yapmış batılıların haritasından yararlanır. Samsat [Samsata Malatya(Melitene)] Yolu'nu izler. Malatya'da, üçte birinin Ermeni olan nüfusunun toplamının otuz bini bulunduğunu ve kayısı yetiştirmenin Ermeni geleneği olduğunu iddia ederek, Fırat Vadisi'nde yoluna devam eder. Birer Ermeni yerleşimi olarak tanımladığı Eğin ve Divriği (Nicopolis)'de notlar alarak Trabzon'a (Trapezos) yönelir. Kentin eskiden Sinop'un (Sinope) bir sömürgesi olmasına karşın artık İran'ın transit ticaretinin buradan geçmesiyle gelişmiş bir yerleşim olduğunu söyler. 1836 yılında Trabzon'da limanın yanındaki tepede bulunan eski kalenin kalıntılarını inceler. Burada bir Fransız konsolosunun bulunduğunu, şehri bir surun çevrelediğini yaklaşık sekiz bin hanenin beş yüzünün Ermeni, bin beş yüzünün Rum hane olduğunu kaydeder. Trabzon'dan aşağıya doğru İç Anadolu'ya, Zile (Zela), Komana (Comana)'daki ne olduğunu tam anlayamadığı (Hitit kutsal alanlarını), Perslerin Anaitis Tapınç Merkezleri sanarak buralarda incelemelerde bulunur ve bize ayrıntılı çizimler aktarır. Tokat Turhal'ın durumu hakkında ayrıntılı bilgiler not olarak Amasya (Amasiye)'da da incelemelerde bulunur. Bize Boğazkale'nin

ayrıntılı resimlerini verir ve henüz o yıllarda Hititoloji gelişmediği için ve oranın **Hattuşa** olarak tanınan Hitit başkenti olduğunu bilemediğinden kendince yanlış, tahmini açıklamalarda bulunmaya çalışır. Ancak, o günkü yaptığı çizimler daha sonraki çalışmalara ışık tutar.

Fransız Hükümeti La Mésange gemisini ve bir grup deniz erini Texier'in emrine vermişti ve Anadolu'nun tüm kıyılarındaki antik kentlere bu gemi vasıtasıyla rahatlıkla ulaşmış, buralarda sahile inerek antik kentlerdeki eserleri tespit ederek taşıma eylemini gerçekleştirmişti. Bilindiği üzere gezi ekibinde en az bir mimar, bir ressam, bir yer bilimci ve bir arkeolog bulundurma zorunluluğu vardı.

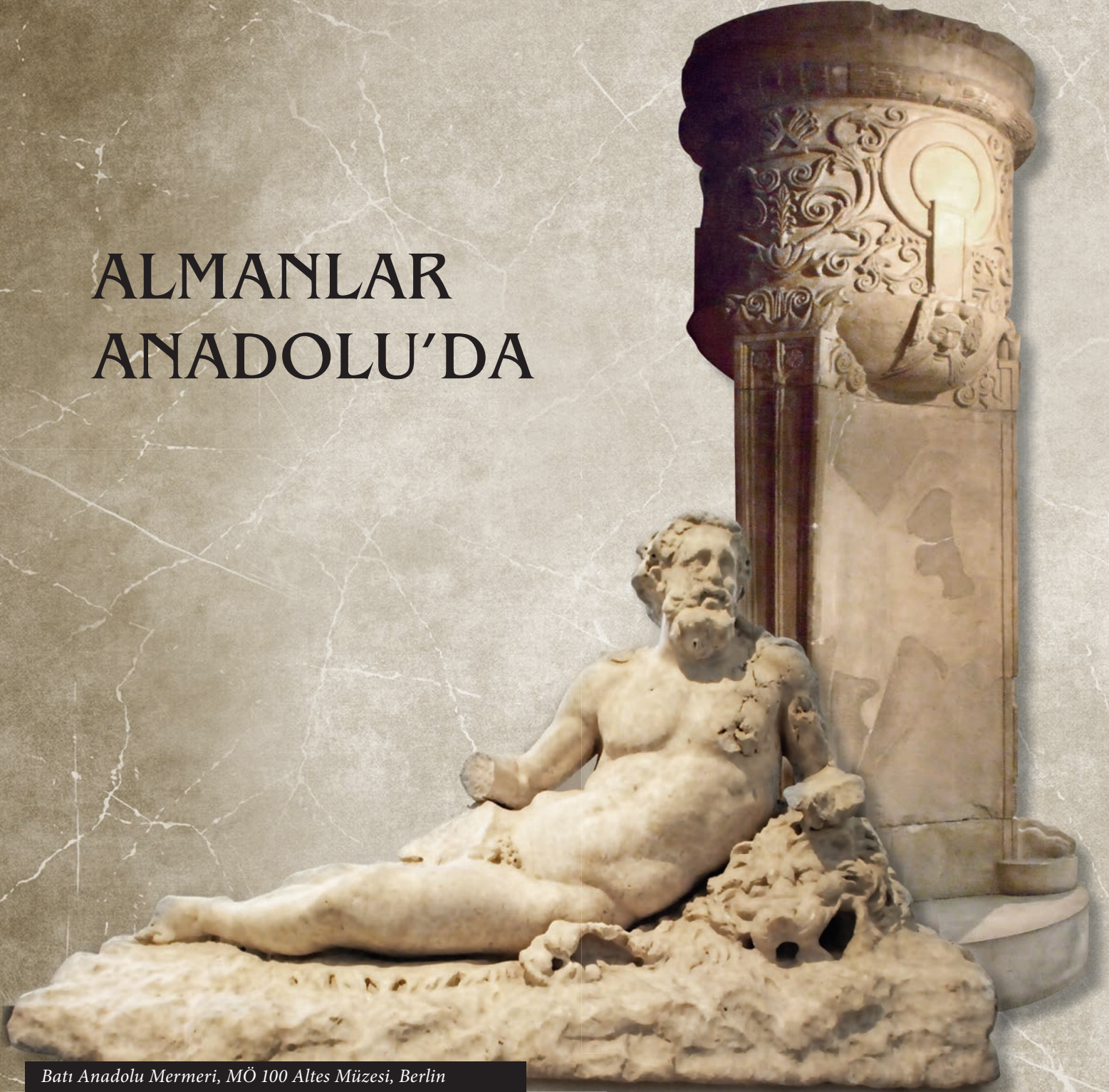
1789 Fransız burjuva devrimiyle gelen özgürlük, adalet, kardeşlik çağrıları Osmanlı aydınları içinde de taraftar bulmuş, Fransızlara karşı koşulsuz sempati yaygınlaşmıştı. Zaten tarihi eser bilinci olmayan yöneticiler Fransız eser toplayıcılarına fazlasıyla kolaylık gösteriyorlardı. Konsolosları Osmanlı kentlerinde her türlü tarihi eseri soruşturuyor ve topluyorlardı. Fransız Büyükelçisi **Goffier**, **1800**'lerin başında özel olarak kurduğu bir heyetle sahillerimizdeki antik kentlerimize gemiyle seferler düzenliyor, topladıkları eserlerimizi Paris'teki **Louvre Müzesi**'ne taşıyordu.

Texier'in çizdiği Boğazkale (Hattuşa) kalıntıları

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ALMANLAR ANADOLU'DA

*Batı Anadolu Mermeri, MÖ 100 Altes Müzesi, Berlin
(Almanya). Vitrin No. 27.1*

Bergama'daki Eserlerimizin Berlin'e Taşınması

İnşaat mühendisliği eğitimi gören **Carl Humann** henüz 22 yaşındayken **1861** sonbaharında Kuşadası'nın önündeki Sisam (Samos) Adası'na gelmişti. Humann'ın Almanya'dan doktor tavsiyesiyle güneye gelmesinin asıl nedeni; o zamanlar yaygın olan verem hastalığıydı. Sisam Adası'nda **Hera Tapınağı**'nı kazan Alman mühendis **Strack**'la karşılaştı. Bu mühendis, tapınak kazısına gönüllü olarak yardım etmesini istedi, Humann da kabul etti. Üniversite yıllarında müzelere giderek tarihi eser çizimleri yaptığı için konuya pek yabancı değildi. Bir müddet sonra buradan kendi deyimiyle "**El değmemiş olan Efes'e**", İzmir'e oradan da İstanbul'a gitti. **Fuat Paşa** yoluyla Osmanlı çalışma hayatına teknik eleman olarak katıldı. İzmir-İstanbul arasındaki karayolu inşasında görev aldı. **1864-65** kışında seyahatlerinden birinde Midilli (Lesbos) Adası'na ve oradan Ayvalık'a (Kydonias) geçti. Burada **25.000** Rum (Doğu Roma yerli halkı) yaşıyorken, güneyindeki Dikili ise, 20 haneli küçük bir yerd. Humann, **27** kilometre ilerideki Bergama'ya yöneldi. Bergama'da, Atina'da dış hekimliği okumuş Rum **Nicolas Rallis**'in konukseverliği ile karşılaştı. Bergama'da yaklaşık **12.000** Türk, **4000** Rum, bin Ermeni ve Musevi yaşıyordu. İzmir-İstanbul arasındaki en kısa ve ekonomik karayolu bağlantısı üzerinde çalışma yaparken **1866**'da yamaçtaki çalılar arasında tarihi eser fıskıran **Bergama**'yı kendisine şantiye yönetim merkezi olarak seçti. Tarihi eserlerle ilgileniyor ve ne görse topluyordu. Ünlü Zeus Sunağı'nın bir parçası olduğu sonradan anlaşılan büyük bir mermer kabartma (bir adamı yakalamış bir aslan) **Rallis** tarafından **Konstantinopolis**'teki (İstanbul'da) Karatheodori Paşa'ya armağan edilmiş, eser yıllarca ilgisiz kalmış, sonradan Syllogos'a (Antik Grek Kulübü) verilmişti. Bu eser, **1879**'da Bergama'dan çıkarılan diğer eserlerin bir parçası olduğu anlaşılınca Almanlar tarafından Berlin'e gönderilmişti. Humann, emrinde bulunan yol inşaatı işçilerinden bir bölümünü kişisel tutkusu yönünde Bergama'daki tarihi eser araştırmasında çalıştırıyordu ve çıkan eserleri de depoluyordu. İşçiler bir gün kalede, bir tanrıyı betimleyen yüksek bir kabartma (rölyef) bulmuşlardı. İki gün sonra, onu bir merdiven basamağında gizlemeye çalışan bir işçiyi öteki işçilere örnek olsun diye hapse attırdı. Humann başına buyruktu ve onu kimse denetlemiyordu.

1871 yazında Konstantinopolis'te (İstanbul'da) rastlantı sonucu, Anadolu'da bir inceleme seferine hazırlanan **Prof. Ernst Curtius**'la tanıştı. Kendisini Bergama'ya davet etti. Bergama'nın tarihi eser yönünden zengin ve ilginçliğini anlatıp onu ziyarete ikna etti. Daha sonra vapurla gelen **Prof. Curtius**, **Prof. Adler** ve **Prof. Gelzer**'i Dikili'de karşılayarak birkaç gün konuk edeceği Bergama'ya getirdi. Onların Bergama konusunda ilgilerini çekmeye ve etkilemeye çalıştı. Kendisinin amatör çabalarını Berlin'deki yetkililerin ilgisine sunmak istiyordu. Daha önceden açıp kapattığı bir grup eserin üstünü açtırarak onlara buranın verimli bir kazı alanı olacağı konusunda sunum yaptı.

Önceden yaptığı kazılarında bildiği **Doğu Roma** (Bizans) duvarının içinde yapı malzemesi olarak kullanılmış tarihi eserleri, emrindeki işçilere açtırarak onların önüne serdi. Bu eserlerin **Berlin**'e gönderilmesi gerektiğini onlarla paylaştı. Sonuçtan memnundu. Ziyaretçiler ayrılırken Curtius, Humann'dan Bergama'nın planını çizmesini istedi. Bu çalışma, sonraki araştırmacılara yol gösterdi.

*“Duvarın içinden çıkan kabartmalardan birinde, ölmek üzere yere kapanmış bir genç oğlanı ve ikincisinde de anladığım kadarıyla, Herakles’in topuzuyla, vuruşlarına karşı kalkarıyla kendini korumak için eğilen yaşlı bir dev simgeliyordu. Bu iki rölyef parçaları ve Bergama’dan başkaca topladığım eserler yanında, birbirine geçmeli muhteşem bir friz, birkaç yazılı plaka vs.yi İzmir’deki konsolos Dr. Lührsen’e gönderdim. Lührsen’in evinde bizim daha önce gönderdiğimiz diğer antika eserler de korunuyordu. O yıllarda buraya gelen tüm gezginler Dr. Lührsen ve eşinin gösterdikleri konukseverlikten nasiplerini almışlardı. Eserler konsolosluktan Berlin’e gönderilirdi. Böylece tohum ekilmişti ve geç de olsa “Curtius’ vâri” çalışmalar yardımcı olmaya başlamıştı”.*¹⁷

Humann bir yandan Osmanlı'nın sözleşmeli memuru olarak yol çalışmasındaki görevine devam ediyor, öte yandan da Bergama'dan çıkarttığı eserlerle Berlin'deki yetkilileri etkilemeye çalışıyordu. **1873** baharında işçiler büyük bir mermer denizati kabartmasını çıkartıp evinin deposuna koymuşlardı. Sonbaharda Prof. Curtius'u Wiesbaden'de ziyaret ederek Bergama'nın eserleri konusunu gündeme getirdi. Doğu Roma duvarının içinde yerini tespit ettiği eserleri şimdilik çıkartmıyor, gelecek önemli ziyaretçileri etkilemek için saklıyordu. Nitekim **1874** yazında Bergama'yı ziyaret eden **Dr. Gustav Herrschfield**'in önüne, daha önce çıkartılan ve o tarihe kadar saklanmış haldeki, ölmekte olan gencin kabartmasını çıkartıverdi. Olympos kazılarının sorumlusu olan Dr. Herrschfield'in ilgisini de Bergama'ya çekmek istiyordu. Bu arada Konstantinopolis'teki (İstanbul) Alman Büyükelçiliğine Bergama'da kazı izni konusu iletilmişti. **1871**'de Bergama'yı ziyaret eden elçilik çevirmeni **Dr. Schröder**, Bergama'nın tarihi eser verimliliğine ikna olmuş ama henüz kazı izni yetkililerce alınamamıştı. Humann, **1877** güzünde İzmir'de kiraladığı evinde, çevreden ve Efes'ten topladığı eserleri biriktiriyordu. **Prof. Curtius**, ona Berlin'de müze müdürü **Dr. Alexander Conze**'ye başvurmasını salık vermişti.

*“Bu durum, Conze'yle yazışmamıza neden oldu ve bunlardan birinde Conze benim denizatını ve henüz Bergama'da duran plakalardan birinin üst bölümünü müzeye göndermemi rica etti. Bergama'dan getirttiklerimle birlikte hepsini 1878'de amirallerin izniyle “Gazelle”in bordasına, bana çok yardımı dokunan kumandan Graf Hacke'nin gözetiminde yüklettim. Böylece, Conze'ye, Bergama kazısı tutkumu açmış oluyordum; nihayet kendisinden olumlu yanıt gelmiş, ilgi alanına girmiştim. Kendisinin konuyla yakından ilgileneceğini, elinden geleni yapacağını belirtip daha geniş bir rapor hazırlamamı ve bir ay içinde kendisine bizzat getirmememi rica etti, bunu tabii ki kabul ettim. Gittiğim Konstantinopolis'te Dr. Schröder ve Prens Reuss'un da izin konusuyla ilgilendiklerini öğrendim. Mart ayında hemen bir ferman edinmek için resmi kanallara başvuruldu.”*¹⁸

İzin verilmişti; İzmir Valiliği'ne **6 Ağustos**'ta Eğitim Bakanı **Münif Efendi**'nin gönderdiği yazıda Bergama'nın devlet arazisi olduğunu, kazı izninin üçte bir yarasına göre yürütüleceği belirtiliyordu. Eylül ayında, Humann yeterli miktarda kazma, kürek, balta, el arabası, vinç, zincir, balyoz, tren raylarının yanı sıra mermer ocağında çalışan deneyimli 2 işçi, uşağı, aşçısı, kazı denetçisi **Ali Rıza Efendi**'yle birlikte Bergama'ya gitti. Artık keyfince kazıya başlayacaktı.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

9 Eylül 1878 Pazartesi günü 14 işçiyle tepeye, kazı yerine çıktı, açılış konuşmasında: “Kraliyet Müze-
lerinin Koruyucusu, dünyanın en güzel tahtının varisi, sevgili, mutlu insan veliahtımız adına kazılarımız
bereketli, şanslı ve bol olsun.”¹⁹ diyerek kazıyı başlattı. Humann bir inşaat mühendisi olarak arkeolojik
kazı disiplininin uzak, daha hızlı bir yöntemle; inşaat kazısı şeklinde çalışmasını sürdürüyordu. En
küçük eser parçalarını ayırttırıyor, bunların değerlendirilmesini Berlin’deki uzman arkeologlara bıra-
kıyordu. Bir yol inşaatında uygulanan kazı gibi hızlı çalışma nedeniyle sonraki yıllarda; **Magnesia**’dan,
Priene’den, **Zincirli**’den, Milet’ten eserleri bol bol Berlin’e aktarmıştı. Arkeoloji uzmanlarını ve bazı
düşünürleri ağır hareket ettikleri için eleştiriyor, bunları ‘iki sol elli insanlar’ olarak tanımlıyordu. Geç-
mişin toprak katmalarını belgeleyerek ağır kazma yerine, defineci gibi bol miktarda eser çıkartıp kısa
sürede Berlin’e sevk etmesi gerektiğine inanıyordu. Kendisinden sonra “**Humann vari kazı**” deyimi,
arkeologlar arasında yer edinmişti.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Eylül ayı sonuna kadar, 23 grup büyük mermer kabartma ve **Telephos** (Telefos) kabartmalarının bir bölümüne ulaştı. Eserler neredeyse yerden fıskırıyordu. Pek çok torso (başsız gövde) ve mimari parçaya da ulaştı. Eser bolluğundan duyduğu sevinçli bir telgrafla Berlin'e iletmişti. Sonbahar yağmurları gelmeden eserleri Berlin'e göndermek istiyordu. Anlaşma gereği usulen nasıl bölüşüleceğini elçiliğe yazılı olarak gönderdi. İzmir'de bu konuyu valiyle görüştü ancak o yetkili olmadığı için **Konstantinapolis'e** (İstanbul) bir telgraf çekti. Cevap erken gelince vali bölüştürme sorumlusu olarak yardımcı sekreteri Diran Efendi'yi atadı. Tarafsız hakem olarak Osmanlı Bankası Müdürü Alman **W. Heinze**'yi görevlendirdi. Humann eserlerin Almanya'ya çabucak gitmesi için gümrük işlemlerinin hazırlığını yapmaya başladı. 31 Aralık'ta **Zeus Altarı'nın** etrafındaki devlerin mermer kabartmalarına ait 39'uncusunun yanında, buna ek olarak 800 civarı değişik mermer eser, Telephos serisinden 4 mermer kabartma, 10 mermer yontu, 30 yazıt ve çeşitli mimari elemanlar gün yüzüne çıkarılmıştı. Bu malzemeler için sağlam sandıklar ve eserleri tepeden aşağıya indirecek büyük kızaklar hazırlanmaya başlandı. Bu arada Atina Arkeoloji Enstitüsünden **Dr. Lolling** terastaki gymnasiumda çalışırken bulunan yazıtların kopyasını da Noel'e kadar çıkarttı. Mandalar aracılığıyla, sandık ve kızaklar üzerinde tepeden aşağıya kaydırma yapamayacağını anlayan Humann, bu işlemi işçiler aracılığıyla yapmaya karar vermişti. Yaklaşık 1,5 kilometrelik dik yokuştan 20 işçiyle 20 Zentner* ağırlığındaki mermer kabartma bloku indirebiliyordu. Her biri 40-60 Zentner ağırlığındaki mermer blokları 30-40 işçiyle indirmeyi de üç günde gerçekleştiriyordu.²⁰ 1 Ocak itibarıyla aşağıya toplam 33 sandık taşınmıştı. Bu arada, 10 yıl önce inşa ettiği Bergama-Dikili yolunu tekrar elden geçirterek eserleri Dikili Limanı'na götürme hazırlığına başladı. Yerli kağnılar en fazla 15 Zentner taşıyabiliyordu, bu nedenle; büyük mermer parçalar için İzmir'de özel demir dingil ve tekerlekten arabalar yaptırdı. Büyük mermer parçalar bu yeni arabalarla taşındı. Yoğun yağmurlu geçen aralık ayında, kağnılar ve demir arabalar, parti, parti ağır yüklerini Dikili'ye taşımaya devam etti. Yaklaşık 27 kilometrelik yolu yüklü arabalar 4-5 günde kat ediyordu. Aralık sonu itibarıyla 29 sandık Dikili'ye ulaşmış, ikisi

**Zentner: Almanya'da 50 kilogramlık ağırlık birimi.*

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

yolda çamura saplanmış, dördü ise henüz Bergama'da taşınmayı bekliyordu. Alman Elçiliği eserlerin Dikili'den İzmir'e taşınması için savaş gemisi 'Comet'i tahsis etmişti. İlk partinin İzmir'e taşınması savaş gemisinin düzeneği ve yükü almada zorluğu nedeniyle Midilli'den temin edilen iki mavna yardımıyla yükleme yapılabildiyse de daha sonraki seferlerde 'Comet' yerine 'Loreley' gemisine karar verildi. Dikili'de uygun bir iskelenin olmaması zorluk çıkarıyordu.

"2 Ocak'ta beş sandıkla bir mavna 'Comet'e yanaşabilirdi, o da onları güverteye çekebilirdi . Üçüncü günde de güney rüzgârının başlaması ve akşamleyin sakinleşmesiyle gecenin dinginliği ve ay ışığının altında diğer 5 sandık da yüklendi ve güverteye alınmış oldular, biz de bunun üzerine bu ilk yüklememizle İzmir'e yola çıktık (60 deniz mili) ve oraya sekiz saatlik bir yolculuk sonrası öğlenden sonra vardık. Her iki mavna da Dikili'de demir aldılar. Cumartesi günleri İzmir'den Trieste'ye Loyd Vapur Şirketinin bir gemisi kalkmaktaydı. 6'sında pazartesi günü "Aquila Imperiale" adındaki gemiye yüklemeler başladı, her yüklemede olduğu gibi İzmir Loyd Ajansı'nın temsilcisi Bay Jankodi Giorgio yakinen bizimle ilgileniyordu. 8'inde güney rüzgârı vardı, ertesi günü tekrar Dikili'ye hareket ettik. Şansımız yaver giderek, bu yüzden toplam dört haftada dört sefer yaptık. Rüzgârın sert esmesi, fırtınanın mavnamızdan birini Dikili sahilindeki kumun üzerine çıkarması ve onu tamir edip tekrar denize indirmemiz, soğuk yağmurlu şartlarda yolculuklarımız, bunların hepsi ayrıntıdan ibaretti. Rölyefler Şubat'ta Berlin'e ulaştı, ... 'Comet' toplamda 700 Zentner ağırlık taşımış oldu ve Konstantinopolis'e (İstanbul'a) geri döndü. Ben ise, Bergama'yı denetledikten sonra üç hafta doktor gözetiminde yatağa yattım."²¹

Kışın gelmesiyle kazı işi biraz yavaşladı.

Bergama Antik Kenti'nden götürülen mermer sunak kabartmaları, MÖ 2. yy. günümüzde Bergama Müzesi, Almanya'da sergileniyor.

Tanrılar Sunağının Temellerine Ulaşıyorlar

Nisan ayının 19'unda Berlin'den Müdür **Conze** ve Ressam **C. Wilberg** İzmir'e geldi. Birlikte yola çıktılar.

"Gün batarken Dikili'ye vardık ve öğlen Bergama'daydık. Aynı günün öğlenden sonrasında kaleyi görmeye gittik ki, dolu gibi buluntu(eser) yağıyordu. Daha önceleri bulunanları tamamlayan Poseidon'a benzer harika bir mermer baş ve erkek torso (gövde). Kaleye ayak bastığımızda tapınağın güneydoğusunda, ölmekte olan bir devin ensesinden yakalamış bir köpek Artemis-Hekate-Grubunda gün yüzüne çıkmaktaydı. Bunun altında başka bir eser vardı, o da Hekate'nin kendisiydi. Onun yanında tekrar bir iki parça halinde; mermerden miğferli bir dev vurulmuş olan yoldaşına ve Artemis'e doğru seğırtmekteydi. Son iki parça mermer pazartesi, 21'inde tamamen çıkarılıp temizlenebilirdi. Böylece tüm grup bir çırpıda bulunmuş oldu... Bundan başka mermerden Quadriga'nın iki kanatlı atları da duvarın içindeydiler, onların altında bir levhanın örttüğü ölü bir dev de yatmaktaydı. Bunun üzerine kuzeydoğu köşeden sunağın tümü birden ortaya çıkartıldı. Bir tanrıça (Afrodit) devin birinin yüzüne ayağıyla vururken dev de geriye doğru başka birinin yüzüne dayanmıştı. Bu sahneye ait olan 'kanatlı mermer dev' ise daha sonra bulundu."²²

Sunağın kuzey doğusundan tüm Athena grubu mermerler ortaya çıkarılmıştı. Mayıs başında: **68** plaka kudretli devler plakası, **26** plaka Telephos kabartmaları, **37** adet yontu, büst ve atlar, **37** yazıt ve sayısız mimari parça hazır. **Wilberg** dört hafta içinde **40** sulu boya resim yapmıştı. Akşamları bulunan eserleri seyredip Ren Vadisinin şaraplarını yudumluyorlardı. Sunağın kuzey kenarından kadın yontuları, sütun başları, saçaklar, ufak mermer atlar çıkartıldı. Sunağın kuzey cephesi 34,60 metre idi.

Bergama sunağının temellerine 1879'da ulaşılar.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Zeus Tapınağı'nın "Devlere karşı mücadele" kabartmalarından bir ayrıntı.

Humann'ın Bergama'dan taşıdığı Tanrular Sunağı, eşsiz mimari tasarıma sahip muhteşem bir eserdir.

Kazı izni 6 Ağustos'ta bitiyordu. 9 Ağustos'ta aldığı telgrafla kazının dört ay daha uzatıldığı, 16 Ağustos'ta aldığı telgrafta ise, Osmanlı Hükümeti'nin payına düşen eserleri Almanlara satmak istediği bildiriliyordu. Humann ve arkadaşları çok rahatlamışlardı. 1 Eylül'de tüm Athena ve Zeus mermer grupları da Dikili'de hazır halde yüklenmeyi bekliyordu, diğer 30 sandık ise kalenin dibinde Dikili'ye taşınmak üzere hazır. İzmir'de bir grup Rum kökenli aydın Bergama eserlerinin taşınmasına karşı çıkıyor, eserleri Bergama'da görmek istediklerini ifade ediyorlardı. Başka kimse karşı çıkmıyordu.

Bu arada Humann Dikili'de geminin yanaşabileceği iskeleyi de inşa etmişti.

*"6 Eylül'de gemimiz 'Loreley' Dikili'ye geldi. Hemen 5 büyük ve 9 küçük sandığı bir şilebe yükleyerek yelken açmasını sağladık, ertesi gün İzmir'deydiler artık. Ayın 9'unda Trieste gemisine yüklendiler. 11'inde, biz de İzmir'den büyük bir şileple geri dönerek diğer 26 sandığı ona yükledik."*²³

Humann, Olympos kazılarında deneyimli, yunanca bilen Mimar Bohn'u Bergama'ya yerleştirdi. Dikili'ye 90 sandık taşınmıştı.

"17'sinde 'Loreley' ile Dikili'de tekrar buluştum – hava durumunun pek parlak olmamasına karşın- yine de 18'i ve 19'unda 24 sandık daha yüklendi ve 20'si gece yarısında İzmir'e hareket edildi. 20'sine kadar Kale'den 120 sandık mermerden 108'i daha Dikili'ye getirilmişti, ne de olsa kuru yaz günleriydi... 24'ünde güçlü bir rüzgârın eşliğinde Dikili'ye geldik ancak karaya çıkamadık, 25'inde artık rüzgâr durulmuştu. 11 Sandığı öğleye kadar yüklediğimizde kuzeybatı rüzgârı esmeye başlamıştı. Gece yarısı hava durulduğunda sabaha kadar 15 sandık daha yükleyerek 26'sıyla birlikte, havanın değişimiyle ertesi gece yarısı, şilebin durumuna bağlı olarak hareket edebildik. 29'unda beşinci seferimizi yapıyorduk, bense komutan ve iki subayla at üstünde Bergama'ya yöneldik. Orada telgraf bizi bekliyordu; Müdür Conze beraberinde mimar-inşaatçı Stiller ve ustabaşı Raschdorf Ekim'in 2'sinde akşam Midilli'de olacaklarmış. 2'sinde geri dönüyordum ve 'Loreley' ile onları karşılamaya gidiyordum... Conze, Bergama'da bulunamadığı dört ayın içinde ortaya çıkarılan buluntulardan dolayı keyifli ve hayranlık içerisindeydi; Stiller ve Raschdorf hemen Trayan Tapınağı'ndaki görevlerine başladılar... 7 Ekim'de 'Loreley'in gelmesiyle 9 Ekim'de 31 sandık yüklenerek 10 Ekim'de İzmir'e yol almıştı... 22'sinde kötü hava şartlarından dolayı Foça'da beklemişti. Bu moladan sonra Dikili iskelesine yanaşabildik. Ertesi günü gece yarısına kadar 24 sandık ve daha ertesi sabahı 11, toplam 35 sandık mermer eserler 24'ü akşamı 'Loreley' ile İzmir'e hareket etti. Ben Bergama'ya döndüm. 29'unda tekrar Dikili'de buluştuk ve 30'u sabahı 15 sandık, sabaha karşı 04'te rüzgârın durgunlaşmasıyla ve 'yaşasın' kutlamalarıyla son sandık da yüklenmiş oldu. 'Loreley'in İzmir'e götürdüğü toplam olarak 200 sandık idi... 200 sandık hasarsız Berlin'e Kasım ayında ulaştı. Kudretli Devlerin kalan mermer parçalarının yanında en önemlisi yontular ve bulunup çıkarılan başkaca eserler vardı... 1 Kasım'da hepimiz ekip halinde Bergama'da idik. Bize sonradan Atina'dan katılan fotoğrafçı Constantin Athanasiu bizimle dört ay kalarak 65 resim çekti... İşçilerin çalışması Trajaneum'da yoğunlaşmıştı, çünkü 6 Aralık'a kadar bu işin halledilmesi gerekiyordu. Kuzey rüzgârları başlamıştı, Aralık ayının ilk haftasına dek (6 Aralık kazı izni son buluyordu) işi hızlandırdık. İş gücünü 150 kişiye kadar çıkararak 6 Aralık'ın ak-

şam karanlığında Peribolos'un kuzeydoğu köşesinde Trajan Tapınağı'nı da halletmiş olduk. Bu saatten sonra ortalama 25 işçi bulundurduk, artık orada burada buluntular temizleniyordu, blokların düzgün resimlerini alabilmek için çevrilmelerini sağlıyorduk. Eserler paketleniyor, tasnif ediliyor, taşıyor ve sandıklarla sevk ediliyordu. 10 Aralık'ta Conze'nin doğum gününü kutladık. 11'inde, Conze'yi Dikili, İzmir, Brindisi ve Roma üzerinden evine uğurladık. Ardından fotoğrafçı Constantin de ayrıldı. Noel yaklaşmıştı, ben de sekiz gün sonra Noel tatili için İzmir'deki ailemin yanına gittim.²⁴

1 Ocak 1880'de Dikili'de yine 100 sandık mermer eser bekliyordu ve Bergama'dan eser taşıma işinde yardımcı olan büyükelçi **Graf Hatzfeld**, Loreley'i bir kez daha bizim için eser taşımak ile görevlendirmişti. 15 Ocak'ta **Bohn** Bergama'dan çizim ve eskiz işlerini bitirerek İzmir'e geldi.

"16 Ocakta 'Loreley' gelmişti bile... 19'unda ilk seferimizde büyük bir şilebe yüklenen 32 sandık mermer eserlerle 22'si sabahı İzmir'e girdik. 26'sından 28'ine kadar tekrar 32 sandık mermer götürdük. Kış kendini göstermeye başlamıştı, 'Loreley' yalnız başına olsa sorun yoktu ancak bir şilep açık denize ne kadar tahammül edebilirdi ki. En vahim geçit Çandarlı körfeziydi... Foça'da günlerce beklediğimiz oldu ve iki ila üç saatlik bir sessizlik körfezi geçmemize olanak tanıdı. ...Önceleri sandıkları Trieste üzerinden ve pahalı olan bir yoldan gönderiyorduk şimdi ise, temsili eserlerin hepsi nasıl olsa Berlin'de olduğuna göre ve sadece mimarlıkla ilgi ve yazıtlardan oluşan gönderiler Rotterdam, Hamburg ve nehir

Bergama'dan götürülen Trajan yapısı. Berlin'deki Bergama Müzesinde sergileniyor.

üzerinden daha ucuza Berlin'e ulaşabiliyordu... Bergama'yı terk etmeden önce tüm araç-gereçlerimizi bir depoya koydum, Kavas Mustafa'nın valilik tarafından orada kalması, bekçilik yapması uygun görüldü, kaleye onu yerleştirdim ve önlem almak amacıyla inşa ettiğimiz yolun ara kısımlarını kullanışsız hale getirdim. Çünkü aşağıdaki yıkıcı Türk ve Rumlar yeni çıkmış mermer blokları kendi evlerini tamamlamak için kaleyi altüst ederlerdi. 12'sinden 16'sına kadar

'Loreley' yeniden sefere çıktı ve 26 sandık daha taşıdı. Dört kez daha yola çıkan savaş gemisi 'Loreley', 18 Nisan'da son sandığına da getirmiş oldu. Gönderilenlerin hepsinin Berlin'e ulaşmasının ardından, en sonuncular da Berlin'e 3 Haziran'da geldiler. Hepsi toplam 462 sandık idi, ağırlıkları 7000 Zentner idi. Bunların yarısı yontular, diğer yarısı mimarlıkla ilgili elemanlar ve yazıtlardı. Ayrıca, Attalos II'nin eksedrasından²⁵ eserler, Traian Tapınağından parçalar yanında, bir servet dolusu mimari eserler ile sunak evinden ve Augusteum ile Gymnasium'u çevreleyen ne varsa toplayıp birlikte götürdük".²⁶

Humann'ın birinci kazı raporuna son söz yazan Conze'ye göre, kazının odak noktasını Zeus Sunağı oluşturmuşken, Gymnasium ve Traianus Tapınağı da kazılara eklenmişti.

Bergama'nın tasarımıyla ünlü Zeus sunağı'nın bir parçası. Bergama yöresinden çıkarılmış mermerler ile yapılmış. 1880-1890 yılları arasında Alman savaş gemilerine yüklenerek götürülmüş. Günümüzde Almanya'daki Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Humann'ın İkinci Kazı Raporu

31 Temmuz 1881 yılında Bergama antik kentinin **Prusya Kraliyet Müzesi** adına 1 yıl uzatılan kazı izni 6 Ağustos'ta **Humann'a** verildi. **Conze'nin** denetiminde Mühendis **Humann** ve Mimar **Bohn** kazı yönetimine devam edeceklerdi. Humann iki uzmanı önceden Bergama'ya göndererek, yolları onarmalarını, depodaki çalışma aletlerini elden geçirmelerini, Dikili'ye inen yolu gözden geçirmelerini istedi. 22'sinde Bergama'ya gelen Humann ferah büyük bir ev kiralamıştı. Kazı denetçisi olarak Çandarlı'nın eski Belediye Başkanı **Hüsnu Efendi** atanmıştı. Hüsnu Efendi, **Mithat Paşa** tarafından İzmir'e polis şefi olarak atanıncaya kadar burada kalacaktı. Bu dönemde; Bergama kazılarında; kabartmaların eksik parçalarını tamamlamak, **Athena Tapınağı** kazısını bitirmek öncelikleriydi. 24 Ağustos sabahı gün doğarken Humann, kral veliahtları adına ikinci söylevin ardından hizmetindeki 60 işçiyle birlikte kazıyı başlattı. Kış boyunca yoğun çalışmalar devam etti. **Humann** ve **Bohn**, Bergama'nın **ayrıntılı haritasını** yaptılar. Mayıs ayında tekrar gelen Conze birikmiş **198** yazıtın kopyasını çıkarttı, Haziran ayında Atina'dan tekrar gelen Fotoğrafçı Constantin Athanasiu bir haftada **40'dan fazla** resim çekti. **10** Haziran'da, İzmir Valiliğinden **Diran Efendi**, Konstantinopolis'teki müze müdürlüğünden gönderilen **Kadri Bey**, eserlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda işlerine istihla sarılıp bitirdiler. Yardım için İzmir'deki Osmanlı Bankası Müdürü **Heinze** de gelmişti. Bürokratik işlerin hal yoluna konmasıyla birlikte sevkiyat çalışmaları da hızlandı. Mermer eserler kızaklarla tepeden aşağı indiriliyor, her kızak sekiz işçi tarafından yukarı çıkarılıyordu.

"1 Temmuz'da Conze ayrıldı ve ben kendisiyle özel olarak İzmir'e kadar gittim. Orada Lydiadan yeni dönen Avusturya ekibinden Prof. Benndorf ve Niemann'a rastladık. Ve hemen sonrasında, Assos'ta kazıya başlamak isteyen Amerikalı ekip başı Joseph Clark'a, Myrina ve Kyme kazılarını yöneten Fransız Reinach'a da rastladık. Bu arkeolojik trafiğin Anadolu'nun araştırma sahası olarak ne kadar önem kazandığının göstergesiydi. 2 Temmuz'da Conze Atina üzerinden vatanına dönerken ben de Bohn'a teslim ettiğim Bergama'ya döndüm. Heyecanla, Konstantinopolis'ten bütün buluntuların mirasçısı olduğumuzu bildiren haberi bekliyordum. 2 Ağustos'ta telgrafla haber geldi majestelerinin gemisi 'Loreley'in emrimize verildiği bildiriliyordu. Hemen Dikili'ye nakil eylemine giriştim ve kısa zamanda 70 sandık mermer indi. Bunun üzerine bize karşı zaten her fırsatta aşırı nezaketini esirgemeyen İzmir Genel Valisi Ali Paşa, kendisini bu nakil işlemleriyle ilgili henüz bilgilendirilmediğinden dolayı nakli ertelememi rica etti. Böylece tekrar ara vermemiz gerekti.

23 Ağustos'ta imparatorluk fermanıyla bulunan tüm eserlerin Berlin Kraliyet Müzesine ait olduğu belirtilmişti. Bu arada verilen bir emirle, Eylül ayı başından itibaren majestelerinin gemisi 'Loreley' aşağı Tuna Nehri'nde komando ve mürettebatın değiştirilmesi emrini almıştı.. Şu hâlde bana epeyce zaman kalıyordu, ağustos'ta bütün sandıklar paketlenmişti ve onları Dikili'ye götürmeyi Eylül'de yapabildim. 30 Eylül'de 'Loreley' İzmir'e geldi. Komutada Wintersheim yerine Deniz Yüzbaşısı Koch gelmişti ve tüm mürettebat da değişmişti. Vatanımız için yaptığım bu hizmetime karşılık kaptanımdan subayına

dek herkes tarafından sevinçle karşılandım. 5 Ekim’de sabah erkenden çekme halatlı yük gemisiyle İzmir’den ayrıldık. Dikili’deki 40 sandıkla 6’sında geri döndük. 120 sandık dolusu mermer eseri, 11’i, 19’u ve 23’ünde götürdük. Berlin’de ayağa kaldırılacak Athena Tapınağı’nın sütunları ve parçalarını ayrıca yükledik. Kraliyet müzemiz ve hazinemiz zenginleşti, Berlin’de bilimsel araştırma yapacakların önüne bol bol eser sunuldu. Böylece ikinci kazı seferi de bitmiş oldu. İzmir, Ekim 1881.”²⁷

Prusya ilgili bakanlığının hazırladığı kazı programına göre, üçüncü kazı dönemi, Berlin’deki Conze’nin yönlendirmesi altında, Mühendis Humann’ın yöneticiliği ve Mimar Bohn’un yardımcılığında devam edecekti. Nisan’da başlayan kazıda batı bayırındaki tiyatro bölgesi ortaya çıkıyordu. 123 mermer esere ulaşıldı. 15 Mayıs’ta Mimar Bohn’un arkadaşı **Dr. Ernst Fabricius** geldi. Bergama yazıtlarıyla ilgili çalışmak istiyordu. Yaz boyunca, Doğu Roma (Bizans) duvarında, pazaryerinde, tiyatronun orkestra düzlüğünde çalışıldı, eserler derlendi. 16 Kasım’da **Dr. Fabricius**, 5 Aralık’ta da Conze Almanya’ya döndü. Elçilik kazı izninin bir kere daha uzatıldığı haberini verdi. Ayrıca Müdür **Osman Hamdi Bey**’in Bergama’yı ziyaret edeceği de bildirildi. 3 Nisanda Hamdi Bey, yöre görevlisi (Aydın Bölgesi Müze Müdürü) **Demosthenes Baltazzi**²⁸ ile birlikte geldi. Hamdi Bey altı yıldır müze müdürüydü ama Bergama’ya ilk kez geliyordu. Humann’a göre, “Alçak gönüllü, sevgi dolu, kusursuz bir dünya adamı olarak yabancı araştırmacılara yol gösterici ve geliştirici yönde yardımlarını sunmuştur. Özellikle bizim Bergama Kuruluşumuz (Pergamenisches Unternehmen) kendisine sonsuz teşekkürlerini borç bilmektedir. Bu arada Hamdi Bey, bugüne kadar toparlanan yazıt ve mimari eserleri zaten bize bırakmıştı; kendine ayırdığı birkaç eseri Konstantinopolis’teki yeni düzenlenen okula götürmüştü. Zaten Berlin’de bulunan eserlerin devamı olan parçalar, imtiyaz anlaşması gereği, bize söz verilmişti. Ekselansları, Türk Müzesi için ayrıca Pazar Yeri’nde bulunan Gigantların Savaşı’nı (Devlerin Sava-

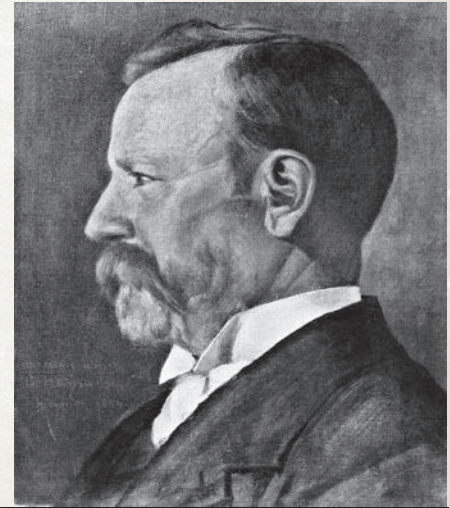

Carl Humann’ın Bergama’dan söküp götürdüğü mozaikten ayrıntı.

ş'ını canlandıran iki ayrı birbirleriyle ilgili dev kabartma parçalarını ve buna ilaveten tiyatrodan çıkan maske ve girlandlarla süslü arşitravı talep etmekteydi. İlk üç parça paketlenip Dikili'ye oradan da Konsantinopolis'e (İstanbul'a) gemi ile gönderildi. Sonradan Sultan'ın bu çok önemli parçaları Kraliyet Müzesi'ne bırakmasına vesile olan Konsoloşa sonsuz teşekkürlerimizi sunarız ve bunların hepsi Hamdi Bey'in müsaadesiyle gerçekleşmişti. Bu yüce davranışa karşılık bir hediye niteliğinde Bergama'da bulunmuş iki adet eksiksiz sayılabilecek Ammon ve Hermafrodit heykelleri kendilerine hediye edilmiştir.”²⁹

Haziranda mermer eserleri sandıklamaya başladılar. Artık yamaç tiyatrosunun sahne bölümü kazılıyor, çıkan eserler ayrılıyordu. Mimar Bohn, bir Alman hanımla evlenip Bergama'ya yerleşmişti. İzmir'e yeni sandıklar taşınıyordu. 'Loreley'in 18 Eylül akşamı Dikili'ye Büyükelçi von Radowitz'i getireceği telgrafını aldılar. Onu, Dikili'de sokakta, öğrenciler ve halk ellerinde bayraklarla sıraya dizilip karşıladılar. Büyükelçinin beraberinde Kontes Schlippenbach, Başbakan Yardımcısı von Wangenheim ve geminin kumandanı ile iki subay onlara eşlik ediyordu. Sabah erkenden Bergama kalesine tırmandılar. Humann, "Attalitrin"³⁰ kalesine Kayser'imizin temsilcisinin ayak basmasını" sıra dışı bir fetih gibi gördü. O elçi ki, Bergama konusunda neler başarmamıştı: Binlerce tarihi eserin götürülmesinin önünü açmıştı. Kazılar, 60-70 işçiyle devam ediyordu. Kasım ve Aralık ayında işçi sayısı 150 kişiye çıkmıştı. Humann, verimli kazı sonunda işçilerin ekip başlarına 200'er Mark "bahşiş" verdiğini oluyordu. Humann, etrafındaki arkeoloji ekibini yakınlardaki antik kentlere (Aigai, Klaros, Nation, Sardes, Stratonikeia gibi) gönderiyor, raporlar hazırlıyordu. Aigai defalarca ziyaret edildi. Bu kentimizin eserlerinin canını kurtarması biraz Bergama'dan fırsat kalmaması biraz da limana uzaklığı sebebiyle, eserlerin taşınmasını geri plana itirmiş olmasındandı. Humann, Türkçeyi, Yunancayı, Fransızca'yı konuşabiliyor, bahşiş adı altında doğunun rüşvet geleneğine uyarak kapıları açabiliyordu. Yerine göre bazen çok sert hareket edebiliyor, doğulu yöneticilerin, "majesteleri, zatiâllileri, ekselansları" türü laflardan hoşlandığını bildiği için yeri gelince sıklıkla kullanıyordu. Ona göre herkes gerektiğinde bir Almanın ne demek olduğunu bilmeliydi. Osman Hamdi Bey'in tek sözüyle müzeleri dolduracak eserlere yol verebileceğini ya da bir sözüyle eserlerin götürülüşünü durdurabileceğini de biliyordu. Hamdi, sadrazam oğluydu ve Sultan II. Abdülhamit'in atamasını doğrudan yaptığı bir kişiydi. Eski eserler konusunda tek yetkiliydi. Kendisinin de yapım aşamasında katıldığı yasa, eserlerimizin yurt dışına çıkışını kesinlikle yasaklıyordu: "23 Rebiülâhir 1308 ve 9 Şubat 1299 (1883) tarihli Âsar-ı Atika Nizamnamesi, 8. Madde: 'Memalik-i Osmaniye'de meydana çıkan eski eserlerin yabancı memlekete nakil ve ihracı katiyen memnudur."³¹ diyordu.

Humann onunla ilişkisini hep sıcak tuttu. Yalısına sık sık ziyarette bulunuyordu. Öyle iyi dosttular ki Humann, Hamdi Bey'in isteği üzerine atölyesinde portresi için günlerce poz vermişti.

Osman Hamdi'nin yaptığı Carl Humann'ın yağlı boya tablosu

Osman Hamdi, 1893 senesinde oğluyla çıktığı Avrupa gezisi dönüş yolunda Humann'a yazdığı mektupta kendisi seyahatteyken doğan kızının doğumunu ilk ona müjdeleyecek kadar sıkı dosttular: "Dönüş yolunda Messageries Maritimes'in Alphée isimli gemisinden Humann'a yazdığı ilk defa Nazlı'nın doğumu söz konusu olmuştu. "Küçük ailemi Nazlı adında küçük bir kızla büyümüş bulacağım. Cumartesi sabahı onunla tanışacağım inşallah". Anlaşılan İstanbul'a Cumartesi 30 Eylülünü varmayı düşünüyordu; ilk gördüğünde Nazlı neredeyse bir aylık olacaktı. Bu ilk teması da gene Humann'a anlatmıştı: "*Burada herkesi gayet sıhhatli buldum; buna bildiğiniz gibi henüz görmemiş olduğum küçük Nazlı da dahil. Çok iyi huylu bir çocuk; toplu ve kuvvetli, mütemediyen kahkahalar atıyor! Bu yaşta neye gülüyor olabilir ki acaba? Kim bilir!*"³²

Nazlı 14 yaşındayken anı defteri tutmuştu ve 1907-1908 yıllarında yaklaşık 19 ay boyunca Osman Hamdi'nin evine davetli gelen ondört Alman ve dokuz Fransız misafir anı defterine kısa notlar yazmışlardı. Konuklarının bir kısmı Anadolu'yu soyan arkeologlardı. Anı defterini imzalayanlardan biri Amerikalı, biri Fransız, yedisi Almandı.

Müzelerden ve tarihi eserlerden sorumlu kişi olarak 1869 ve 1874 Eski Eser Yasalarından sonra, kendisinin de içinde bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanan 1884 Eski Eserler Yasası (Asar-ı Atika Nizamnamesi) tüm eser çıkışını kesin yasaklamışken yasayı uygulamıyordu. Priene, Magnesia, Milet eserleri, korumakla ve uygulamakla sorumlu olduğu yasaya karşın kendi döneminde götürülmüş, Berlin'deki, Paris'teki müze salonları doldurulmuştu. Bazı durumlarda götürülen eserlerden "müzemize gereklidir" diyerek ötekilerin içinden ayırttığı, gitmesine izin vermediği olmuştur. Ama bugün Bergama müzesini incelediğimiz zaman Almanların, eserleri konularına göre eksiksiz tamamlayarak götürdüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Zeus Sunağı'nın tüm parçaları, Milet Pazaryeri Kapısı'nın tüm parçaları, Zincirli Hitit duvar kabartmalarının eksiksizliği ya da Trajan yapısının tüm parçaları noksatsız götürülebilmiştir. Sultana ya da meclise eserlerin müzemize gerekli olduğunu bahane ederek götürülmesinin doğru olmadığı, yasal olmadığı konusunda ciddi bir uyarıda bulunmamıştı. Sultan zaten bilinçsizdi, sadrazam ve ötekiler ilgilenmiyordu. Kendisi tek yetkiliydi. Yasalar eserlerimizi koruyordu. Kendisi Bağdat vilayeti sınırları içinden eser taşıyan Fransızlara yardımcı oluyordu. "Antik ören yerlerinde kazı yapmak ya da eski eserleri yurt dışına çıkarmak için izin almakla ilgilenen yabancılar, bir gerçeği çok çabuk fark ettiler: Osman Hamdi'ye Avrupalı bir sanatçı ve entelektüel olarak hitap etmek etkili bir stratejiydi".³³ Öyle ki, Fransızlar Osman Hamdi'nin bu iyilikleri karşısında teşekkür için Paris'te bir sergiye katılan tablosunu 4000 franga satın almış, ayrıca da kendisine Fransa Enstitüsünde üyelik vermişlerdi.³⁴ Fransızlar, Almanlar gibi Osman Hamdi Bey'in yalısında çay sohbetlerinin daimî konuklarıydı. Elbette ki, eşinin Fransız oluşu, kendisinin "Paris'teki Osmanlıların en Fransız" olarak tanınması, Fransada yaşaması, 1789 burjuva devriminden sonra Fransızlara romantik hayranlık, onlara biraz kutsanmış ayrıcalık sağlıyordu. Oysaki henüz yol-yordam öğrenmemiş Amerikalılara güçlük çıkarıyordu. Boston'dan iki arkeolog Assos'tan (Behramkale) kazdıkları eserleri götürmek istiyor ama eserler Behramkale'de sandıklar içinde bir buçuk yıldır bekliyordu.

Carl Humann tarafından Gaziantep, Zincirli'den kesilerek koparılmış eserlerimiz Berlin'de müze duvarına yapıştırılmış.

Carl Humann, yasaya karşın pervasız davranışını sürdürüyor, **1888**'de varlığından haberdar olduğu, **Gaziantep, İslâhiye** yakınındaki **Zincirli** Hitit eserlerine yöneliyordu. Bu eserlerden haberdar edilen **Osman Hamdi Bey**, **Nemrut**'a meclis kararıyla giderken, eserleri görmüş ama eserlerin bir Hitit eseri olduğunu ve önemini anlayamamıştı. Humann yüzlerce taş blok kabartmasını ana kayalardan 20 cm kalınlığında kestirerek, kağnılarla **İskenderun Limanı**'na oradan gemiyle **Berlin'e** taşıdı.

Osman Hamdi Bey **Beyrut**'a giderken Humann'a telgraf çekerek yolunun üstündeki **İskenderun**'a çağırarak görüştü ve Humann'dan **İstanbul**'a gidip götürdüğü eserler için dilekçe vermesini istedi. **26** eserlik bir izni sembolik almasına karşın, **Zincirli** 'den yüzlerce Hitit eserini kaçak yollarla **Berlin'e** götürdü. **Priene** ve **Milet** kentlerimiz de Humann'ın yağmasından kurtulamadı. **Priene**'yi kazarak eserlerimizi taşırken **1896**'da öldü ve **İzmir**'de bir kilisenin bahçesine gömüldü.

Humann'ın gömütü **1954**'de Alman başbakanın **Ankara**'yı ziyaretine kadar **İzmir**'de kaldı. Bu ziyarette Alman Başbakanı, Türk Başbakanı **Adnan Menderes**'e "*Rahmetli Humann Bergama'yı Dünyaya tanıttı, çok emek verdi; acaba emir buyurursanız gömütü Bergama'ya taşınsa*" dedi ve Menderes hemen taşınması emrini verivermişti. Bugün Bergama'yı ziyaret edenler, bilmeyerek Carl Humann'ın gömütü başında dua ediyorlar. O da, **soyduğu kentte**, onurlandırılmış olarak yatmaya devam ediyor. Günümüzde, soyduğu **Zeus Sunağının** hemen önünde bir mermer blok altında, başucunda bir selvi eşliğinde ödüllendirilmiş bir biçimde yatıyor.

Resimde Carl Humann'ın İzmir'deki kilise bahçesindeki ilk gömütü görülüyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

1866'dan beri Almanlar aralıksız Bergama'yı kazıyor. İçinde bulunduğumuz yılda bile kazıları sürüyor. Aydınlarımız yüz yıl öncesinin sessizliği içinde, herhangi bir sorgulama henüz yapmıyor. Ters olsaydı; 1866'da Berlin'de Osmanlı arkeologları kazıya başlasaydı, 1900'lü yıllar hatta 2000'li yıllarda bile Almanyadaki Türk kazıları sürseydi Alman aydınları ya da devlet yöneticileri sessiz kalır mıydı? Getirdiğimiz eserleri geri istemezler miydi? Hepimiz bu soruyu yanıtlamalıyız.

Carl Humann'ın ve ekibi tarafından taşınan sunağın Berlin müzesinde sergilenen hali (üstte).
Sunağın Türkiye'deki yerinin şuan ki hali. (altta).

Görevi Theodor Wiegand Devir Alıyor

Humann'ın ölümünden sonra Almanlar tarihi eser götürmeye **Theodor Wiegand**'la devam ettiler. Bergama'yı bir arkeolog gibi değil de, bir mühendis gibi kazı şantiyesi metoduyla kazarak kısa sürede çok eseri Berlin müzelerine taşıma becerisini göstermiş olan Carl Humann'ın ayrıca yönettiği kazı şehri **Priene**'ye (Söke-Güllübahçe) arkeolog Theodor Wiegand, yardımcı olarak gönderilmişti. Birkaç ay içinde C. Humann Priene'yi kazarken hastalandı ve öldü. Priene kazısına Wiegand devam etti. **Priene, Milet** ve **Didim** kutsal alanları birbirlerine çok yakın yerlerdi. Hepsiyle ilgileniyordu. Bu yıllarda Osmanlı yönetimi ekonomik ve siyasi olarak çok zor günler geçiriyordu. Alman arkeologlar bu durumun farkındaydılar; bir zamanların "korkulu rüyası olan Osmanlı İmparatorluğu'nun önlenemez çöküşünden"³⁵ bahsediyor ve bu fırsattan yararlanarak daha çok eser taşımaya hedefliyordu.

Alman İmparatoru Mezopotamya'nın önemine inanmıştı ve Anadolu'daki demiryolları yapımıyla da ilgilenmekteydi. Deutsche Bank'ın kurucusu ve yöneticisi **Dr. Georg von Siemens** kendisinin de yatırımcısı olduğu Anadolu'da yapımı süren demiryollarını yerinde görmek ve tarihi yerleri gezmek üzere İstanbul'u, sonra da Priene'yi iki kızıyla ziyaret ettiklerinde, çok güzel hazırlanmış Priene kazı evinde bir gece misafir kaldılar. Bu ziyarette Theodor Wiegand ile G. Siemens'in kızı Marie von Siemens **1898** Kasım ayında tanışmış oldular. **1900**'deki evliliklerinin başlangıcı Kasım 1898'deki Priene kazı evi olmuştur.

1898'de Priene'de Almanların kazı evi. (Theodor Wiegand, Halbmond im letzten Viertel. resim.2)

Almanlar, **Milet** ve **Didim**'den eserleri taşırken deniz yolunu kullandılar. **Priene**'den tarihi eserlerimizi taşırlarken de Söke-İzmir demiryolunu tercih ettiler. Söke ile Priene arasındaki toprak yol yağmurlu mevsimlerde zorluk çıkartıyordu. **Wiegand**, Priene'den yüklettiği ağır mermer sütun parçalarının içinde bulunduğu sandıkların 14 gün yolda çamura saplanıp kaldığını, 12 manda ile bile bir adım ilerleyemediklerini kaydediyor. Bu tarihi eserlerin taşınması konusunda hayvanların kımıldayamamasını köylülerin uğursuzluğa yorduklarını, ancak çok büyük para ödenirse hayvanlarını tekrar koşabileceklerini yazıyordu. Kazı denetçisi **Athanasios Apergis**'in³⁶ yardımıyla İzmir'den gelen yük taşıma arabalarıyla eserleri Söke tren istasyonuna götürebildiklerini belirtiyordu.

Didim'de bulunan ünlü **Apollon Tapınağı**'nın görünümü bugünkü gibi değildi. Tapınağın etrafı ve üstünün bir kısmı **8m** yüksekliğinde toprak ve yıkıntı taşlarla kaplıydı. En üstte bir yel değirmeni vardı. Tapınağın ortaya çıkabilmesi için öncelikle üzerinde bulunan köyün yarısının istimlak edilmesi gerekiyordu. Çünkü burada köyün fırını, dükkânları ve konutları bulunuyordu. Almanlar toprağı kaldırmak için vinçler kurdular. Daha önce burada kazı çalışması yapan Fransızlar toz patlayıcılar kullanmışlar pek başarılı olamamışlardı.³⁷

Wiegand, buradaki köylülerin evlerini pazarlık yaparak satın aldı. Almanlar tapınağın etrafında bulunan kunduracı dükkânını, fırınları, ahırları, konutları; "*Fransızlardan daha ucuza kapattıklarını*" hanımına müjdeliyordu. "*Artık*" diyordu, "*Didim'de kazı yapmak işi kolayın kolaydır.*"³⁸

Karı koca Wiegand'lar **1900** başında evlendikten sonra İstanbul'da **Osman Hamdi**'nin evine yakın olmak için, ona komşu bir yalını özellikle kiraladılar. Böylece Hamdi'yle olan dostluklarını sıkı tuttular. Artık Humann'ın yerini bu aile almıştı. İki aile arasındaki dostluk sık görüşme ile gelişmişti. Osman Hamdi, Bayan Wiegand'ın bir portresini yapmak istediğini bildirmişti. O da Osman Hamdi'yi kırmayarak poz verdi. Ayrıca bu bayanın Arnavutköy'deki yalıdan yazdığı mektuplardan birçok ayrıntıyı öğreniyoruz. Bayan Wiegand'ın annesine yazdığı mektupta, "*Hamdi'nin kızlarıyla iyi kötü anlaşış geçiniyorum. Dün benden ödünç şapkalar aldılar, bir planları varmış, ne için kullanacaklarını sonra bana anlatacaklarmış. Türk kadınları birer zavallı mahlukatlar, konser ve tiyatroya ancak yüzleri tam peçeli, locada, karanlıkta, kendisini davet eden bir yabancıнын arkasından izleyebiliyor. Noel'den önce birlikte etkinliğe katılmam gerekecek. Hamdi ailesiyle güven tazeleyen bu ilişki çok iyi gidiyor. Hamdi'nin Fransız hanımı, Alman karşıtı ve Hamdi'yi güçlü bir şekilde etkiliyor, eğer bundan sonra ödünç alma ve benzeri ricalar için gelirse ilişkilerimizin bozulmaması için katlanacağım.*"³⁹

Osman Hamdi'nin tablosunu yaptığı Bayan Wiegand

Priene Bergama'dan kaçırılan bu mermer eserler, günümüzde Berlin'deki Altes Müzesi'nde sergileniyor.

Bayan Wiegand, sokaklara gaz lambalarının takıldığını, artık Hamdilere giderken fener taşımaktan kurtulduklarını belirtir. Başka bir mektubunda da Hamdi'nin, çevredeki evlere polislerin sık baskın yapıp arama yapması nedeniyle korktuğunu, ele geçmesini istemediği bazı evraklarını kendi evlerinde saklanmasını istediğini anlatır. Hamdi, babasından kalan bazı evraklarla birlikte kendi belgelerini büyük bir sepete doldurmuş, Giritli uşağı Milo'nun yardımıyla yalının önünde bekleyen Wiegand'ın kayığına yükletmiş, Wiegand da acele kendi evine taşımıştı. Böylece Osman Hamdi'nin sakıncalı gördüğü belgeleri kendilerine vererek rahatladığını mektubunda anlatır. Theodor Wiegand, Hamdi'nin yalısının önüne giderken bu eylemin dikkat çekmemesi için karısı ve küçük oğlunu kayığa alarak normal ziyaret havası vermişti.⁴⁰

Bayan Wiegand yazdığı başka bir mektupta,⁴¹ özetle, yurtdışına pek çıkmamış olan Berlinli ziyaretçilerin Hamdi'yi hafife alan davranışlarını, sonradan kabağın Theo'nun (Theodor Wiegand'ın) başına patladığını, tatsızlıklara neden olduğunu yazıyordu. Aynı mektupta, *"Yarın Hamdi'nin isteği üzerine ilk kez önünde poz vereceğim. Theo (Teodor Wiegand) da bana bu konuda diplomatik öğütlerde bulundu. Endişemi ve korkumu engellemeye çalışıyorum, Hamdi'nin hatırı için poz vereceğim; ayrıca da bu tabloyu sonradan ne yapacağım? Kabul edersen sana hediye ederim, istediğin yere korsun."*

Bayan Wiegand'ın 22.5.1905'de (s.68-69) yazdığı mektubunda, Almanların büyük elçisinin ünlü 'Loreley' gemisiyle sabah 5'te Didim'e geldiğini, 8 jandarma, 1 binbaşı tarafından rıhtımda karşılandığını, heyetin Didim'in en zengin köylüsü Leonides'in tapınağın üzerindeki evinin avlusunda hazırlanan Didim kazısının açılış törenine katıldığını belirtir. Köyün ilkokul öğretmeninin Rumca Almanların dost ve yardımcılığını belirten konuşmasını, elini kalbinin üstüne koyup *"Alman Kayseri çok Yaşa!"* diye bitirirken, büyükelçi de konuşmasını *"Sultan çok Yaşa!"* diye bitirir. Theodor konuşmasında, *"Küçük Asya'nın en büyük tapınağının ortaya çıkarılmasını"* Almanların başarısı olarak vurgulamıştı. Her tarafı bayram yeri gibi süslenmiş köyden tapınağın etrafında gezinip tepedeki yel değirmeninin yanına çıkarak, büyük elçi orada bir Fransız kazmasıyla simgesel kazıyı başlattıktan sonra Alman heyeti 'Loreley'in güvertesinde hazırlanan kahvaltıya dönerler.⁴²

Milet kazı evinden mektup yazan Wiegand, Milet kentinin tarihini yeniden yazacak kadar çok kent arşivi ve belgelerini bulduğunu müjdeledi. Milet kent devletinin belgelerinde **Kyzikos**, **Apollon-Delfynios**, **Milasa**, Kara Deniz'in kuzeyindeki **Olbia** kentleriyle olan anlaşmalar, ilişkiler bulunuyordu. Bu mermer üzerindeki yazıtlar ayrıca kolonilerle ilgili sözleşmeleri ve ilişkileri de kapsıyordu.⁴³

Bütün bu eser götürmeleri olurken başka bir Alman da boş durmuyordu. Könlü bir banker ailenin oğlu olan baron **Max Von Oppenheim**, 1899'da Güney Doğu Anadolu'da tarihi eser arama gezisini sürdürürken **Tell-Halaf**'daki (Bu günkü durumda, Ceylanpınar'ın karşısında) kalıntılar ve eserlerden eserleri depolamaya başlıyor. Kazı iznine gerek duymadan 1911'e kadar kazısını sürdürüyor. Yüklü parası ve Kahire konsoloslughuna bağlı ataşelik unvanı onu koruyordu.

Alman İmparatoru'nun dostlarından olduğu söylenen bu baron, **Bab-ı Âli**'den kopardığı ayrıcalıkta "Çıkacak tarihi eserlerin tamamen ve olduğu gibi hükümetimize teslim edileceği ve kendisine sadece bunların fotoğraflarının verileceği belirtilmişti. Yürürlükte bulunan Asarı Atike Nizamnamesi de bunu zorunlu kılıyordu."⁴⁴ Hükümetle yaptığı sözleşmenin son maddesinde kazı denetçinin maaşını kendisinin ödeyeceği yazılıydı. Bu madde yüzünden kazı denetçisi bir nevi Alman kazıcısının memuru gibi çalışıyor, denetleme yapmıyordu. Zaten çölün ortasındaki kazıyla kimse ilgilenmiyordu. Osmanlı **Balkan Harbi**'ni kaybetmiş zor günler geçiriyordu. Bu sırada Halep Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen raporda **Tel-Halef** kazısından çıkan 24 sandık eserin Alman konsoloslughuna götürüldüğü, bu eserlerin İskenderun limanından ülke dışına kaçırılmak istendiği için eserlere el konulması için bakanlıktan izin isteniyordu. Ancak sefir Baron Marşal'ın

9 Eylül 1878 yılında başlayan Bergama kazıları.

Didim' de tören günü (Theodor Wiegand, Halbmond im letzten Viertel. Resim.23)

Bergama Antik kentinin temsili resmi.

Halep konsolosluğunda bulunan resmi evrakların Hamburg'a gönderilmek üzere iken valiliğin bunu engellediğini bu müdahalenin durdurularak valinin cezalandırılmasını bakanlıktan istemekteydi. Kültürlü, onurlu, yurtsever bir kişi olan Vali **Hüseyin Kazım** (Büyük Türk Sözlüğü yazarı) ise Bakanlığa gönderdiği raporda *"Elimle koymuş gözümle görmüş kadar eminim ki; sandıklar Tel-Halef kazısından çıkan tarihi eserlerle doludur. Memleketin serveti sayılan ve arkeolojik kıymetlerine paha bulunmayan bu ata yadigârı hazinayı elden kaçırmamak için her mesuliyeti deruhte ederek (her türlü sorumluluğu alarak) sandıklara el koymaya karar verdim"*, diyordu. Valinin bu tutarlı tavrı karşısında Alman Büyükelçisi Babîâli'ye nota veriyor: *"Sandıklar, derhal konsolosluğa teslim ve emniyet altında Almanya'ya sevkleri hükümetçe temin olunmadığı takdirde bu hareket, savaş sebebi sayılacaktır"*⁴⁵ diyordu. Bakanlık ne yazık ki Almanlara boyun eğmiş, yurtsever vali görevinden istifa etmiş, Almanlar da eserleri zorbalıkla **Berlin**'e taşımışlardır. Berlin'de açtığı müzede götürdüğü sayısız yontuların yanında **Asur** ve **Hittit** mimarlığında görülen yapıların bazalttan yapılmış dış duvarlarına işlenmiş kabartmalar (Ortostatlar), **Tell-Halaf Müzesi**'nde sergilenmeye başladı. **1943**'de Berlin bombalanması sırasında eserler zarar gördü. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra 9 yıl süren onarımla eşsiz kültür varlıklarımız yeniden **Berlin'deki Bergama Müzesi**'nde sergileniyordu. Humann'ın çok sevdiği yakın arkadaşı Osman Hamdi Bey **1910** yılında öldü. Çok değil, Osman Hamdi'den 12 yıl sonra Cumhuriyetimizi kuran Anadolu'nun gençleri tarihi eserlerimize sahip çıktılar; ilk kez antiemperyalist bir duruş sergilediler, tarihi eser yağmasını durdurdular.

Datça'dan (Knidos) Aphrodit'in mermeri. Glyptotek Müzesi, Münih, Almanya'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İNGİLİZLER ve AMERİKALILAR ANADOLU'DA

Marmara mermerinden yapılmış bu lahit, Boston'da sergileniyor.

Avusturyalılar Efes'ten eserlerimizi taşıyor, İngiliz **Henry Layhard** Musul civarındaki ünlü **Ninova**'yı kazıyor, buradan çıkarttığı eserleri **British Museum**'a gönderiyordu. Öyle ki, bu dönem henüz **Süveyş Kanalı** açık olmadığı için sallarla **Basra Körfezi**'ne indirilerek oradan da eserleri **Afrika**'nın güneyinden dolaşarak büyük masraflarla **Londra**'ya ulaştırmayı göze alıyorlardı. Dönem İngilizlerin Osmanlı yönetimi üzerinde en etkin olduğu dönemdi. İngiliz Büyükelçisi **Lord Stratford Canning**'in, **Layhard**, **Fellows**, **Wooly**, **C. Newton** gibi eser götürücülerinin çalışması için saraydan izin almak çok kolaydı. Osmanlı üst yönetimi o yıllarda dünya egemeni olan İngiliz İmparatorluğu'nun Büyükelçisinden izinsiz neredeyse hiç karar veremezdi. Aynı Büyükelçi, adamları aracılığıyla **Halikarnas** (Bodrum) Mozolesi'nin kazısını ve kalede sergilenen **aslan heykellerini**, **Mozole'nin kabartmalarını**, kazıdan çıkan eserleri, mozaikleri **British Museum**'a gemiyle gönderdi. Bu yıllarda Knidos (Datça) antik kentimizin eserleri de iki yıl boyunca kazılarak savaş gemisiyle Londra'ya ulaştırılırken yaklaşık 10 ton ağırlığındaki mermer **Knidos Aslanı** da bu yağmadan nasibini aldı.

Yine aynı ekip Yatağan civarındaki **Lagina**'dan çıkardıkları eserleri de müzelerine taşıdılar. Karkamış'tan ve Mezopotamya'dan eserleri yıllarca taşıdılar. 1909 yılının sonbaharında İngilizler de Osman Hamdi'yi Oxford Üniversitesi'nde fahri doktora vererek ödüllendirdiler.

Antalya'nın Kınık Köyü sınırları içindeki Lykia başkenti olan Xanthos antik kentini yağmalayan İngiliz C. Fellows, buranın ünlü Nereidler Anıtı, Pavaya Anıtı, başta olmak üzere bu kentimizin eserlerini gemilerle taşıdı. Öyle ki, bugün British Museum'daki Xanthos salonu o müzenin en değerli salonlarından biri olarak değerlendirilir. Efes'te 1863 de kazıya başlayan J. Turtle Wood, Artemis Tapınağı kazısından çıkardığı eserlerimizi Londra'ya göndermişti. Gaziantep-Karkamış kazılarını 1910'larda sürdüren İngiliz arkeolog C. Leonard Woolley ve T. E. Lawrence 1912'de Birecik Kaymakamının şakağına tabanca dayayarak zorla izin belgesi imzalatmıştı.⁴⁶ Karkamış'tan çıkarttıkları Hitit eserlerini İngiltere'ye götürdüler. İngiliz yönetimi eserlerimizi götürüp müzelerini zenginleştiren kişilerin hepsine büyük ödüller verdi ve adlarının başına "Sir" unvanı koyarak onurlandırdı.

Datça'dan (Knidos) götürülen aslan, günümüzde Londra'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Sütunları arasındaki 12 adet Nereid (Esin Perisi) heykelinden dolayı Nereidler Anıtı denilmektedir. Londra' da sergileniyor.

Amerikalılar, Osmanlı coğrafyasındaki tarihi eser yağmasından pay almaya geç başladılar. Başta acemilik çektiler, tek yetkili Osmanlı bürokratu Osman Hamdi'yle başlangıçta sağlıklı diyalog kuramadılar. Assos (Behramkale)'den çıkardıkları eserler yaklaşık bir buçuk yıldır Hamdi'nin gönlünün olmasını bekliyordu. Yukarıda belirttiğimiz üzere; onlar Osmanlı yöneticilerini şöyle değerlendiriyorlardı: *“Osmanlı Eski Eser Tüzüğü, eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasına izin vermediği için yabancı kazı ekiplerinin durumu Osmanlı yetkililerinin insafına kalmıştı. Eski eserler tüzüğü, maddeleri açısından katı olmakla birlikte, uygulamada daha esnekti: Osman Hamdi'nin diplomatik stratejisinin bir parçası olarak, nazik yabancı arkeologlara 'armağanlar' sunulabiliyordu”*.⁴⁷ İstanbul'da bulunan Amerikalı **Hermann Volrath Hilprecht**,⁴⁸ Osman Hamdi'yle dost olduğu için bu uygulamayı çıkarına kullanmaya başlamıştı.

*“Bu arada Hilprecht, Osman Hamdi'nin gözüne girmiş, Müze-i Hümayundaki Mezopotamya bölümünün düzenlenmesine ve çivi yazı malzemelerin kataloglamasına yardım ediyordu. İstanbul'da da ayrıcalıklı bir konuma yerleşmiş, buluntuları sınıflandırıyor, gerekli ferman ya da izinler için yetkililerle görüşüyordu.”*⁴⁹ ... *“Osmanlı'nın Bağdat vilayeti sınırları içindeki antik Nippur şehri kazılarında sorumlu olan Profesör Hilprecht Pennsylvania Üniversitesi adına İstanbul'da bulunurken davranışları yüzünden üniversitesiyle ve arkadaşlarıyla arası açıldıkça Osman Hamdi Bey ve kardeşi Halil Ethem Bey'e daha çok yaklaşıyordu. “Hilprecht açısından bu iyi ilişkilerin faydası da yok değildi: Müze-i Hümayun ile ilişkilerini hoş tuttukça kazı izni alması, hatta buluntuların bir kısmını kendi üstüne alması mümkün olabiliyordu.”*⁵⁰ Amerikalılar adına İstanbul'da ilişkileri geliştiren bu Sümerolog'un giderek dostluğu pekişmişti: *“Hilprecht ile Osman Hamdi ve Halil Ethem arasındaki samimiyetin birçok izine rastlamak mümkündür. Hilprecht'in 1893'ten itibaren Halil Ethem'le olan gayet muntazam ve dostane yazışmaları buna iyi bir örnektir. Keza, Hilprecht'in Osman Hamdi'nin kızı Nazlı'nın hatıra defterine çivi yazısıyla düştüğü not, Kuruçeşme ya da Eskihisar'da beraber geçirilmiş bir yemeğin izidir. Fakat bütün bunlardan çok daha kuvvetli bir anı, Osman Hamdi'nin Hilprecht için yapmış olduğu tablodur. Haynes tarafından 1893'te çekilmiş olan ve Nippur'da tapınak avlusundaki kazıyı gösteren bu fotoğrafı Hilprecht on sene sonra yayımladığı kitabın iç kapağında kullanmıştı...*

Frigya'dan götürülen mermer eser, MS 150-175, J. Paul Getty Müzesi, Malibu, Los Angeles'ta sergileniyor. Env. No.83 Aa 204

Tabloyu Hilprecht büyük bir ihtimalle üniversitesinin müzesi adına sipariş etmişti.”⁵¹ Büyük ihtimalle de siparişlerinin karşılığı olarak ressamına yüklü bir para ödenmişti. Amerikalılar, Avrupalıların müzelerini, götürdükleri eserlerle nasıl doldurduklarını incelemeye başladılar: Fransızlar, özellikle Louvre Müzesi'nin sergi salonlarını zenginleştirmek için Osmanlı coğrafyasından kültür varlıklarını taşırken Osman Hamdi Bey'i hoş tutmaları, onun daima gönlünü almalarının gereğini kavramışlardı. Sultan, sadrazam ve vezirlerin kültür varlıklarımızla pek ilgilendikleri yoktu. Ayrıca ekonomik ve politik şartlar çok kötüydü. Batmış ekonominin üstüne savaş şartları eklenmiş, batan bir imparatorluğun öncelikli konuları, tarihi eserlerle ilgilenmelerine pek fırsat vermiyordu, o nedenle de Osman Hamdi bu konuda tek söz sahibi olan kişi kalmıştı. Batılı eser yağmacıları da bu zayıf halkayı çok iyi, usta bir diplomasiyle kullanıyorlardı. Osmanlı coğrafyasında devam eden tarihi eser soygununun ikinci vaktinde devreye giren Amerikalılar geçmişte tarihi eserleri götürebilmek için Fransızları örnek aldılar. Onlar da Fransızlar gibi Osman Hamdi'nin resimlerini o günün şartlarına göre yüksek fiyatlarla satın aldılar, resim siparişi verdiler hatta üniversitelerinden fahri doktora verdirdiler ve ödüllendirdiler;

“Fransız yetkilileri, Louvre Müzesi için çeşitli nesnelere satın almakla ilgili bir dizi mektupta, Osman Hamdi'yi çeşitli açılardan – kendi okullarında yetişmiş bir sanatçı olarak, Fransız arkeoloji heyetlerine son derece yardımcı olmuş ve İstanbul'da dünya çapında bir müze yaratmış bir kişi olarak – övme yoluna giderler. Hughes ile Neumeier'in bu kitaptaki yazılarında da belirtildiği gibi, Fransa Milli Müzeler Müdürü, Osman Hamdi'nin 1892'de Paris Endüstri Sarayı'nda sergilenmekte olan bir resmini satın almıştır. Osman Hamdi, Irak'taki bazı arkeolojik buluntuları Louvre koleksiyonlarına dahil etmeleri için Fransız yetkililerine izin vermiş; müze de, Osman Hamdi'ye duyduğu minnetin bir ifadesi olarak resmi satın almıştı. Benzeri şekilde, Osman Hamdi'nin 1891 tarihli resmi “Cami Kapısı Önünde Konuşan Hocalar”, Philadelphia Güzel Sanatlar Akademisi'nde sergiledikten sonra, 1895'te Pennsylvania Üniversitesi Müzesi tarafından satın alınmıştı. Bu satın almanın amacı, Osman Hamdi'nin Babil bölümüne hizmetlerinin takdirle karşılandığını göstermekti. Aynı dönemde Osman Hamdi'ye onursal bilim doktorluğu ve Üniversite Müzesi'nin arkeoloji

Assos'tan götürülmüş trakit taşı, MÖ 540-525, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD'de sergileniyor. Env.No.84.68 ve Env. No.84.67.

derneğine üyelik de veriliyordu. Buna karşılık, Osman Hamdi Üniversite Müzesi'nin İstanbul'daki temsilcisi Hermann Hilprecht'e 1897'de bazı çivi yazılı tabletler armağan etti.”⁵²

Özetle, daha önce, Osman Hamdi'yi ziyaret eden Amerikalı arkeologlar, doğulu bir yöneticiye davranışı kestiremediği için kızdırıp, küstürmüşlerdi. Bir buçuk yıldır Assos'ta eserleri sandıkta bekliyor, **Osman Hamdi** bir türlü yurt dışına çıkışına izin vermiyordu. Yukarıdaki Amerikalılardan yaptığımız alıntıdan anlaşılacağı üzere, onlar da Fransızların yöntemini örnek almışlar; Chicago sergisi için Amerika'ya gitmiş, hazır ayaklarına gelmiş Osman Hamdi'nin “**Cami Kapısı Önünde Konuşan Hocalar**” adlı tablosunu 6000 Frang'a satın almakla kalmayıp,⁵³ **Pennsylvania Üniversitesinin fahri doktora kararı da bildirmişlerdi**. Bir müddet sonra yalısındaki bir görüşmeden ayrılmak üzere kendisiyle vedalaşan Amerikalılara Osman Hamdi Bey “Şu sandıklar ne zaman alacaksınız?” demesi üzerine, “Majesteleri ne zaman emir buyurursa” yanıtını alınca, “Verdim bile”⁵⁴ diyerek Assos'taki eserlerimizin götürülmesi iznini oracıkta verivermişti. Böylece eserlerimiz **Assos'tan Boston Müzesi'ne** doğru yola çıkmıştı.

Amerikalıların **Nippur** kazısından göturdükleri eserlerinin yanında **Chicago Oriental Institute** (Doğu Enstitüsü)'nün **Antakya** yöresindeki **Hitit kazıları** ile **Salihli** (Sardis) kazılarında eser götürmeleri hız kazanır. Ancak cumhuriyetin ilanından hemen önce 1922'de Sardis'ten 56 sandık eseri gemiyle acele kaçıran Amerikalıların, 1923'te genç cumhuriyetçilere Osmanlı döneminde aldıkları kazı iznini yenilemek için başvurmaları üzerine: “56 sandık eserimizi İzmir'den götürdüğünüzü öğrendik, o eserleri geri vermedikçe size artık **bu topraklarda kazı izni yok**” dediler. **Bu duruş bir yıl içinde eserlerimizi geri getirtti**. Bu kararlı duruş hepimize yol göstermektedir.

MÖ 10-8. yüzyıllara ait olduğu düşünülen Hitit bazalt mezar taşları.
1960 yılından beri Boston Sanat Müzesi'nde sergileniyor. Env. No: 60.1156

Salihli'den (Sard) götürülen at başı heykeli.
Baltimore, ABD'de sergileniyor.

SONSÖZ

Efes'ten Viyana'ya taşınmış olan kabartma eserden bir ayrıntı.

Neler Yapmalıyız?

Bu çalışma, dünyadaki müzeleri dolduran eserlerimizi gözler önüne sererek örnekler verirken; ayrıca, eşsiz eserlerimizin geri getirilmesi için neler yapmamız gerektiği konularına da yanıtlar aramaktadır. Bugün Batılı ülkelerin müzelerinde Anadolu kökenli doğal taşlardan yapılmış eşsiz eserlerimiz sergilenmektedir. Bu eserlerimizi geri istememiz uzun erimli bir planı gerektiriyor. Ayrıca, **öncelikli olan, tarihi eserler konusunda halkımızı bilinçlendirmektir.** Bunun için de; okullarımızda Anadolu'nun Hititlerden bu yana yazılı kaynaklarına dayanan tarihini okutmamız gerekiyor. Böylece gençlerimiz geçmiş eserlere yabancılaşmaktan kurtulacaklardır. Öğrenciler mutlaka müzelere giderek ödevler hazırlamalıdır. Üniversitelerimizde, mühendislik, mimarlık, kent planlamacılığı eğitimini görenler en az bir yaz, açık hava müzesi olan bir antik kentimizde inceleme yapıp rapor hazırlamalıdır. Böylece kültür varlıklarımızın zenginliğini kavramış olacaklar.

Devletimiz, bizim gibi soyulmuş ülkelerle birlikte sık sık toplantılar düzenleyerek eserlerin anayurtlarına dönmeleri için neler yapılmalı diye **ortak akli aramalı ve kitleleri aydınlatmalıdır.** Bu bağlamda, komşularımızdan; **İran, Irak, Suriye, Mısır, Yunanistan, Ukrayna ve Çin**'le birlikte toplantılar düzenlemek, **Birleşmiş Milletler**'de **ortak davranmak** için önemlidir. **Bizi soyan beş ülke adı geçen ülkeleri de soydular.** Bu beş ülke: **İngiltere, Almanya, Avusturya, Amerika, Fransa** eserlerin geri iadesi konusunda zorluk çıkartan yönetmelikleri hazırlamış ülkelerdir.

Anadolu'dan götürülen eserlerimizin ilk envanter (döküm) çalışmasının (Anadolu'nun Gözyaşları) 2015 yılında yayınlanması⁵⁴ ve bazı millet vekillerinin bu çalışmayı okuması parlamentoda ilgiyi artırdı. 2017 yılında Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi, meclisteki **dört partinin ortak kararıyla** yurt dışındaki tarihi eserlerimizin nerelerde olduğunu araştırarak geri istenmesi konusunda neler yapılabileceğini görüşmek üzere **bir komisyon** kurdular. İçinde benim de olduğum uzmanlar komisyona davet edilerek görüşleri alındı. Tarihi eserlerimize olan ilgi parlamento tarihimizde ilktir. Bu komisyonun üyelerinin bazı ülkelerdeki müzeleri ziyaret edip bir rapor hazırlaması, ülkemiz için önemli bir adım oldu. Daha sonraki dönemlerde konunun somut adımlarla ilerleyeceği ve **halkımızın bilinçlenmesi** oranında sıcak kalacağı bilinen bir gerçektir

ALMANYA'YA GÖTÜRÜLEN ESERLERİMİZ:

Magnesia, Berlin
Almanya'da sergileniyor.

Bergama'dan kaçırılmış "Fener Taşıyan Kadın"
isimli mermer heykel. MÖ 2. yy.da yapılmış
ve Şu anda Berlin Almanya'da bulunan Altes
Müzesi'nde sergileniyor. Env. No:27.5

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep Zincirli'den kaçırlan sütün altlığı. MÖ 8. yy.da Hititliler tarafından yapılan bazalt taşından üretilmiş bu eser, Şu anda Berlin'de bulunan Bergama Müzesi Almanya'da sergileniyor.

1890 yılında yüzyıllarca yaşadığı bu topraklardan sökülerek götürülmüş “Zeus” yontusu. MÖ 2. yy.da üretilen bu eser şu anda Bergama Müzesi’nde bulunuyor.

Didim’de bulunan Apollon Tapınağı’ndan kaçırılan mermer eser. MÖ 540-530 yılları arasında yapıldığı tahmin edilen bu eser 1896 yılında Berlin, Almanya’ya götürülmüş. Bergama Müzesi’nde sergileniyor. Env. No: Sk1710

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Aydın'ın Söke ilçesinde bulunan Priene antik kentinden götürülmüş mermer yontu. MÖ 2. yy.a ait bu eser Berlin Almanya'da bulunan Altes Müzesi'nde sergileniyor.

Bergama Sunağı mermerlerinden,
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi Berlin'de
bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Batı Anadolu'dan götürülmüş mermer eser, MÖ 100 Altes Müzesi, Berlin'de sergileniyor. Vitrin No.27.1

Bergama'dan götürülen mermer yontu eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin. Env. No. 98

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama mermer yontuları, MÖ 2. yüzyıl, Bergama Müzesi, Berlin.

Bergama Tanrılar Sunağı Mermerleri, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Bergama Antik Kenti'nden, mermer eser, Bergama Müzesi, Berlin. Env. No. Avp VII Nr. 45

Bergama'dan mermer yontu, MÖ2.yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Didim Aydın'dan götürülmüş mermer eser, MÖ 540-530, Bergama Müzesi, Berlin'de bulunuyor. Env. No. SK 1721, SK 1748

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

MÖ 2. yy.a ait Bergama Antik Kenti'nden götürülmüş mermer eserler, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

MÖ 2. yy.a ait Bergama Antik Kenti'nden götürülmüş mermer eser, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

MÖ 2. yy.a ait Bergama'dan götürülmüş mermer parçaları. 1896 yılında kaçırılan bu eserler Berlin'de bulunan Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Aydın'ın Söke ilçesinde yer alan Priene Antik Kenti'nde bulunan Athena Tapınağı'ndan sütunlar. MÖ 4-2. yy.lar arasında yapıldıkları düşünülen sütunlar savaş yıllarında kaçırılmış ve şu anda Berlin'deki Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürölmüş mermer sütunlar MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Bergama Antik kentinden götürölmüş sütun başları MÖ2.yy.a ait. Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Menderes Magnesia'dan götürölen mermer eserler, MÖ 2. yy.ın ilk yarısına ait, Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Antik Kenti'nden götürülmüş, MÖ 2. yy.a ait mermer eserler günümüzde Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Antik Kentinin mermer parçaları Bergama Müzesi, Berlin'de bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Priene, Esin Perileri mermer yontuları, MÖ 2. yy.a ait, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Priene'den götürölmüş mermer sütunlar, MÖ 4-2. yy. Bergama Müzesi Berlin, Almanya.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Priene ve Bergama'dan götürülen antik kent mermerleri, Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Carl Humann tarafından Magnesia ve Milet'ten götürülmüş eserler, Berlin Bergama (Pergamon) Müzesi'nde bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürülmüş Hadrian yapısı. Şu anda bu eşsiz eser Berlin'de bulunan Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet Pazar Yeri Kapısı. Bafa (Herakliya) mermerinden yapılmış bu yapının genişliği yaklaşık 33 metre, yüksekliği 15 metre. Tonlarca ağırlığındaki bu yapı yüz yıllarca yaşadığı bu topraklardan götürülmüş ve şu anda Almanya'da Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Milet Pazaryeri Kapısı Mermeri, MS 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.
Env.No.Sk 1931

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet Pazaryeri Kapısı ayrıntı, Bergama Müzesi, Berlin.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Antik Kent'inin maketi.

Bergama'dan götürölmüş, eşsiz mimari tasarımıyla önlü sunağın maketi. Berlin'deki Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'nın tasarımıyla ünlü sunağı. Bergama yöresinden çıkarılmış mermerler ile yapılmış. 1880-1890 yılları arasında Alman savaş gemilerine yüklenerek götürülmüş. Şu anda Almanya'da Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Bergama'dan götürülmüş, eşsiz mimari tasarımıyla ünlü sunağın yerinde bugün sadece çam ağaçları bulunuyor.

Zeus Sunağı, MÖ 2.yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Zeus Sunağı'nın, merdiven ve sütunları MÖ 2. yy.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Zeus Sunağı'nın sütun detayları MÖ 2. yy.

Zeus Sunağı tüm detayları ile Bergama Müzesi Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama mermer sunak ayrıntısı, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Resimlerde Bergama mermer sunak ayrıntısı farklı açılardan görünüyor.
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Resimlerde Bergama mermer sunak ayrıntısı farklı açılardan görünüyor.
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Resimlerde Bergama'dan götürülen mermer eser farklı açılardan görünüyor. MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

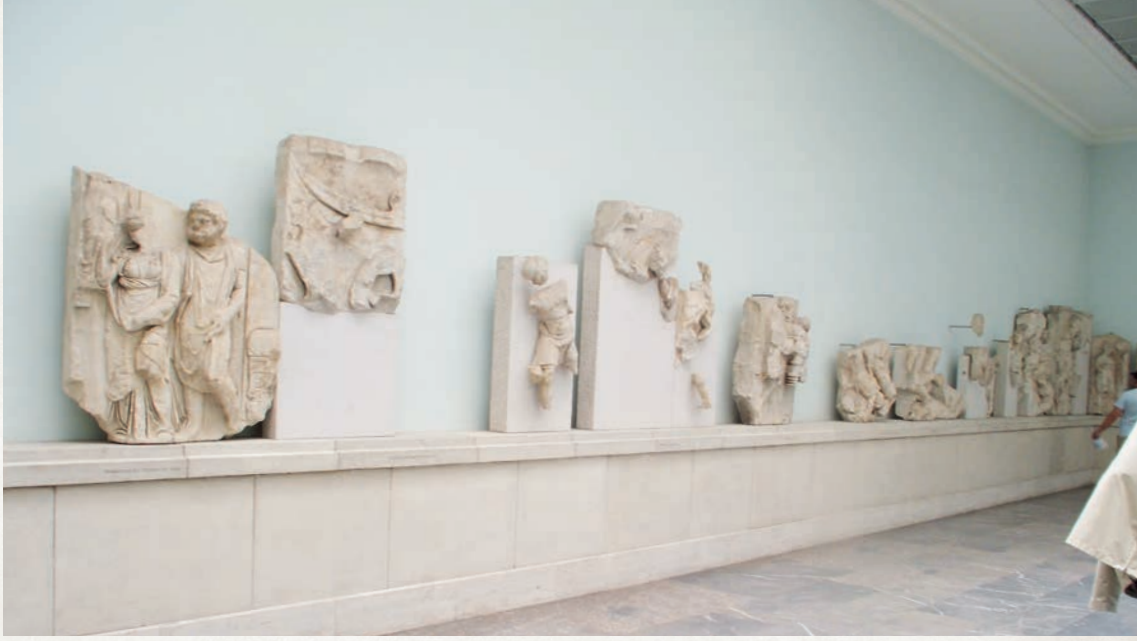

Resimlerde Bergama'dan götürölen mermer eser farklı açılardan görünüyor. MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Bergama Mermer Sunak ayrıntıları farklı açılardan görünüyor. MÖ 2. yy.
Bergama Müzesi, Almanya.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Mermer Sunak ayrıntıları farklı açılardan görünüyor. MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Almanya.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı , MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı , MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin Almanya'da bulunuyor.

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı, MÖ 2.yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı , MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan mermer yontu, MÖ 150-130,
Bergama Müzesi, Almanya. Env. No. VI Nr. 116

Bergama'dan götürülen mermer, MÖ 1yy.
Bergama Müzesi, Almanya.

Bergama'dan götürülen mermer eser,
MÖ 640-620, Bergama Müzesi.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 220, Bergama Müzesi, Almanya. Env. No. 22

Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya.

Didim Aydın Mermeri, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No. Sbm, lvd 596

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

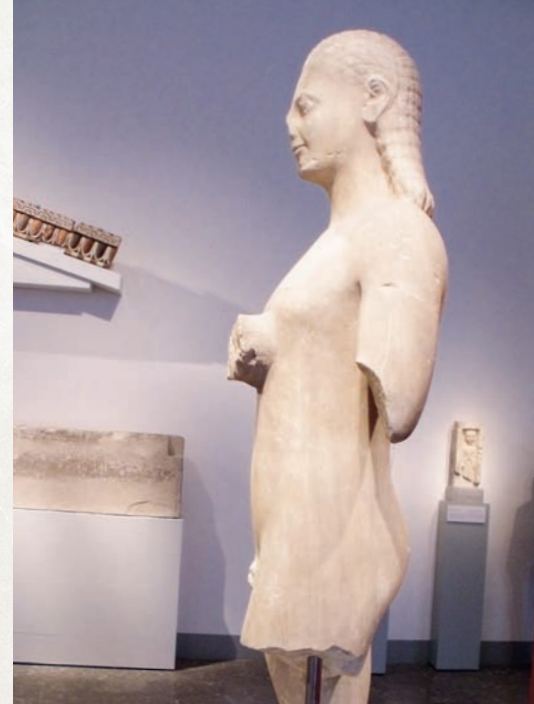
Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya.

Efes Mermeri, MS 2.yy. Neues Museum (Yeni Müze) Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No. Sk. 966

Anadolu'dan mermer, müzeye giriş tarihi 1835, MS 2. yy, Neues Museum (Yeni Müze) Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.no. Sk. 707

Didim Aydın MÖ 530-520 Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No. Sk 1710

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Menderes Magnesia (Germencik) mermer başı, Altes Müzesi, Berlin, Almanya. Env. No.28.b.

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 150-125, Altes Müzesi, Berlin, Almanya. Env.No. 27,8

Efes Mermeri, 2. yy. ortaları, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No. Sk. 589

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Almanya.

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No. 27.8

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Myus (Bafa Gölü civarı) mermeri, MÖ 530 yılları Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No.Sk 1564

Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Almanya.

Bergama Mermer Sunak ayrıntısı, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Bergama'dan götürülmüş mermer yontular. Bergama Müzesi, Berlin'de bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Almanya.

Bergama'dan götürölen mermer eser, MÖ 2. yy. Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No. 27.8

Bergama'dan götürülen mermer sunak ayrıntısı , MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin'de bulunuyor.

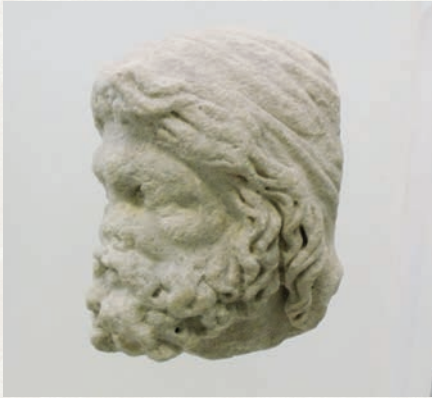

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürülen mermer sunak ayrıntısı eserler,
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Bergama'dan götürülmüş MÖ
160-50 yılları, Bergama Müzesi,
Berlin, Almanya'da bulunuyor.
Env. No.Vgl.Nr.123

Bergama'dan götürölen mermer eser, MS 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Bergama'dan götürölen mermer eserler, MS 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürülen mermer eserler, MS 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor.

Bergama'dan götürülen mermer MS 1. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

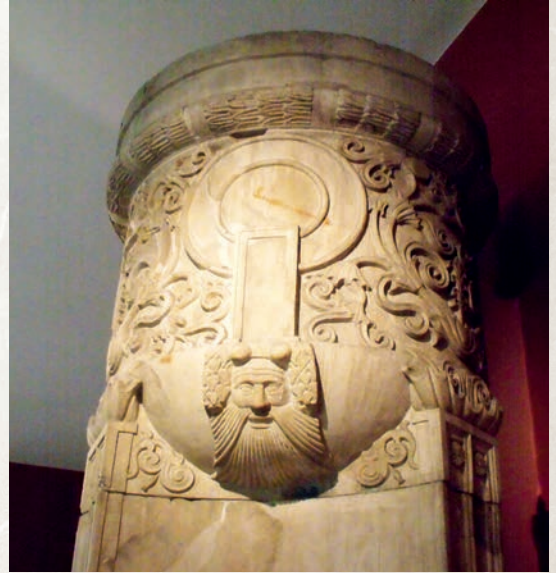
Milet (Balat-Söke)'den uyuyan mermer aslan. MÖ 550 yılı yapımı.
Berlin'deki Bergama Müzesi'nde yer alıyor. Env. No.sk 1790

Troya'dan çıkarılan eser, Berlin'de sergileniyor.

Aydın'ın Söke ilçesinde bulunan Priene Antik Kentinde çıkarılan Athena Tapınağı'ndan sütunlar. MÖ 4-2. yy.lar arasında yapıldığı düşünülen sütunlar savaş yıllarında kaçırılmış ve şu anda Berlin'deki Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Milet'ten götürülen mermer, MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Belin'de sergileniyor.

Bergama'dan kaçırılan bu mermer eserin MÖ 490-450 yılları arasında yapıldığı tahmin ediliyor. Şu anda Berlin'de bulunan Bergama Müzesi'nde sergileniyor.

Milet Antik Kentinden kaçırılmış "Kekikli Kadın" heykeli. MÖ 550 yılında üretilmiş bu mermer eser Berlin'de bulunan Altes Müzesi'nde sergileniyor. Env. No: 6.5.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep Zincirli'den götürülen Hitit Aslanları MÖ 8. yy. Bergama Müzesi, Berlin.
Env. No.VA 3001, 2718-19 VAG 1042

Düzce-Konuralp
(Prusias ad Hypium)
tiyatrosundan mermer
kabartma, MÖ 1. yy.da
yapıldığı düşünülüyor.
Bugün Altes Müzesi,
Berlin'de sergileniyor.
Env.no.27.7

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Güllübahçe (Priene)'den mermer yontular 1890-1905 yılları arası götürülmüşler. Günümüzde Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor.

Myus'dan (Bafa Gölü) götürülen mermer, MÖ 530 yılları, Bergama Müzesi, Berlin. Env.No.Sk 1642, Sk1643

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Datça Knidos'dan götürölen mermer aslan, MÖ 4. yy. sonu, Bergama Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

Milet'ten (Kazartepe Limanı) götürölmüş aslan heykeli, MÖ 550, Bergama Müzesi, Berlin. Env. No.Sk 1790

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep, İslahiye (Zincirli Höyük)'den götürülmüş mermer, Bazalt MÖ 8. yy. Asarhad-dons, MÖ 1800 yılları Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.VA 2708

Efes'ten götürülmüş mermer, MS 2. yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No. SK 966

İzmir Erythrai (İldırı) mermer eser, MÖ 100 günümüzde Glyptotek Müzesi, Münih, Almanya'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den götürülmüş mermer eser, MÖ 150-100, Altes Müzesi (Eski Müze), Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.Sk767

Bergama'dan götürülen mermer eser
Gömüt Taşı, MÖ 46, Bergama Müzesi Berlin.

Didim Aydın'dan götürülen, Apollon Tapınağı Mermer Yazıtı, MÖ 494 Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor. Env. No.Sk 1640

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep Zincirli'den Berlin'e götürülen eserler.

Gaziantep, İslahiye (Zincirli Höyük) mermer aslan, MÖ 8. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep Zincirli'den kesilip taşınmış eserlerimiz Berlin'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep Zincirli'den taş bloklar halinde kesilerek taşınmış eserlerimiz Berlin' de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Menderes (Magnesia)'dan götürülmüş mermer eser, MÖ 2. yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin. Env. No.Sk 1927

Priene'de Bargilya Konsey Kararnamesi, MÖ 2. yy. Env.No.21.5, MÖ 200 Poyracık'tan Matem Formelleri, Altes Müzesi, Berlin. Env. No.21.6

Gelibolu, Roma dönemi, Neues Museum (Yeni Müze), Berlin. Env. No.Sk 1686

Gelibolu, Roma döneminden mermer eser, MÖ 2-1. yy. Neues Museum(Yeni Müze), Berlin. Env.No. Sk 1686

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan götürülen mermer eser,
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Bergama'dan götürülen mermer eser,
MÖ 2. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürülen mermer eser,
MS 160-170, Bergama Müzesi, Berlin.
Env. No.Sk1797

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ
1. yy. Neues Museum (Yeni Müze),
Berlin, Almanya'da bulunuyor.
Env. No.Sk 1983

Kizikos'tan
(Erdek Bandırma) götürülen
mermer, MÖ 370
yılları Glyptotek
Müzesi, Münih'te
sergileniyor.

Milet'ten götürülen mermer, MÖ 6. yy,
Neues Museum (Yeni Müze), Berlin.
Env.No.Sk 1614

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet Pazaryeri Kapısı Mermeri, MS 2. yy. başı, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.Sk 1932

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 540-520, Bergama Müzesi, Berlin. Env. No.Sk1574

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 6. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

Milet'ten götürülen, Doğu Roma dönemi mermer sütun başı MS 6. yy. Bergama Müzesi, Berlin.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet Tiyatrosu'dan Mermer, MS 2. yy.
Neues Museum (Yeni Müze), Berlin.
Env.No.Sk 1799

Milet Tiyatrosu'ndan götürülmüş, koyu gri
mermer, MS 2. yy.-1. yy. başı, Altes Müzesi,
Berlin.

Milet'ten götürülen mermer eser MÖ 150
yılları, Altes Müzesi, Berlin Almanya'da
bulunuyor. Env.no. Sk 8010

Milet koyu gri mermer, MS 130-150 Altes
Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

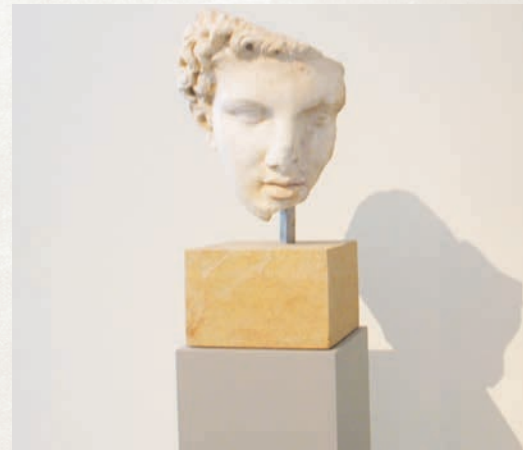
Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 540-520,
Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor.
Env.No.Sk 1574,

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 540-520,
Bergama Müzesi, Berlin. Env.No.Sk 1574

Milet'ten götürülen mermer eser MÖ 540-30,
Bergama Müzesi, Berlin. Müz. No.6.2

Milet'ten götürülen mermer eser MÖ 2. yy.
Altes Müzesi, Berlin. Vitr.no.27.2

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürülen, siyahi gri mermer, MS 2. yy.
Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

Milet (Tekağaç) bölgesinden götürülen mermer,
MÖ 6. yy, Bergama Müzesi, Berlin.

Milet Tiyatro sahnesinden mermer, MS 150-200,
Bergama Müzesi, Berlin. Sergi no.156

Menderes Magnesia'dan mermer, MÖ 150
yılları, Bergama Müzesi, Env. No.Sk 809

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürülen mermer eser, MS 2. yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No.Sk 1799

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 540-520, Bergama Müzesi, Berlin. Env.No.Sk 1545

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürölen mermer eser, MÖ 540-520, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.Sk 1575

Milet'ten götürölen mermer eser, MÖ 540-530 Bergama Müzesi. Berlin. Env.No.Sk 1576

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Troya mermeri, MÖ 2. yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin, Almanya'da bulunuyor. Sergi no.5

Myos (Söke civarı)'dan götürülen mermer, MÖ 6. yy. Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Müze. No.5.8.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İstanbul Kadıköy'den mermer yontu MÖ 550 yılları Bergama Müzesi, Berlin.
Env. No.Sk 1651

Magnesia'dan (Menderes) götürülen mermer MÖ 3. yy. Altes Müzesi, Berlin'de sergileniyor. Env. No.Sk 1936

Milet, Apollon Delphinos Tapınağı Mermeri, MÖ 5. yy, Altes Müzesi, Berlin.
Env. No.Sk 1632 A-B,V 3.1-62,64

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Mermeri, MS 3.yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env.No.SK 964

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ7. yy. sonları, 6. yy. başları, Bergama Müzesi, Berlin Almanya'da bulunuyor. Env. No.sk 1599

Milet, MS 538, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.SBM, InM 206

Priene 29'nolu evdeki mermer yontu,
MÖ 2. yy, Altes Müzesi, Berlin, Alman-
ya'da sergileniyor. Env. No.V.no.26.2

Priene'den mermer eser, MÖ 2. yy. Altes
Müzesi, Berlin. Env. No.26.4

Priene 22 no'lu evdeki İskender mermeri,
MÖ 2. yy. Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da
bulunuyor. Vitr.No.26.3

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

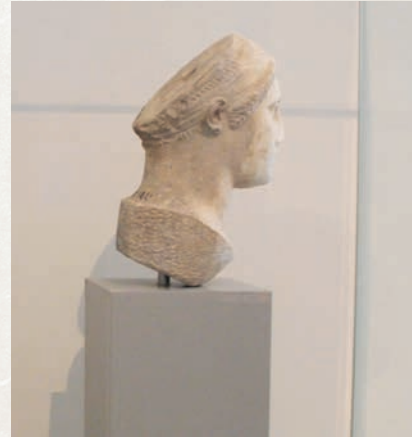
Priene'den mermer eser, MÖ 280, Altes Müzesi, Berlin. Env.No.V.No.26.6.P

Priene 29'nolu evdeki mermer yontu, MÖ 2. yy, Altes Müzesi, Berlin. Env. No.V.No.26.2

Priene Bergama'dan götürülen mermer eser, Altes Müzesi, Berlin Almanya'da bulunuyor.

Priene'den mermer eser, MÖ 4. yy. sonu, Altes Müzesi, Berlin. Env. No.vitr.no.26.5

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

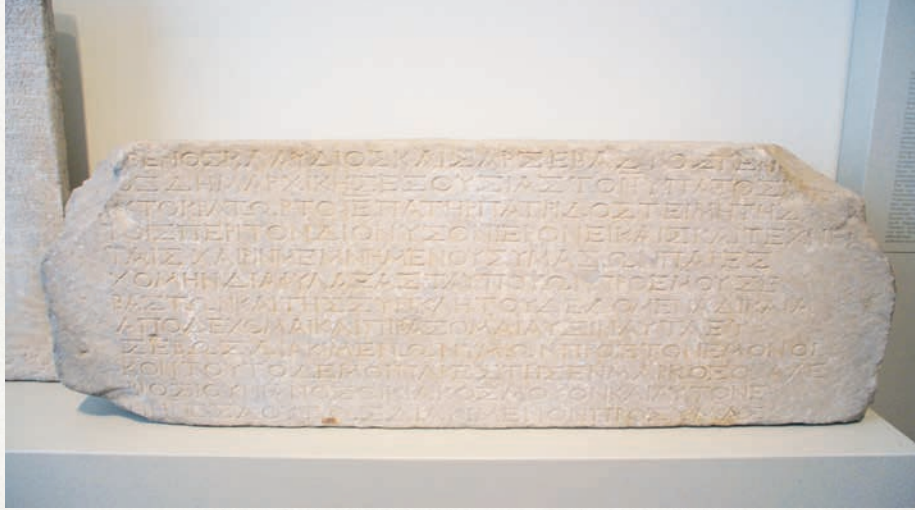

Anadolu'dan götürölmüş mermer eserlerden oluşturulan bir salon, Bergama Müzesi, Berlin, Almanya'da sergileniyor.

Anadolu'dan mermer, MÖ 1. yy, Altes Müzesi, Berlin. Env. No.29.1

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 200, 48, Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor. Env. No.21.7

Priene Milet'ten götürülen mermerler, Altes Müzesi, Berlin'de sergileniyor.

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ 550, Altes Müzesi, Berlin, Almanya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Anadolu'dan Mermer, MS 220-30, Glyptotek Müzesi, Münih.

Troya'dan götürülen mermer, MÖ 1.yy.sonu, Neues Museum (Yeni Müze), Berlin. Env. No.ScB 9587

Troya'dan mermer eser, MÖ 1.yy. Neues Museum (Yeni Müze), Berlin. Env. No.ScB 9587

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Anadolu'dan götürülen gömüt taşı, yaklaşık MÖ 320, Glyptotek Müzesi, Münih, Almanya'da sergileniyor. Salon 4,12.

Anadolu'dan götürülen mermer gömüt taşı, MÖ 340, Glyptotek Müzesi, Münih.

Menderes'ten (Magnesia) götürülen mermer, MS 1.yy. Altes Müzesi, Berlin.

FRANSA'YA GÖTÜRÜLEN ESERLERİMİZ:

Bergama'dan götürölen Su Mermeri, MS 1-2. yy.
Eser günümüzde Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da
bulunuyor. Env. No. MA.324

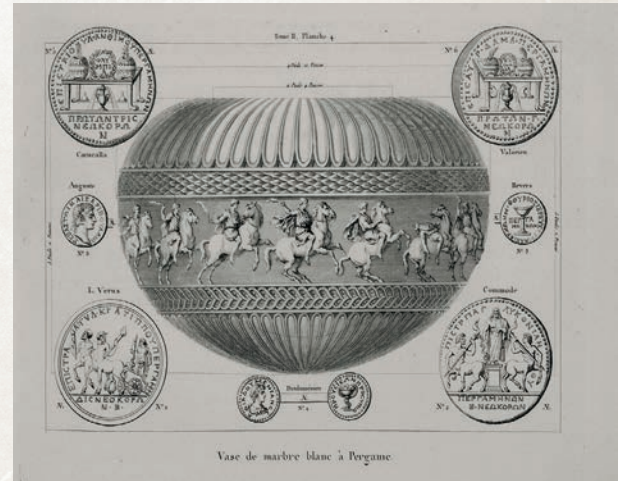

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bergama'dan mermer sunak vazo'nun 1809 yılında Fransız Büyükelçisi Gouffier'in ekibi tarafından yapılan çizimi.

Bergama'dan kaçırılan Dinos formunda mermer cenaze vazosu. MÖ 2. yy.a ait olan bu eser Fransa'nın başkentinde bulunan Louvre Müzesi'nde sergileniyor. Müze Giriş No: LP1739, Env. No: Ma2905

Libya veya Türkiye kökenli mermer,
Ms. 1.-2. yy. Louvre Müzesi, Paris.
Env. No. Ma.589

Alaşehir'den kaçırılmış Artemis yon-
tusu. 1888 yılında Louvre Müzesi'nin
envanterine girmiş.
Env. No: MA2906

Belkıs (Aspendos)'dan götürülen gömüt yontusu. MS 2. yy.dan kalmış bu eser, Paris, Louvre Müzesi'nde sergileniyor.

Bergama'dan götürülen, MS 1-2. yy.'a ait eser, Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da bulunuyor. Env. No. Ma. 248

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den götürülen iki adet mermer Apollo yontusu. MS 130-150 yıllarında üretilmiş bu iki eser şu anda Louvre Müzesi'nde sergileniyor.
Env. No: MR79

İzmir'den götürülen mermer, MÖ 200-180 yılları, bu eser günümüzde Louvre Müzesi, Paris Fransa'da bulunuyor.
Env.No.Ma3083

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den götürülen mermer, MS 2. yy.
Bu eser günümüzde Louvre Müzesi, Pa-
ris, Fransa'da bulunuyor. Env. No.Mr79

Milet'ten götürülen mermer eser,
MÖ 480, Louvre Müzesi, Paris.
Env. No.Ma.2792

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den götürülen mermer eser MÖ 2. yy, Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da bulunuyor.

Kizikos'tan (Erdek Bandırma) götürülen, MÖ 1. yy. müzeye giriş tarihi 1818, Louvre Müzesi, Paris. Env.No.LL85, Kul No.2866.

Kizikos'tan (Erdek Bandırma) mermer, MÖ 46 Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Anadolu'dan götürülen mermer, MÖ I. yy, müze giriş tarihi 1887, Louvre Müzesi, Paris. Env. No.Mnc 4715, Kul.no.4715.

Milet'ten götürülen mermer eser, MÖ530-20, Louvre Müzesi, Paris. Env.No.Ma 3600

Malatya'dan götürülen eser, MÖ 800-900 yılları Louvre Müzesi, Paris. Env. No.Am255

Milet'ten götürülen mermer eser. MÖ 520-510, Louvre Müzesi, Paris.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Aydın-Tralles'ten mermer, MÖ 150 müzeye giriş yılı 1951, Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da bulunuyor. Kul.No.Ma3. Env.No. Mnd2027

Aydın-Tralles'ten mermer, MÖ 100-70, Louvre Müzesi, Paris. Env.No. Ma.3305,

Aydın-Tralles'ten mermer, MÖ 150, müzeye giriş yılı, 1951, Louvre Müzesi, Paris. Kul.No.Ma3 Env.No. Mnd2027

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gaziantep, Yesemek'ten götürülen, bazalt eser, MÖ 9.yy. Louvre Müzesi Paris, Fransa'da bulunuyor. Env. No. Ao8189,

Gaziantep, İslahiye'den (Zincirli Höyük) bazalt eser MÖ 9. yy. Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da bulunuyor. Env. No.AO8188

Antik Assos (Berhamkale)'dan kaçırılmış Athena Tapınağı bazalt kabartmaları. MÖ 6. yy.da yapıldığı düşünülüyor. Şu anda Fransa'da bulunan Louvre Müzesi'nde sergileniyor. Env. No: MA2833

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Aydın-Tralles'ten götürülen mermer, MÖ 150-100, Louvre Müzesi, Paris. Env. No. Ma.3306

Batı Anadolu'dan götürülen mermer eser, MÖ 1.yy. Louvre Müzesi, Paris. Env. No. Ma.4714

İstanbul'dan götürülen mermer, MS 470 Louvre Müzesi, Paris. Env. No.Ma.1912

İstanbul'dan götürülen mermer, MS 450 yılları Louvre Müzesi, Paris. Env.No. Ma.1939

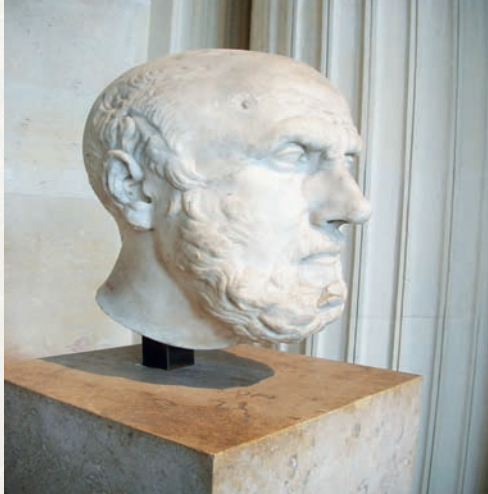
ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Milet'ten götürülen mermer eser,
MÖ270-250, Louvre Müzesi, Paris.
Env.No.Ma.2796

Anadolu'dan götürülmüş mermer, MÖ
150-100, Louvre Müzesi, Paris. Env. No.
Ma.4862

Mersin Mezitli (Soloı)'den götürülen
mermer, MS 2. yy. Louvre Müzesi,
Paris. Env. No.Mr529

İzmir'den götürülen mermer eser, MS 1.
ve 2. yy Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da
bulunuyor. Env. No.3293

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Menderes (Magnesia) Germencik'ten götürülenmermer eserler Fansa'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Gemlik'ten götürölen mermer, MÖ 150-100
Louvre Müzesi, Paris. Env. No. Ma 208

Marmara Adası'ndan götürölen mermer, MÖ
2. yy. Louvre Müzesi, Paris. Env.No.Ma 2398

Marmara Adası'ndan götürölen mermer,
MÖ 2. yy. Louvre Müzesi, Paris. Env. No.
Ma3298

Kizikos'tan (Erdek Bandırma) götürölen,
MÖ 200-150, Louvre Müzesi, Paris.
Env. No.Ma.2964

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den Marmara Mermeri, MÖ 150,
Louvre Müzesi, Paris, Fransa'da bulunuyor. Env. No. Ma.3296

Kizikos'tan (Erdek Bandırma) götürülen, MÖ 2. yy. Louvre Müzesi, Paris.

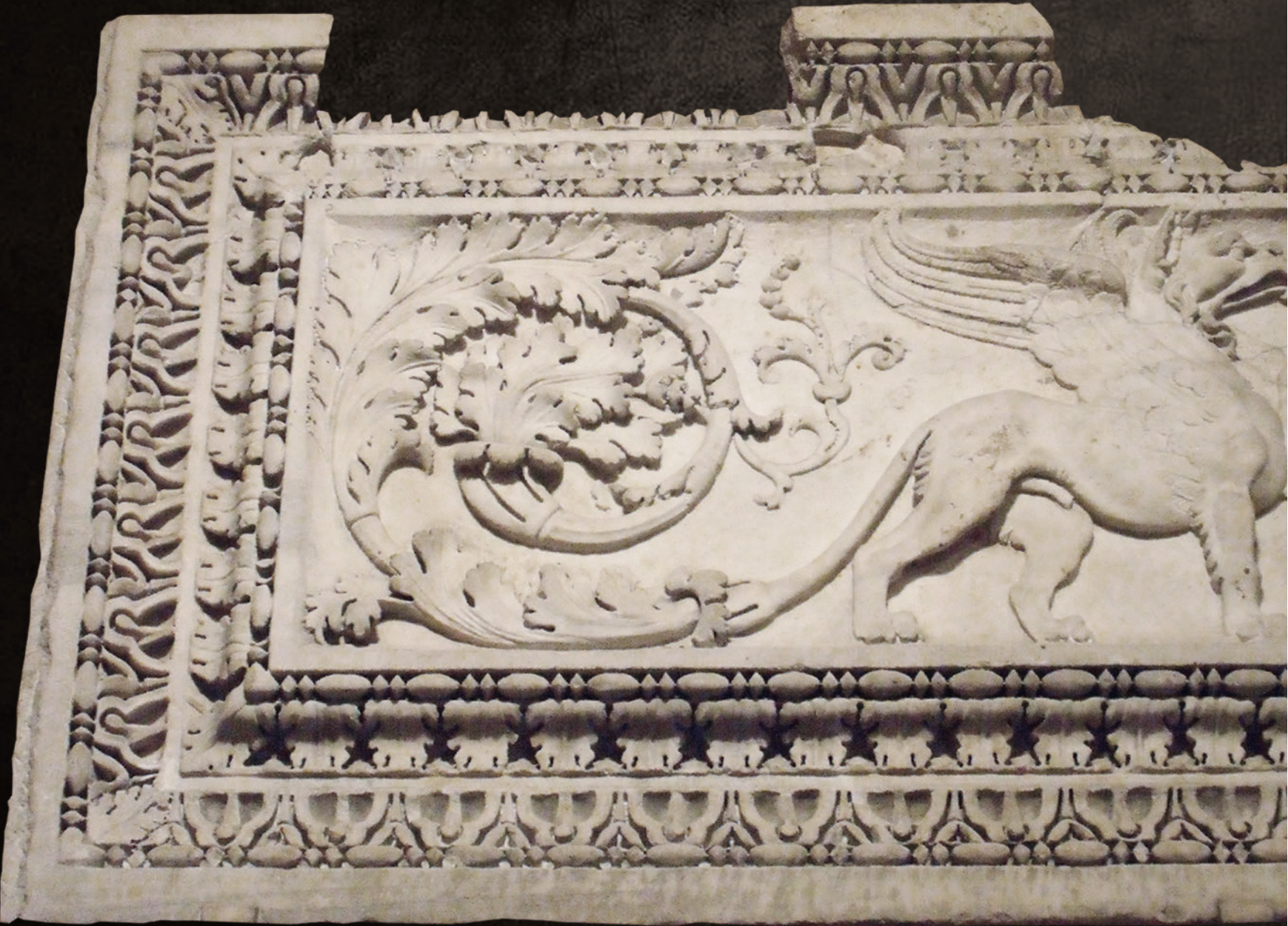

Efes'ten mermer eser, MÖ 150-100,
Env. No. 2926, Louvre Müzesi, Paris.

İstanbul Kadıköy'den (Kalkhedon) mermer, MÖ 100-50, Louvre Müzesi, Paris. Env.No. Ma.2861

ABD'YE GÖTÜRÜLEN
ESERLERİMİZ:

MS 280-290 yıllarında yapıldığı tahmin edilen Afyon mermerinden “İyi Çoban İsa” betimlemesi. Türkiye’den işgal yıllarında kaçırıldığı düşünülüyor. Şu anda ABD, Cleveland Sanat Müzesi’nde sergileniyor. Env. No: 1965.241

MÖ 10-8. yy.lara ait olduğu düşünülen Hitit Bazalt mezar taşları. 1960 yılında beri Boston Sanat Müzesi, ABD’de sergileniyor. Env. No: 60.1156

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

MS 160 yıllarında Marmara Mermerinden üretilmiş lahit. ABD Baltimor'da bulunan The Walters Müzesi'nde sergilenen bu eser envantere 1902 yılında girmiştir. Env. No: 23.32

Salihli (Sard)'den götürülen at başı heykeli. Baltimor, ABD'de sergileniyor.

Anadolu'dan kaçırılmış "*İmparatoriçe Fauistina*" Yontusu. MS 140- 160 yılları arasında üretildiği tahmin ediliyor. Şu anda ABD'nin Malibu şehrinde J. Paul Getty Müzesi'nde sergileniyor.

Anadolu'daki kazılardan çıkarılan bu eser günümüzde Princeton Üniversitesi, ABD'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Artemis Tapınağı'ndan çıkarılan bu eser, Baltimore ABD'de sergileniyor.

İzmir'den götürölen mermer eser, MÖ 200 civarı J. Paul Getty Müzesi, Los Angeles, ABD'de bulunuyor.

Burdur, (Kremna)'dan götürölen bu eser J. Paul Getty Müzesi, Malibu, ABD'de sergileniyor.

Antakya'dan kaçırılan bu eser günümüzde Worcester, ABD'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Marmara mermerinden yapılmış bu lahit, Boston'da sergileniyor.

Assos Trakit Taşı, MÖ 540-525, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD'de bulunuyor. Env.No.84.68

Assos Trakit Taşı, MÖ 540-525, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD'de bulunuyor. Env. No.84.67

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Kuzeybatı Anadolu'daki bir mezardan götürülmüş. MÖ 2400-2300 yıllarına ait altın eserler. Mısır işçiliği örneklerini de taşıyan bu eserler 1968'de müzeye girmişlerdir. Definenin toplu halde görünüşü. Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergileniyor.

Afrodis'tan mermer baş, MS 5-6. yy. müzeye giriş tarihi 1971. Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergileniyor. Env.No.1971.18,

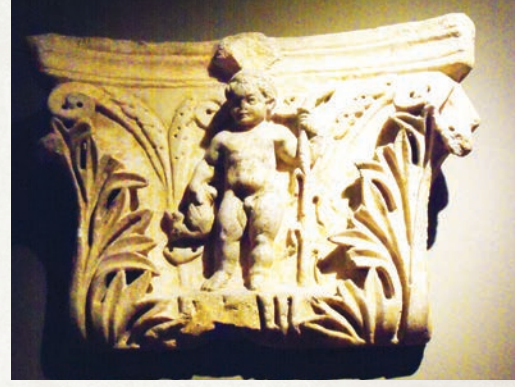

Afyon mermerinden üç çift soylu büstü. MS 280-90 tarihlerine ait. Bugün Cleveland Güzel Sanat Müzesi, ABD'de yer alıyorlar. Env. No.1965.242-47

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Frigya'dan mermer, MS 1. yy. Kelsey Arkeoloji Müzesi, Michigan, ABD'de bulunuyor. Env.No. Km8.92

Salihli'den (Sardis) mermer sütun, MÖ 300, Metropolitan Müzesi, New York'ta sergileniyor. Env. No.1926(26.59.1

Antakya'dan götürülen mermer eser, MS 2. yy, Sanat Müzesi, Worcester'de sergileniyor. Env. No.1936.36

Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 2. yy. Metropolitan Müzesi, New York, ABD'de bulunuyor.

Frigya'dan götürülen mermer eser, MS 150-175, J. Paul Getty Malibu, Los Angeles'ta sergileniyor. Env. No.83 Aa 204

Lidya'nın başkenti Sardis'ten (Salihli-Manisa) götürülmüş mermer tapınak sütunu. MÖ 3. yy.da yapılmış ve işgal yıllarında yurt dışına kaçırılmıştır. 1926 yılında müze envanterine giren bu eser günümüzde Amerika'da, Newyork Metropolitan Müzesi'nde sergileniyor.

Antakya Harbiye'den (Daphne) mermer sütun başı, MÖ 1. yy.- MS 1. yy. Worcester Sanat Müzesi. Env.No.1936.40

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Marmara Adası Mermeri, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston, ABD'de bulunuyor. Env.No.03.748

Marmara Adası Mermeri, Roma Dönemi, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston. Env.No.03.747

Antakya Harbiye'den (Daphne) mermer sütun başı, MS 4-5. yy. Worcester Sanat Müzesi, ABD'de sergileniyor. Env. No.1936.3 8

Antakya Harbiye'den mermer, MS 5. yy. Dumbarton Oax Müzesi, Washington. Env. No.bz.1940.49

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Burdur-Bucak,Çamlıkköy'den (Kremna) mermer eserler, J. Paul Getty Müzesi, Malibu.

Burdur, Kremna'dan mermer MS 200 J. Paul Getty Müzesi, Malibu. Env.No. 94.Aa.22

Burdur-Bucak, Çamlıkköy'den (Kremna) mermer, MS 200 yılları J. Paul Getty Müzesi, Malibu. Env. No.71 Aa.461

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Burdur Kremna'dan mermer eser, MS 200, J. Paul Getty Müzesi, Malibu. Env. No.94.Aa.22

Burdur-Bucak, Çamlıkköy'den (Kremna) mermer, MS 200, J.Paul Getty Müzesi, Malibu. Env. No. 68 Aa 22

Antakya'dan götürülen mermer, MS 2. yy. Worcester Sanat Müzesi, ABD'de bulunuyor. Env. No.1939. Env. No.1939.80a-b

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Batı Anadolu'dan MÖ 2800-2200 yıllarına ait Bronz Çağı mermeri, Kilya tipi eser. J. Paul Getty Müzesi, Malibu, ABD'de bulunuyor. Env.No.88 Aa.122

Bergama'dan götürülen mermer eser, MÖ 160-150. J. Paul Getty Müzesi, Malibu, Los Angeles, ABD'de bulunuyor. (Envanter no. 91 Aa, 14)

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İstanbul'dan Roma dönemine ait mermer, 3. yy. Güzel Sanatlar Müzesi, Boston. Env. no.65.1703

Antakya'dan götürülen mermer eser, MS 1-2. yy. Worcester Sanat Müzesi, ABD'de sergileniyor. Env.No.1936.42

Anadolu'dan mermer eser, MS 325-370, müzeye giriş tarihi 1923, Metropolitan Müzesi, New York. Env.No.26.229

Anadolu'daki bir tapınaktan mermer Mars Başı, MS 2.yy.1984 | Kelsey Arkeoloji Müzesi, Michigan Üniversitesi, ABD'de bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Marmara Mermeri, MS 150 yılları Güzel Sanatlar Müzesi, Boston ABD'de bulunuyor. Env. No. 2002.25,

Marmara Adası Mermeri, MS 280 Güzel Sanatlar Müzesi, Boston, ABD'de bulunuyor. Env. No.58.584

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Afyon Mermeri, MS 50-80, Walters Müzesi, Baltimor, ABD'de bulunuyor.
Env. No.23.29

Batı Anadolu'dan götürülen bu mermer eser, MS 215-225, Güzel Sanatlar
Müzesi, Boston'da bulunuyor. Env. No.1972.650

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Yalvaç (Psidia Anticia) Mermerleri, Kelsey Arkeoloji Müzesi, Michigan'da sergileniyor.

Anadolu'dan mermer yontu, J. Paul Getty Müzesi, Malibu, ABD'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Salihli'den (Sardis)
mermer aslan, MÖ 500,
Metropolitan Müzesi
New York, ABD'de
bulunuyor. Env.
No.1926(26.59.9)

Anadolu'dan mermer, yaklaşık MS 200, J.
Paul Getty Müzesi, Malibu, A.B.D'de bulu-
nuyor. Env. No.71Aa.338

Antakya Harbiye'den mermer eser, MS
2. yy, Baltimor Sanat Müzesi, ABD'de
sergileniyor. Env. No.1937-150

Anadolu'dan mermer üç heykel başı, MS 300-500, müzeye giriş tarihi 1947-1967, Metropolitan Müzesi, New York'ta sergileniyor. Env. No.67.107,47.100.51,2

Afyon'dan mermer, MS 69-98, müzeye giriş tarihi 1983. Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD'de bulunuyor. Env. No.1983.681

Anadolu'dan mermer, MS 450, J. Paul Getty Müzesi, Malibou, Los Angeles, ABD. Env. No.83Aa.45,

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Afyon'dan mermer, MS 2. yy. Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD'de sergileniyor. Env. No.1971.746

Afyon'dan mermer eser, MS 200-60, müzeye giriş tarihi 1901, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD. Env. No.01.8211

Afyon'dan mermer eser, MS 140-190, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, ABD. Env. No.1974.131

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

İzmir'den götürülen mermer eser,
MÖ 200, J. Paul Getty Müzesi, Malibu.
Env.No.96aa.50

Aydın'dan mermer, MÖ 275,
J. Paul Getty Müzesi, Malibu.
Env.No.79Aa.145

Antakya Mermeri, MS 1-2. yy. Worcester
Sanat Müzesi, ABD'de bulunuyor.
Env.No.1936.4 1

İzmir'den götürülen mermer eser, MÖ
150 civarı J. Paul Getty Müzesi, Malibu.
Env. No.71 Aa 288

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Batı Anadolu'dan götürülen mermer Gömüt Taşı, MÖ 550-500, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston, ABD'de bulunuyor. Env. No.03.753

İzmir'den götürülen mermer eser, MÖ 200, J. Paul Getty Müzesi, Malibou. Env.No.96aa.50

Assos'tan mermer eser, müzeye giriş tarihi 1884, MS 5. yy. Boston Güzel Sanatlar Müzesi. Env.No.84.65

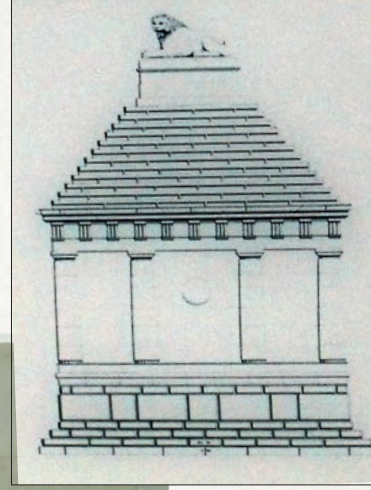
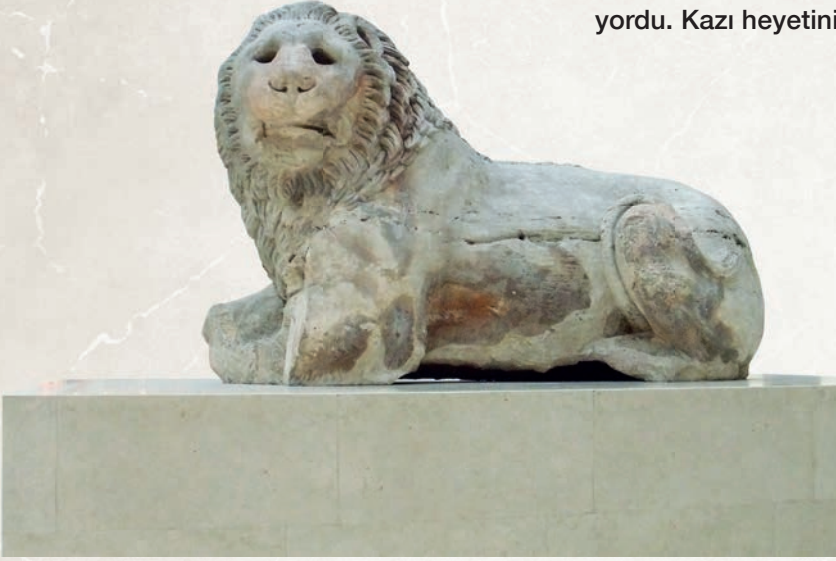
İstanbul'dan Doğu Roma dönemine ait mermer, MS 900-1100, Metropolitan Müzesi, New York. Env.No.47.100.46

İNGİLTERE'YE GÖTÜRÜLEN ESERLERİMİZ:

Datça'dan (Knidos) götürülen Aslanlı Mozolenin (Anıtsal gömütün) yüksekliği 18 metreyi geçiyordu. Aslan bu yapının üstünden Knidos Limanı'nı gözlüyordu. Kazı heyetinin canlandırma çizimi 1857 yılı.

Datça'da bulunan Knidos Antik Kenti'nden kaçırılan 9 ton ağırlığındaki mermer aslan. MÖ 2. yy.da yapıldığı düşünülen bu eser, 1848 yılında İngiliz savaş gemisi tarafından taşınmış. Şu anda Londra'da British Müzesi'nde sergileniyor.

Kınık'tan götürülen mermer eser, Antalya (Ksanthos-Arbinas) MÖ 390-380 yılları British Müzesi, Londra İngiltere'de sergileniyor.

Eşen'den (Ksantos) götürülen
Payava lahiti. Günümüzde
Londra'da sergileniyor

Kınık, Antalya'dan (Ksanthos) götürülen
mermer lahit, MÖ 375-360 günümüzde
British Müzesi, Londra'da bulunuyor.

Eşen'den (Ksantos) kaçırılan eserlerimiz Londra'da sergileniyor.

Antalya (Ksantos) Kınık'tan antik kent mermer eserler, MÖ 390-380 yıllarında yapılmış bu eşsiz eserler günümüzde British Müzesi, Londra'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Antalya (Ksanthos) Kınık'tan mermer eserler. Yaklaşık MÖ 390-380 yıllarında yaşamış Arbinas'a ait anıt gömütü süsleyen "Dans Eden Periler" olarak bilinen eserler, British Müzesi, Londra'da sergileniyor.

Antalya (Ksanthos) Kınık'tan MÖ 380 yılına ait "Dans Eden Peri" mermer eserlerden detay.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

(Ksanthos) Kınık'tan Arbinas gömüt anıtın "Dans Eden Periler" mermer eserlerinden başka bir görüntü.

Erdek'ten (Kyzikos) yontu. MÖ 440. yılları, British Müzesi, Londra'da sergileniyor. Env. No.GR 1876.0903

Datça'dan (Knidos) Demeter yontusu. MÖ. 350 yılları British Müzesi, Londra. Env.No 1859.12 26 171

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Antalya (Ksanthos-Arbinas),
Kınık'tan mermer eser, MÖ
390-380 yılları arasında yapılmıştır. British Müzesi, Londra'da sergileniyor.

Proconens mermeri çatı
süsü, MÖ 100-MS 200 yılları
arası, Cambridge Fitz William
İngiltere'de sergileniyor.
Env.No.Gr.4.1885(1)

Priene'den götürülmüş
mermer eser parçaları,
British Müzesi, Londra,
İngiltere'de bulunuyor.

Bodrum'dan (Halikarnas) götürölen mermer eserler,
British Müzesi, Londra, İngiltere'de sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bodrum'dan (Halikarnas) götürülmüş aslan heykelleri günümüzde Londra'daki British Müzesi'nin merdiven başlarında bulunuyor.

Bodrum Kalesi'nden (Halikarnas) sökülüp götürülmüş MÖ 4. yy.a ait mermer aslan detayları.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bodrum'dan (Halikarnas) götürülmüş mermer eserler,
British Müzesi, Londra'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bodrum'dan (Halikarnas) götürölmüş mermer kabartmalardan detaylar, British Müzesi'nde (Londra'da) bulunuyor.

Antalya (Ksanthos-Arbinas) Kınık'tan götürülen mermer kabartmalar, MÖ 380 yılı British Müzesi, Londra'da sergileniyor. Env. No.Bm Sc.925

Bodrum'dan götürülen mermer kabartmalar, British Müzesi, Londra'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Bodrum'dan (Halikarnas) götürülmüş mermer eserler, Londra British Müzesi'nde sergileniyor.

Efes ve Datça'dan (Knidos) götürülmüş eserlerimiz, British Müzesi Londra'da sergileniyor.

AVUSTURYA'YA GÖTÜRÜLEN
ESERLERİMİZ:

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürölmüş bu muhteşem mermer eser, günümüzde Viyana'da sergileniyor.

İzmir, İldırı'dan (Erithrai) mermer yontu eser. MÖ 2. yy.da üretilmiş. Yüzyıllarca bu topraklarda durduktan sonra kaçırılmış ve şu anda Viyana'da bulunan Efes Müzesi'nde sergileniyor.

Efes'ten götürülen mermerden üretilmiş "Kazlı Çocuk" heykeli Viyana'da bulunan Efes Müzesi'nde sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürölen mermer eserler, yaklaşık 1. yy.a ait, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env. No.l 810

Efes'ten götürölen mermer eserler, MÖ 440-30 yılları arası, öndeki eser Env. No. l 1616, ortadaki eser Env. No.l 1615, soldaki eser, MS 2. yy, Efes Müzesi, Viyana Avusturya'da bulunuyor. Env. No.l 834

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten mermer aslan heykeli, Roma Dönemi, 2. yy.a ait günümüzde Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Efes'ten götürülmüş mermer kabartmalar, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da sergileniyor.

Efes'ten götürölen mermer Partlar Anıtı ayrıntıları, 1. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Efes'ten götürölen mermer Partlar Anıtı ayrıntıları, 3. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Efes'ten götürülen mermer Partlar Anıtı ayrıntıları, 5. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da sergileniyor.

Efes'ten götürülen mermer Partlar Anıtı ayrıntıları, 6. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürülen mermer eserler, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Trisa 211m kabartmalardan ayrıntı, Viyana Sanat Tarihi Müzesi, Avusturya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Tiyatrosu'ndan götürülen mermerler, MS 1.yy. Env. No.l 819 ve Env.no.l 1538, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Efes'ten götürülen mermer eserler, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Tiyatrosu'ndan mermerler, Env. No.I MS 1. yy. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env. No.I 819

Efes Tiyatrosu mermerlerinden, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Tiyatrosu mermerlerinden, MS 2. yy. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env. No.1855

Efes'ten götürülen mermer, MS 2. yy. ve 1. yy. yüzyılın yarısı, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürölen mermer eserler, günümüzde Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.

Efes'ten götürölen mermer eserler, 2. yy. MS 2. yy. Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env. No.I 848

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürülen
mermer eser, MS 4. yy.
Efes Müzesi, Viyana.
Env. No.1 856

Efes'ten götürülen mer-
mer eser, MS 2. yy. Efes
Müzesi, Viyana.
Env. No.1839

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten Roma dönemine ait mermer,
MS 1. yy. Efes Müzesi, Viyana.
Env.No.L 1817

Efes'ten mermer, MÖ 440 yılları Efes
Müzesi, Viyana. Env.No.853

Efes'ten götürülen mermer eser, MÖ 400
yılları, Efes Müzesi, Viyana. Env.No. I 934

Efes, Afrodias'tan Afrodit mermeri, Roma
dönemi, Efes Müzesi, Viyana. Env.No.I 139

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten mermer eser, MÖ 4. yy.
Efes Müzesi, Viyana. Env.No. I 876

Efes'ten götürülen mermer, MÖ 440 yılları,
Efes Müzesi, Viyana. Env.no.L 853

Efes'ten götürülen mermer eser, Roma
dönemi, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da
sergileniyor. Env.no.I 1842

Efes Tiyatrosu mermerlerinden, Efes Müzesi,
Viyana, Avusturya'da sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Anadolu'dan götürülmüş dört mermer eser (ön sırada) Viyana Sanat Müzesi'nde sergileniyor.

Anadolu'dan götürülmüş mermer,
MS 180-190, Viyana Sanat Tarihi Müzesi,
Viyana. Env.No.I 1142

Anadolu'dan götürülmüş mermer eser,
MS 180-190, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana,
Avusturya. Env.No.I 1143

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten götürülmüş mermer eser, MÖ 2. yy.
Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor.
Env. No I 1113

Batı Anadolu'dan götürülmüş MÖ 3 yy.
Viyana Sanat Tarihi Müzesi, Avusturya'da bulunuyor. Env. No.I 1553

Anadolu'dan götürülmüş mermer, MÖ 3. yy.
Viyana Sanat Tarihi Müzesi, Viyana,
Avusturya'da bulunuyor. Env.No.I 638

Efes'ten götürülmüş Afrodite mermeri,
Roma Dönemi, Efes Müzesi, Viyana,
Avusturya'da bulunuyor. Env. No.I 930

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes Antik Kenti eserleri, bugün Viyana, Avusturya'da sergileniyor.

Efes'ten 1903 yılında çıkartılarak götürülen 45 metre boyundaki Partlarla savaşı konu eden mermer kabartmalardan birinci bölüm. Viyana'da bulunan Efes Müzesi'nde sergileniyor.

ANADOLU DOĞAL TAŞLARININ DÜNYADAKİ İZLERİ

Efes'ten kaçırılmış olan Artemis (Doğanın Koruyucu Tanrısı) heykeli. 2,92 m boyunda olan bu eser Viyana'da bulunan Efes Müzesi'nde sergileniyor. Env. No. EM 712

Efes'ten mermer, MS 5-6. yy. Sanat Tarihi Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env. No. III 1072

Efes Mermeri, MÖ 12 - MS 2 yılları, Efes Müzesi, Viyana, Avusturya'da bulunuyor. Env.No.I 845 A-E

Efes'ten mermer, Roma dönemi MS 5. yy. Sanat Tarihi Müzesi, Viyana. Env.No.I 880

DİĞER ÜLKELERE
GÖTÜRÜLEN ESERLERİMİZ:

Yunanistan, Hollanda, Danimarka, Rusya

YUNANİSTAN

Afyon mermerinden MS 170-180 tarihleri arasında yapılan “*Çıplak Dionisos*” isimli yontu. 1919-1922 tarihleri arasında Yunan işgalinde kaçırılmıştır. Günümüzde Atina Milli Arkeoloji Müzesi’nde sergileniyor. Env. No: 5706

Yunan İşgali esnasından Efes’ten kaçırılmış mermer “*Doğa Tanrısı*” heykeli. MÖ 1. yy.da yapılmış bu eser şu anda Atina’da bulunan Milli Arkeoloji Müzesi’nde sergileniyor.

YUNANİSTAN

Batı Anadolu'dan Yunan işgali sırasında kaçırılmış MÖ 330 civarına ait Artemis mermer yontu. Şu anda Yunanistan'ın başkenti Atina'daki Benaki Müzesi'nde sergileniyor.

Aydın'ın Sultanhisar (Nysa) bölgesinden Yunan işgali esnasından (1922) kaçırılarak götürülmüş, köpeğini kucaklamış mermer çocuk yontusu. MÖ 1. yy.a ait bu eser Atina'da Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor.
Env. No: 3485

HOLLANDA

Anadolu'dan götürölen Tanrıça heykeli bugün Amsterdam'da sergileniyor.

İzmir'den götürölen mermer eser, MS 1. yy. Ulusal Eski Eserler Müzesi, Leiden, Hollanda.

HOLLANDA

Amsterdam, Hollanda'da sergilenen Aphrodisias heykel başı.

Batı Anadolu'dan Hekate mermeri, MS 1.-2. yy. Rijksmuseum Van Oudheden (Ulusal Eski Eserler Müzesi), Leiden, Hollanda'da bulunuyor.

HOLLANDA

Anadolu'dan götürülmüş mermer gömüt taşı, MS 2-3. yy. Ulusal Eski Eserler Müzesi, Leiden, Hollanda.

Anadolu'dan götürülmüş mermer, MÖ 1. yy. Ulusal Eski Eserler Müzesi, Leiden, Hollanda'da bulunuyor. Env.No.10.194,

Datça Knidos Kireçtaşı MÖ 6. yy. Amsterdam Üniversitesi, Allard Pierson Müzesi, Hollanda'da bulunuyor. Env. No.13.16

HOLLANDA

İzmir'den götürülmüş gladyatör mermer gömütaşı, MS 200-250 yılları arası, günümüzde Hollanda'da sergileniyor.

İzmir'den götürülmüş MS 3. yy.a ait mermer gömütaşı.

İzmir'den götürülmüş MS 3. yy.a ait mermer gömütaşı, günümüzde Hollanda'da sergileniyor.

DANİMARKA

Afyon İşçehisar'dan çıkartılan mermer ile üretilmiş bu eser MÖ 20 yıllarında yapılmış. Şu anda Kopenhag, Danimarka'da bulunan Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde sergileniyor.
Env. No: IN1177

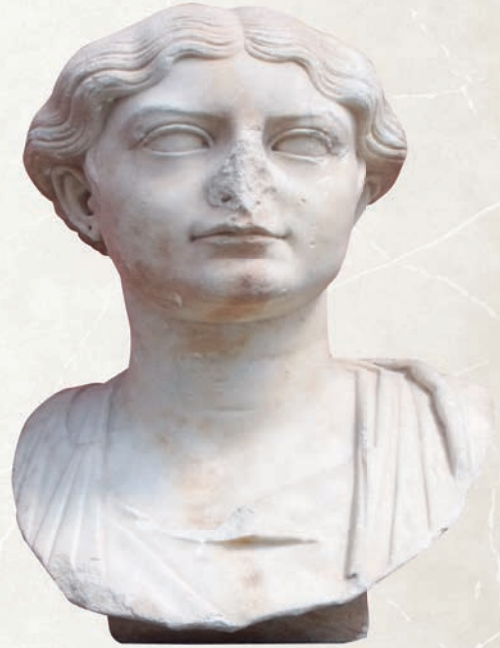

Bergama'dan kaçırılan bu mermer gövde, MS 1. yy.a ait olduğu düşünülüyor. Danimaka, Kopenhag'da bulunan Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde sergileniyor.
Env. No: IN1669

DANİMARKA

Antik ismi Aphrodisias olarak bilinen Karasu-Geyre bölgesinden kaçırılmış mermer Afrodit başı. MS 2. yy.a yapılmış. Şu anda Danimarka'daki Kopenhag Müzesi'nde sergileniyor.
Env. No: 2615

Aydın (Tralles)'den çıkarılan ve MS 1. yy.a tarihlenen eser, Kopenhag'da sergileniyor.

Kyzikos (Erdek)'den kaçırılan mermer eser, Kopenhag'da sergileniyor.

DANİMARKA

Anadolu'dan götürülen mermer gömüt (mezar) sireni. Günümüzde Kopenhag'da sergileniyor.

Tarsus'tan yurtdışına götürülen eser, Kopenhag'da sergileniyor.

Erdek Bandırma'dan (Kizikos) götürülen mermer MÖ 50 - MS 50 Kopenhag Ulusal Müzesi, Danimarka'da bulunuyor.

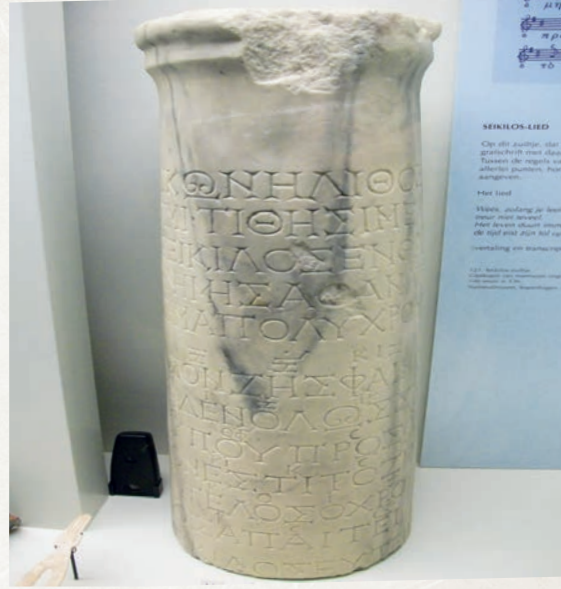
Antakya'dan götürülen mermer, MÖ 323-31 Kopenhag Ulusal Müzesi, Danimarka'da bulunuyor.

DANİMARKA

Aydın'dan götürülen mermer eser,
MS 1. yy, Danimarka Milli Müzesi
Kopenhag, Danimarka'da sergileniyor.

Antakya'dan götürülen mermer eser,
Kopenhag Ulusal Müzesi, Danimarka'da
bulunuyor.

Erdek Bandırma'dan (Kizikos) mermer eser
MÖ I. yy. Kopenhagen Ulusal Müzesi,
Danimarka'da bulunuyor.

RUSYA

Anadolu'dan götürülen mermer aslan, MS 1-2. yy. Hermitaj Müzesi, St.Petersburg, Rusya. Env. No.1894.9

İstanbul Boğazı'ndan götürülen gömüt taşı MÖ 2. yy. sonu, kireç taşı, Puşkin Müzesi, Moskova. Env. No.F 1303

İstanbul Boğazı'ndan götürülen mermer eser, MS 1. yy. sonu İmparator Trajan başı Puşkin Müzesi, Moskova. Env. No. II. 1 a 837

RUSYA

Tören baltaları, MÖ 2000 yılların sonu, Troya'dan yurt dışına götürülmüş günümüzde Puşkin Müzesi, Moskova, Rusya'da sergilenmektedir.

KAYNAKÇA:

- 1 Jason M. Kelly, *The Society Of Dilettanti, Archeology and Identity in The British Enlightenment, Published for he Paul Mellon Centre For Studies in British Art by Yale University Press New Haven and London,2009.*
- 2 Doç.Dr.Ali Fuat Bilkan, *Hayri-Name'ye Göre XVII Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı,Akçağ Yayınları,2002. sf.14*
- 3 Kamil Su, *Osman Hamdi Bey'e kadar Türk Müzesi, İstanbul 1965, icom Türkiye Milli Komitesi Yayınları, sayı 3, s.8.*
- 4 Kamil Su, a.g.e. s:9,10
- 5 Kamil Su, a.g.e. s:10,11
- 6 Kamil Su, a.g.e. s:23
- 7 Kamil Su, a.g.e. s:29,30
- 8 Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Charles Texier, Cilt I, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, Ali Suat çevirisi, s.102.
- * Rum adı bize Perslerden geçmiştir. Persler sınır komşuları Romalılara Rum diyorlardı. Yunanlılarla bir ilgisi yoktur. Diyarı Rum, Mevlana Celalettini Rumi deyimlerindeki Rum sözcükleri gibi.
- 9 A.g.e. Cilt I, s.119
- 10 A.g.e. Cilt I, s.102
- 11 A.g.e. Cilt I, s.343.
- 12 A.g.e., Cilt III, s.61.
- 13 A.g.e., C.III, s.64-65.
- 14 A.g.e., C.III, s.:78.
- 15 A.g.e., Cilt III, s. 140-141.
- 16 Carl Humann, *Der Entdecker von Pergamon, G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung 1930 Berlin, s.16-18.*
- 17 C. Humann, a.g.e., s. 19-20.
- 18 C. Humann, a.g.e., s. 28.
- 19 C. Humann, a.g.e., s:33.
- 20 Carl Humann, a.g.e., s. 36-37.
- 21 Carl Humann, a.g.e., s.38.
- 22 Carl Humann, a.g.e., 45.
- 23 Carl Humann, a.g.e., s. 45-46-47-48-49.
- 24 Eksedra; Exedra: Yükselteli oturma Yyerleri bulunan yarım daire veya dikdörtgen şeklinde çıkıntılı yer, ek oylum. Doğan Hasol; *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 13.baskı, Yem Yayın,2014, S.159.
- 25 Carl Humann, a.g.e., s. 49-50-51.
- 26 Carl Humann, a.g.e., s. 70-71-72-73.
- 27 Baltacı Manolaki'nin oğullarından Temistokli Baltacı (Baltacızade Temistokli ya da Demosthenes Baltazzi), 18. yüzyıl ortalarında Venedik'ten gelip İzmir'e yerleşmiş, Kırım savaşıdan sonra Osmanlı yönetimine sık sık borç vermiş, banker, tefeci ve toprak ağası bir ailenin mensubudur. Osmanlı yönetimi üzerinde etkin olan bu aileden, sadece Temistokli Baltacı'nın, Aydın ve İzmir civarında 247.000 dönüm çiftliği bulunuyordu. hatta sultan Abdülaziz 1863'te izmir'e geldiğinde evlerinde kalmıştı. bir araştırmaya göre; çiftliklerinin başında bulunmakla birlikte, hobiden çok öteye giden bir arkeoloji tutkusuna sahipti. ve osman hamdi bey ile birlikte sayda kazılarında bulunmuştur. osmanlı hükümeti tarafından kendisine "bey" unvanı verilen temistokli Baltacı, aynı zamanda Aydın vilayeti arkeoloji müdürüdür ve kendi toprakları içinde kalan aliağa ve çandarlı'daki antik kentlerde kazılar yaptığı gibi, atine fransız okulu adına salomon reinach'in aiolis bölgesinde George Dennis ve A.H. Sayse ile birlikte 1880'lerde gerçekleştirdiği kazılarda hü- kümet komiserliği yapmış, arkeologları Aliağadaki evinde ağır-lamıştır. Toprakları içinde olan birçok antik kenti kazmış ve tarihi eserlerimizi satmıştır. Başta Louvre Atina Arkeoloji ve British Museum olamak üzere birçok müzenin vitrinlerinde sergilenen binlerce Myrma mermer eseri onun kazıları sonucunda gitmişti. Bkz: Hilal Ortaç, "Batı Anadolu'da Bir Büyük Toprak Sahibi Levanten: Baltacı Manolaki, tarih incelemeleri dergisi, Temmuz 2010, XXV, S.I,S.319-36. 2010, XXV, S.I,S.319-36.
- 28 Carl Humann, a.g.e., s.81.
- 29 Bergama krallığını yöneten sülale
- 30 Kamil Su, age.s.27
- 31 Edhem Eldem, Nazlı'nın defteri, Osman Hamdi Bey'in çevirisi, Homer kitabevi, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, 2014, s..38.
- 32 Renata Holod & Robertousterhout, Pennsylvania Üniversitesi, Osman Hamdi Bey ve Amerikalılar, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 32
- 33 Renata Holod & Robertousterhout, age.s.32
- 34 Theodorwiegand, Halbmond im letzten viertel, akeologische reiseberichte, kulturgeschichte der antiken welt- band 29, verlag Philipp von Zabern*mainz am rhein, ©1985 Gerhard Wiegand s.15.
- 35 A.g.e. s:24.
- 36 A.g.e.: 8.3.1897 Tarihli mektup Theodor Wiegand'ın mektubu. S.24.
- 37 A.g.e. s.58.
- 38 A.g.e., 6.12.1904, Bn. Wiegand'ın annesine mektuptan s. 65
- 39 Age.s.73, 18.8.1905 tarihli mektup
- 40 Age.s.66, 28.2.1905 tarihli mektup
- 41 Age, s:55, 1903 Didimde açılışı
- 42 A.g.e., s. 55,Milet,8.11.1903, T. Wiegand'ın Schrader' mektubundan.
- 43 Resimli Tarih Mecmuası, Cilt III, s. 1541, Hitit Devletinin Hazinesi Memleketimizden Nasıl Aşırıldı, Kerim Refi Tümay, 1952.
- 44 A.g.e. s.1542-43.
- 45 C. Leonard Woolley, *Dead Towns And Living Men, Jonathan Cape, Londra,1932, s.150-157*
- 46 Renata Holod & Robertousterhout, age s.3
- 47 Pennsylvania Üniversitesinin İstanbuldaki temsilcisi, sümerolog, Profesör, Bağdat vilayetindeki Nippur kazısı yöneticisi.
- 48 Renata Holod & Robertousterhout, Pennsylvania Üniversitesi, Osman Hamdi Bey ve Amerikalılar, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 30-31.
- 49 Edhem Eldem, Nazlı'nın Defteri, Osman Hamdi Bey'in Çevirisi, Homer Kitabevi, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, 2014, s. 180.
- 50 A.g.e., s.180.
- 51 Renata Tolod & Robertousterhout, Pennsylvania Üniversitesi, Osman Hamdi Bey ve Amerikalılar, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 134-135.
- 52 Amerikalılar bu tabloyu satın aldıktan sonra çerçevesinden çıkartıp, rulo yapıp depoya kaldırdılar. Ta ki, 100 yılı aşkın bir zaman sonra "Osman Hamdi ve Amerikalılar" konulu sergi için tablo bulunup tekrar çerçeveleninceye kadar depoda kaldı.
- 53 John Henry Haynes'ten Charles Eliot Norton'a Mektup,22 Ekim 1885.Osman Hamdi Bey ve Amerikalılar, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.300
- 54 Yaşar Yılmaz, *Anadolu'nun Gözyaşları, Yurt dışına götürülmüş tarihi eserlerimiz. Yem Yayınları 2015*